

Небојша Васовић

ПОЛЕМИКЕ И ПОРТРЕТИ

alters
BOOKS

Награда
НИКОЛАЈ ТИМЧЕНКО
6

Уредник
Јован Пејчић

Задужбина Николај Тимченко
Altera Books

Небојша Васовић

ПОЛЕМИКЕ И ПОРТРЕТИ

Лесковац / Београд
2015.

На насловној корици
Франсис Бекон: *Студија за Њорџеј Ван Гоја*

САДРЖАЈ

I

Матавуљ о себи и о нама	9
Михизова <i>Аутобиографија о друјима</i>	27
Књижевна критика и клечање пред иконама	47
Инквизитор са маском просветитеља	71
Разговор о Радомиру Константиновићу	113
Мирко Ковач: <i>Писање или носилац</i>	133

II

Одговор на критику Саше Ћирића	171
Стање у српској поезији и критици поезије, од 1970. до данас	199

III

И после Тита – <i>Бриџаника</i>	225
О бугарским књижевностима и њиховим „еуропским партнерицама“	227
Ко се боји <i>Пројекта</i> још?	235
Тихомир Брајовић у улози сионског адвоката	243
Медијска блокада као облик цензуре	265

НАГРАДА „НИКОЛАЈ ТИМЧЕНКО“

Миливој Ненин: Књига о писању,

мишљењу и добу 291

Небојша Васовић: Ћутање уместо дијалога 301

Порекло текстова 305

О књизи 307

О писцу 309

Преглед имена 311

МАТАВУЉ О СЕБИ И О НАМА

Симо Матавуљ: *Биљешке једној њисца*¹

1.

Матавуљев живот, како га је Матавуљ насликао у својим *Биљешкама једној њисца*, одише мером. Нема код Матавуља траума, прелома, нерешених загонетки, неизмирених рачуна, нерасправљених сукоба. Све је код њега једна акварелска евокација, јужњачко ћакулање, дистанца и култура, шарм и економија енергије. Његов реализам, уметнички и животни, то је непомућена свест о околностима у којима се живи, способност прилагођавања у сусрету са срединама и људима, мајсторско незатезање конопца, не довођење ни себе ни других ни до каквог руба. У једном свом тексту, Раде Константиновић је описао Матавуља као вечитог дошљака, „извањца“ који је живећи у разним срединама увек изнова морао да осваја људе око себе, искушавајући тако „заносне тренутке тријумфа“, али и „тешке поразе“.² Нама се, пак, чини да Константиновић, дајући психолошки портрет овог писца, има више на уму општу психологију „дошљака“, неголи психологију Матавуља као кон-

1 Нолит, Београд 1988.

2 Раде Константиновић, „Извањцац и освајач“, предговор у: Симо Матавуљ I (*Биљешке једној њисца; Бакоња фра Брне*), Матица српска / Српска књижевна задруга, Нови Сад / Београд 1969.

кретног човека. Није Матавуљ био никакав освајач, а поготову не онај који познаје горчину „тешког пораза“. Најпре, по свом темпераменту и карактеру, Матавуљ је мајстор прилагођавања, човек „златне средине“, а не хазардер. Такође, објективне чињенице о Матавуљевом животу не иду у прилог тези о Матавуљу као освајачу. Иако је овај писац, напустивши родно приморје, живео у разним срединама (каторској, црногорској, београдској), ваља рећи да се он у овим срединама није снашао због својих освајачких способности већ због гостопримства и отворености средина у које је одлазио. Матавуља дочекају раширених руку не само људи из народа и колеге по струци, већ и највећи моћници: конте Јанковић у Исламу грчком, конте Војновић у Новом, кнез Никола у Црној Гори. Није морао Матавуљ да осваја ни Београд у којем је, као већ познати писац, примљен у чланство „Краљевске академије“. Још нешто, не мање важно: истина је да је Матавуљ увек одлазио у нове средине, али је неопходно рећи и то да су све те средине биле средине једног народа и једне културе. Отуда је Матавуљев живот заправо мање буран него што изгледа на први поглед. Упоредан са животима оних наших писаца који су морали да се потуцају по белом свету, од Вука до Црњанског, Матавуљев живот је био више него лагодан. Најпре школован у задарској учитељској школи о државном трошку, а потом увек ухлебљен у професији за коју се припремао, Матавуљ никада није морао да почиње од нуле, а камоли да проводи дуже периоде свога живота у изолацији или одбачености, у борби за голи живот. Миљеник судбине која га је кроз живот провела

неозлеђеног, он не зна за губитак, нити познаје самоћу. Нема неостварених амбиција у његовом животу, па самим тим ни пораза, а камоли „тешког“. Падова има само у његовој уметности, па и у њој тек онда када је као писац већ стекао углед и када ти падови нису могли да га уздрмају и угрозе. Вечити оптимиста који је веровао да је у прихватању животних околности сва тајна не само преживљавања већ и живота уопште, Матавуљ за себе каже: „Особито Др Мишетић бјеше ми сличан по ћуди: није прецјењивао живот, није налазио да ишта вриједи сувишног кидања и жаљења.“³ Ово веровање да ништа не вреди сувишног кидања ни жаљења, не јавља се код Матавуља као последица преживљене драме, као врста катарзе, већ као практична мудрост која се ставља изнад искуства и која управља њиме. Живећи свој живот као неко ко унапред зна да ништа није вредно сувишног кидања и жаљења, Матавуљ је себе штедео од сваког потреса у животу, штедећи у крајњој линији и себе од живота, а да то није ни слутео ни знао. „Волим оне који не знају живети – писао је Ниче – па нека то буду баш они који ће потонути, јер су то они који иду ка другој страни“. Матавуљ, који је увек знао живети и себе поштедети, као да није био предодређен за искуство оне „друге стране“ о којој говори Ниче.

Нема сумње да се овакав склоп Матавуљевог карактера одразио и на естетичка схватања овог писца. Хтео је Матавуљ и уметност, културу и просвету, да сагледа

3 Симо Матавуљ, *Биљешке једној љисци*, Нолит, Београд 1988, стр. 80. (Сви наводи из овог дела који следе дати су према овом издању.)

у оним светлим бојама јужњачким, бојама које не трпе никакве апокалиптичке визије, ни тамне увиде. Ако се ово има у виду, онда нас неће зачудити што се у свом тексту „Непријатељи уметности“ Матавуљ критички осврће на песимистичке прогнозе Гонкура и Хартмана. Њему је страно Гонкурово предвиђање да ће уметност у временима која долазе бити уништена науком и демократизацијом образовања. Сметају Матавуљу и Хартманова предвиђања која Матавуљ овако сажима:

Деца демократије, изједначена у дужностима, у уживању, у образовању, у тежњама, укусу, итд., говориће и писаће једнаким начином, перо ће служити као оруђе којим се изражавају изједначене мисли и осећање, а *стиил* биће само успомена, неразумљива потоњим нараштајима.

Германци освојише римско царство на два начина: најпре најездом, па сталним усељавањем. Најезде су површне и пролазне, али освојење уметности нечујним трајним усељавањем дивљака и филистара неће се моћи поправити“.⁴

Помиње Матавуљ ова пророчанства не зато што наслућује обистињење њихово, већ зато што, као сваки добар грађанин, зарад свог мирног сна, има потребу да их одбаци и тако себе умири. Слушајући савест доброг грађанина, оградаће се Матавуљ и од свог раног узор Золе. А у свом некрологу А. П. Чехову, отићи ће још даље у доказивању своје грађанске подобности, па ће

⁴ Симо Матавуљ, „Непријатељи уметности“, у: С. Матавуљ II (*Приповетке; О књижевности*), Матица српска / Српска књижевна задруга, Нови Сад / Београд 1969, стр. 444–445.

овом писцу замерити што су му књижевни ликови „неврастеници“ и „болесни људи“ чији се песимизам може објаснити једино физиолошким узроцима.⁵ У својим чланцима о књижевности, као и у својим *Биљешкама једној њисци*, Матавуљ је писац који брани појам нормалности и који не жели да зна за драму песимизма. Није отуда никакво чудо што је по природи оптимистичном Матавуљу блиска литература социјалног ангажмана. Матавуљ је усхићен идејама руског критичара Евгенија Лацког, који у духу потоњих соцреалиста поручује уметницима да не забораве „идеје правде и друштвене солидарности“, како би се – макар у далекој будућности – створило друштво у којем неће бити потлачених. „Не сме се човек – цитира Матавуљ у својој приступној академској беседи Лацког – оканити за идеју која сједињава, да сунце свима једнако светли, а земља да нуди своје дарове свим људима без ограничења...“⁶ Али, ако је Матавуљ, попут Лацког, веровао да уметност ваља да допринесе стварању раја на земљи, веровао је он са лежерношћу господина који зна да због остварења ове утопије неће морати ни да страда ни да се одриче.

2.

У нашој критици, Матавуљ је истицан као непристрасан посматрач наших слика и прилика, непотку-

⁵ С. Матавуљ, „А. П. Чехов – некролог“, *истио*, стр. 470.

⁶ Симо Матавуљ, „О уметној приповеци“, *истио*, стр. 13.

пљиви критичар наших мана и нетрпељивости. Оваквој Матавуљевој репутацији нарочито су допринеле *Биљешке једној њисци*. Матавуљ је у својим мемоарима хтео да буде попут М. Бакића, руског васпитаника и секретара министарства иностраних дела, кога је у својим *Биљешкама* овако описао: „...човјек енергичан, отворен, неприступачан плеткама, прожет љубављу за напретком – права бијела ворана“ (стр. 81). Хтео је Матавуљ да буде „бела ворана“ још у једном смислу: неутрални посматрач наших националних, верских и осталих подела. Почео је од својих Далматинаца за које је рекао: „...сумњам да под капом небеском има мање земље, а веће поцијепаности и народа упорнијега у својим навикама него што су Далмација и Далматинци (стр. 38). Знао је да исмеје хрватски национализам на који су га, после једне туче у Дубровнику, „задуго напомињали болови међу ребрима с лијеве стране“ (стр. 70). Матавуљ своје читаоце подсећа и на то да је реч Србин, не тако ретко, управо у српском народу попримала готово гротескно значење:

О мени се утврди мишљење да сам добар учитељ, још бољи друг и „Срб“. Ово пошљедње није значило што треба да значи, него да сам снажан, слободан и вјешт јуначким вјештинама, рвању, скакању, уметању, што сам доказао већ првијех дана (стр. 22).

Али, ни Матавуљ није без предрасуда. Говорећи о Црногорцима који иако умеју бити добри радници ипак највише воле да „надзиравају“, он их пореди са Мађарима за које каже да су „наклоњени да управљају, ако

ничим другим, а оно коњима“ (стр. 213). Читаоцу остаје нејасно одакле то Матавуљ тако добро познаје Мађаре када тврди да су наклоњенији „надзиравању“ од других народа. Из саме књиге је очито да Матавуљ ово не говори на основу искуства, него на основу онога што је о Мађарима чуо, па прихватио здраво за готово. Има у Матавуљевим мемоарима и оних места која откривају да је овај писац склон не само националним, већ и расним предрасудама. Тако, Матавуљ одводи младе црногорске стипендисте у Париз, и у згради лицеја се среће са црначком децом из француских колонија која такође уче школу у лицеју. Ево како црначку децу види Матавуљ: „...опазих да међу њима има и дјеце из колонија, кочоперних малих црнаца, или кавене масти са мајмунским лицима...“ (стр. 141). Матавуљ, који је био пореклом из једне мале средине чији је опстанак висио о концу, није се либио да црначку децу опише језиком колонијалног освајача.

Матавуљ који је чак и Чехову пребацивао што се превише бави „ружним странама људске душе“, бавиће се и сам у својим *Биљешкама*, више него исцрпно, разноразним људским манама. Тако он ружне особине црногорског менталитета покушава да осветли из неколико углова. Најпре ће, у жељи да својим размишљањима да један објективнији тон, цитирати пуковника Једне италијанске војне школе који о својим питомцима Црногорцима каже следеће: „Да видите, сувише су осјетљиви, размажени и претенциозни! Једнако им је нешто криво, једнако се тужакају...“ (стр. 124). Истовремено, Матавуљ ће Црногорце описати и из свог угла, како

их он види: „Ма колико пута човијек гледао Црногорце у ратничком заносу, не може на то огуглати, толико их је милина гледати у томе послу и у саборисању, а богам, ако ћемо право, ни у чем другом!“ (стр. 239). Овакви и слични описи могу да створе утисак да их је написао непоткупљиви посматрач људских нарави и карактера. Но, овај утисак брзо вене ако се сетимо да своја запажања о Црногорцима Матавуљ објављује тек по одласку из Црне Горе, дакле – са временском и просторном дистанцом која га спасава сваког ризика. Матавуљ, који је у Црној Гори увек био спреман да се повинује и најмањем мигу кнеза Николе, сада нам се, накнадно, представља као критичар без мане и страха. Вечито на опрезу, Матавуљ не говори истину онда када је осећа, када она кључа у њему, већ када измери да истина, најзад изговорена, неће нарушити мир његове грађанске егзистенције, да неће угрозити његово ухлебље. Чехов, кога узгред буди речено Матавуљ није ценио као писца, није морао да оде из Русије да би изрекао истину о тамним странама руске душе. Матавуљ налази храбрости да о ружним особинама Црногораца пише тек онда када је напустио Црну Гору и одлучио да се у њу не враћа.

Луцидни посматрач средина у којима је живео, Матавуљ понекад заборавља да нам опише и механизме његовог успеха у тим срединама. Духовито Матавуљ примећује да Црна Гора у време када је он у њој живео и није била држава већ пре нека врста „војног логора“ који се „више ради другог свијета“ називао државом, али није лепо што нам не објашњава како је он као дошљак, као „извањац“, могао да се у таквом једном „логору“

очас попне на неке од најугледнијих функција. Ако се и сложи са Матавуљевим мишљењем о Црногорцима, читалац жели да зна како је Матавуљ, који се од Црногораца толико разликовао, успео да опстане у њиховој средини. И не само да опстане, већ и да ужива неке од највећих привилегија. И поред повремених шала на свој рачун, Матавуљ у својим *Биљешкама* не жели, или не уме, да сагледа ни оне најочигледније контрадикције у својим поступцима. Тако, чуди се Матавуљ Лази Костићу што је о *Балканској царици* кнеза Николе писао с највећим похвалама, али се нимало не чуди себи што је он лично у том комаду играо, што је баш на премијери *Балканске царице* по први пут постао глумац, он који је имао само подсмех за драмско сочиненије кнеза Николе!

3.

Матавуљ није мајстор описа природе. Он који је живео у живописним крајевима Котора и Црне Горе, свестан је њене лепоте, али се не усхићује њоме. Нешто више усхићења показује овај писац када обилази културне престонице Европе као што је Милан у којем се највише диви цркви Св. Амвросија, и нарочито Париз за који каже да је „више утицао на његов књижевни укус и правац“ него све друге средине (стр. 149). Али, када се ове тврдње сагледају у контексту *Биљешака* као целине, лако је уочити да се ради о претеривању. Када хвали лепоту миланске цркве, или када истиче утицај

Парижа на формирање његовог књижевног укуса, Матавуљ не хвали толико велике културне центре колико самога себе, своју способност да се њима надахне. Истина, он велике европске градове воли док је у њима, али их врло брзо заборавља чим се врати у „горе које не трпе регуле“, и у којима сав сјај европске културе за њега не може бити друго до лепа успомена, одломак његове егзистенције, али не и њена мелодија. Матавуљеви описи Црне Горе далеко су бољи од његових описа Парижа не само зато што је он у Црној Гори провео неупоредиво више времена, већ и зато што су му Црногорци били ближи духом него људи из француске престонице. Сресће Матавуљ, за време своје посете Паризу, и славног Анатола Франса, али се њиме неће усхитити ни приближно колико цетињским мајстором пчеларства, старцем Беаром.

У Матавуљевим *Биљешкама* најубедљивији су портрети људи које је Матавуљ познавао: конте Јанковић, конте Војновић, старац Беара, кнез Никола, Лаза Костић, насликани су у тренуцима несвакидашњим, али и у оним обичним и нимало спектакуларним. Славног песника Лазу Костића, Матавуљ је овако описао:

Господин сјеђаше гологлав, главом окренут према прозору, једним оком зажмуреним, другим избеченим, као гађач који је сву душу и сву снагу прикупио у једно око, према једном смјеру, у жељи да га не промаши (стр. 213).

Али, не описује Матавуљ само спољашњи изглед Костићев, већ и његов радни дан од јутра до мрака, заустављајући се посебно на песниковим шетњама ко-

је за њега беху нека врста песничке радионице у покрету:

Ја га почех пратити у шетњама. [...] Прешли бисмо отприлике, око девет километара. [...] У томе костоломљењу његов каустички дух најбоље рађаше (стр. 215).

Поједине ликове, као кнеза Николу, сликао је Матавуљ у ситуацијама наизглед узгредним и безначајним, готово комичним. Но, циљ оваквог портретисања никада није банализација лика, свођење карактера на егзотику тренутка, већ трагање за оном дубљом димензијом која човека, ма ко он био, повезује са средином и судбином. Водећи као професор црногорске стипендисте у париски лицеј возом преко Италије, Матавуљ ће, на своје велико чуђење, на једној станици „где се пруге одвајају за Италију и за Беч“, угледати у возу који је на тренутак застао наспрам његовог, ни мање ни више него првог човека Црне Горе – кнеза Николу. Срели су се бриљантном режијом судбине владар Црне Горе и писац, први враћајући се из дипломатске посете Русији, а други одлазећи државним послом у Париз, да с прозора на прозор двају возова мало попричају. Времена има мало, тек неколико тренутака. И ево шта владар Црне Горе, после неколико куртоазних речи, има да пита професора Матавуља: „Је ли дажђело у нас овијех дана?“ (стр. 119).

Биће потребно време да збринути и од елементарних чињеница живота удаљени Матавуљ схвати ово питање кнеза Николе, владара који је заједно са својим народом више зависио од кише него од светске дипло-

матије. Ова сцена, описана са смислом за детаљ и нијансу, али и са смислом за хумор, једна је од најбољих у Матавуљевим мемоарима. Она открива пишчеву способност да из једног случајног и наизглед безначајног догађаја извуче драгоцену грађу за осликавање једног лика. За Матавуља писца, човек је оно што говори и чини, а не функција, положај, готова представа коју људи имају о њему.

Није Матавуљ усхићен ни историјом, ни културом, ни природом, као што је усхићен људима чије је портрете покушавао да наслика са страшћу неког Византинца који слуту да је човеков лик оно свето „место“ на којем се срећу, али и рачвају, све појаве овога и онога света. Зато Матавуљ и јесте ближи нашим портретистима Вуку и Проти Матеји, него западним писцима, ма колико се неким од њих дивио и сматрао их својим узорима.

4.

У *Биљешкама једног писца*, сазнајемо да се „у оно вријеме“, а Матавуљ чак напомиње и годину – 1874, од Поле до Котора пловило читавих пет дана. Ако на основу овог детаља замислимо ритам ондашњег живљења у нашем приморју, онда је не само подвиг, већ и чудо да се управо из поднебља успореног живљења и мишљења изнедрио стилиста чија је свака реченица једна прича која не зна за тромост и понављање. За Матавуљев књижевни стил могли бисмо рећи све само не да представља спонтани израз пишчевог језичког чула. Иако је у својим

мемоарима себе насликао као спонтаног и непосредног човека, Матавуљ није био жртва оног наивног веровања да се у књижевности може бити спонтан без темељног познавања матерњег језика. Рођен у средини у којој се говорило мешавином српског и италијанског, Матавуљ је веома рано схватио да језик његовог родног краја није међу бољим варијантама српског језика. Но, свест о томе не изазива у њему комплекс инфериорности, већ жељу за савлађивањем матерњег језика у свим његовим облицима и варијантама. За разлику од писаца који су језик своје родне авлије проглашавали најбољим, Матавуљ није имао комплекс провинцијалца, нити је у сусрету са оним што не познаје волео да потура оно што већ зна, као вредније и боље. Без имало позе, стида или каквог комплекса, Матавуљ кличе попут дечака када нам у својим *Биљешкама* саопштава: „Пошљедње три године мога бављења у Новом највише сам напредовао у знању српског језика“ (стр. 68). Колико ли је Матавуљевих савременика веровало да добро познаје српски, и колико је њих стварно и познавало свој језик, па опет ништа не оставише нашој књижевности. С друге стране, Матавуљ који је стално живео у страху да не познаје српски довољно, оставио нам је дела препознатљивог стила и богатог књижевног језика.

Задржимо се на једном примеру Матавуљевог стила у *Биљешкама једног писца*. Вративши се са пута по Италији и Француској, Матавуљ у Црној Гори затиче двојицу својих пријатеља у непријатној ситуацији:

Беара и Новаковић вишаху као двије капље о листу, зато што су тражили двије периодичне повишице плате на

које имађаху права; због те тражбе вијећало се и радило да буду отпуштени (стр. 150).

У овој реченици, као у микрокосмосу, могу се наћи многе особине Матавуљевог књижевног израза. Пошто је почео реченицу једним изразито поетским поређењем, Матавуљ прави рез па реченицу пресеца прозним „зато што“, дајући нам – сада већ прецизним и нимало поетским језиком – опис ситуације у којој су се нашли јунаци његове приче. Писац није само хладни хроничар догађаја, већ пажљиви посматрач који уме да саопсећа са људима у невољи. Провејава из ове Матавуљеве реченице и једна губитничка нота која као да се отела овом писцу оптимисти. Заиста, довољно је да човек затражи оно на шта има права, па да одмах постане попут „капље на листу“, онај чија егзистенција виси о концу. И „зато што“ је имао снаге за овај рез, за ову синкопу којом се обухвата више од чистог реализма голих чињеница, Матавуљ је мајстор стила, али не неког постојећег стила који он имитира, већ стила који он ствара спонтано, ослоњен на свој слух и своје опажање.

Ево још неколико примера који показују сажетост и прецизност Матавуљеве реченице, као и пишчеву лежерност у обради најразличитијих тема и садржаја, опуштеност његове интонације која је битна одлика његовог стила:

Нама увијек остаје празна слава, а другима и срамота доноси користи (стр. 41).

...али онда још не букну размирица са Хрватима, те се србовање сматрало као платоничка ствар (стр. 58).

Готово сваки напусти свој посао да води бригу о великим догађајима (стр. 61).

Бјеше човјек наочит, питом, оружан готовим фразама, које силно утичу на Србе грађане (стр. 62).

Промјенљива ратна срећа, са плимом и осеком надања и зебње, за двије године бјеше заморила и посматраче, а камоли ратнике, те се желио ма какав свршетак (стр. 65).

Већина читалаца, зацијело, ако не друкчије а оно по чувењу знају како Французи слабо познају туђе крајеве и народе, како мало маре да се о томе тачно обавијесте, а иначе, како радо, баш најрадије, говоре о ономе што најмање знају! (стр. 137).

Говорећи о старцу Беари, једној од најзанимљивијих личности у његовим мемоарима, Матавуљ нас у једном тренутку обавештава да је овај врсни познавалац пчеларства, вративши се са пчеларског конгреса у Милану, донео из италијанског града у Црну Гору „нове кошнице и нове појмове“ (стр. 92, подв. Н. В.). За Матавуља који је волео језик као мало који његов савременик, „појмови“ нису мање стварни и драгоцени од кошница у којима пчеле стварају мед. Има у овом напоредном помињању појмова и кошница Матавуљевог наслућивања да су појмови (језик уопште) извор наслађивања, а не тек средство пуког општења. Језик Матавуљевих мемоара

једва да је ишта изгубио у својој јасности од оног давног времена када су, на преласку века, његове *Биљешке* први пут објављене у свескама „Летописа Матице српске“. Матавуљев речник није оптерећен књишким изразима и непотребним туђицама. Тепаће он години у којој није било ратова тако што ће је назвати „година мириљупка“, као да су године те које ратују а не људи. У његовим *Биљешкама*, налазимо не мало речи које су данас заборављене: прецењивање је *важничење*, стихоклепство је *сѣихолијаније*, стипендиста је *блајодејанац*, тунел је *ѣамник*... Стога није никаква самохвалисавост када Матавуљ сведочи да га је чак и Лаза Костић молио за објашњење неких речи које је нашао у његовим текстовима, а које није нашао чак ни код Вука.

На крају својих *Биљешки*, Матавуљ описује тренутак када је сазнао за смрт Виктора Игоа. Чувши за смрт човека кога је сматрао „највећим јевропским пјесником“, Матавуљ ће, као да врши „чин подушја“, узети да поново ишчитава дело француског писца. И откриће да му се „свиђа само нешто, не много, из океана ријечи тога великог покретача звучних ријечи и антитеза“ (стр. 242). Он који је у пробраности речи и сажетости израза видео саму суштину књижевног стила, неће чак ни „највећем јевропском пјеснику“ моћи да опрости многоречивост. Проговара из овог запажања искреност која плени, искреност страшног читаоца који се не стиђи свог укуса из страха пред мишљењем већине. И као што је без икаквог комплекса знао да пише о великанима француске књижевности, Анатоли Франсу и Виктору Игоу, тако је устао и против плагијаторства у

књижевности и то на примеру никог другог до његовог раног узора, славног С. М. Љубише, чију је причу „Скочидјевојка“ прогласио безобзирним плагијатом Манцонијевог дела *I promessi sposi*. Но, Матавуљ иде и даље па се не бори само против очигледних плагијата већ и против сваке литературе која своју инспирацију налази у већ готовим фабулама и садржајима, уместо у пишчевом непосредном доживљају света. Своју поетику успео је да искаже једноставним речима:

Ни онда, као ни данас, није ми се миљило обрађивати догађај који ми није правце ушао у главу, или бар који није много сличан каквом који сам доживио. Сугерирани приједмети за обраду не само што падају на неплодно земљиште, него ми постају антипатични. А већ ми бјеху дојадиле сугестије те врсте, почињући од кнеза па до последњег „љубитеља умјетности“, све махом романтичне ствари и са тежњом на театрални ефекат, дакле, махом супротне мојој реалистичкој ћуди и тежњи да ми прича не буде без идеје, иако ће бити без тенденције (стр. 200).

Ако је у својој приступној академској беседи флертовао са идејом једнакости и списатељског ангажмана, на шта смо већ указали, ваља Матавуљу признати и то да је ипак разликовао идеју од тенденције, уметничку мисао од њене употребе у неке практичне сврхе. Богатством своје грађе и ритмом своје реченице, занимљивошћу својих запажања и лепотом свог језика, *Биљешке једног љисца* су значајна књига наше мемоарске књижевности, књига која данашњем читаоцу може пружити не мањи ужитак од онога који му пружају најбоље Матавуљеве

приповетке. И много већи него што му пружају многобројни савремени мемоари писани са тенденцијом оправдавања ових или оних политичких становишта.

МИХИЗОВА АУТОБИОГРАФИЈА О ДРУГИМА I-II

*Дојодовићине – пише у Даждевњаковој књизи – избегаи.
Да би „ја“ лакше прешло и нейосијање.*

Миодраг Станисављевић

Почињући своју двотомну аутобиографију, Борислав Михајловић пише:

Свако поколење, сваки људски пџс, склон је да верује у изузетност своје историјске судбине. Моја генерација, нажалост, има за то и сувише доказа. Не знам у целој новијој историји Европе, сем Шатобријанових вршњака, ниједну другу генерацију по којој је политичка историја ударала тако многе печате својих бурних заокрета и својим тешким рукописом исписивала јој судбину по кожи и по души.

*(Аутобиографија о другима, I, 007)*¹

Истина, није ништа необично да практично свака генерација види себе у светлу изузетности. Шатобријан је, пишући о себи и својој генерацији, рекао: „Nous avons le malheur d’être né au moment d’une de ces grandes revo-

¹ Сви наводи су из: Борислав Михајловић Михиз, *Аутобиографија о другима I*, БИГЗ, Београд 1991; *Аутобиографија о другима II*, БИГЗ, Београд 1995.

lutions.“²Али, за разлику од Шатобријана, који је имао веома јаку свест о својој личности, Михиз већ од почетка својих мемоара полази више од појма генерације него од себе као појединца. Мученички статус своје генерације Михиз одређује у односу на појам историје као врховног апсолута. Историја је та која је по Михизовој генерацији „ударала печате својих бурних заокрета“ све док је није начинила најнамученијом у нововековној европској, а самим тим и српској историји. Његова генерација је до те мере у намучености без премца да се, верује Михиз, може поредити само са Французима који су прешли лук од периода француске монархије и револуције (1768–1800) до периода рестаурације и револуције (1814–1841), раздобље које обухвата Шатобријан у својим мемоарима. Тако Михизова аутобиографија, будући сведочанство о најнамученијима (читај изабранима), не може бити тек једна у низу сличних књига. Тек што је своје мемоаре почео, Михиз упозорава да ће његово штиво, у складу са величином генерације коју описује, бити нека врста изабране књиге. Отуда, на крају увода у своју *Аутобиографију о другима*, Михиз истиче да главна „личност“ његових мемоара није нико други до „наша замршена и свакојака Епоха“. Сасвим у духу марксизма, аутор мемоара верује да прича о судбини појединца може имати вредност само ако је уједно прича о мноштву, о већини.

Познато је да у свакој култури, и друштву уопште, срећемо два типа личности: издвојенике и друштвења-

ке, самотнике и општежитеље. У прву групу, кад је у питању српска култура, спадали би, на пример, Слободан Јовановић, Милош Црњански, Растко Петровић, Момчило Настасијевић, Милан Кашанин. У другу, општежитељску: Марко Ристић, Оскар Давичо, Ђилас, Добрица Ћосић, Б. М. Михиз. Самотницима је услов опстанка и стварања независност. Без самоће и издвојености, они не би могли не само да стварају већ ни да постоје. Општежитељи, пак, сву храну и сав подстицај за живот и евентуално стварање налазе у сливању, у друштвености, у друштвеном и политичком активизму, ма какав био његов предзнак. Док је о самотницима могуће говорити као о издвојеним и самосвојним личностима, дотле је сваки говор о општежитељу заправо говор о мноштву. Тако, говорити о Ђиласу значи на неки начин говорити о Михизу, говорити о Михизу значи уједно говорити о Ћосићу, и тако у круг, у недоглед. Отуда наслов Михизових мемоара *Аутобиографија о другима* није случајан, јер је у општежитељству појединац неодвојив од мноштва. Као што ћемо видети, феномен општежитељства испоставиће се као кључни за разумевање Михизове личности и његовог дела.

Како сазнајемо из *Аутобиографије о другима I*, прву озбиљнију шансу да се суочи са животом и са самим собом, јунак мемоара, Б. М. Михиз, добија за време рата. Практично цео рат Михиз проводи на српским салашима, далеко од ратних догађаја и, како сам каже, „у утутканој забити закаснелог феудализма“. Боравак на салашима, иако удобан и безбедан у поређењу са ратним поприштима, био је за Михиза заправо преломан

2 Навод из: P. E. Charvet, *A Literary History of France*, Vol. IV, London 1967, стр. 62.

и крајње трауматичан. Управо тада, у првим искуствима своје самоће, Михиз је почео да слуги да је за њега највеће могуће проклетство бити сам, одстрањен из циркуса историје. Михиз пише:

Гризла ме је свест да не учествујем у епохи која се тамо негде далеко одлучује и ломи, а нисам ни осећао жељу ни сагледавао могућност да нешто учиним.

(Аутобиографија I, 107)

Прочитавши по десетак пута оно мало књига које је на салашу могао да нађе, покушавши да пише поезију па и од тога одуставши, Михиз живи с осећањем „да је живот стао и некако и он са њим“. И док би се неко, управо захваљујући самоћи и обиљу времена које она пружа, окренуо мисаоном и духовном животу, дотле Михиз пада у летаргију изазвану првим самотничким искуством које је за њега било и остало највећа животна траума. Управо у ратним годинама, које су га изоловале од других и осудиле на самоћу, код Михиза се јавила неодољива потреба да се више никада не одваја од других, жеља да и он буде какав-такав градитељ друштва у којем живи и епохе у којој то друштво живи. Зато Михизову исповест са српских салаша треба чути као крик жедног у пустињи:

Биће да сам, као и толики други људи под окупацијом, једноставно чекао да се заврши рат, да наши побеге, па да почне њоново да се живи.

(Аутобиографија I, 107, подв. Н. В.)

Читалац ће већ, из даљег тока Михизових мемоара, схватити који су то „наши“ у току Другог светског рата победили. Били су то они којима се Михиз, чило и ведро, придружио у изградњи новог друштва, одлазећи на радну акцију. Истина, Михиз покушава да нас убеди да је већ од ране младости гајио одбојност према победиоцима и њиховој идеологији, но та одбојност свакако није била довољна да га од „наших“ и одвоји јер су сви његови послодавци, од ране младости па све до пензије, били истакнуте партијске личности: Добрица Ћосић, Стеван Дороњски, Ратко Дражевић, Мира Траиловић & Муж Инс. Управо без тих његових, Михиз не би могао да одигра ниједну од јавних улога које је читавог живота играо и које, ево, не престаје да игра чак ни у својим мемоарима.

У бекству од своје самотничке егзистенције, коју је у младости искусио на трен и од које се истраумирао заувек, Михиз одлази у Београд где ће свој живот преплести са толико људи да на крају неће успевати да разабере где је престајао он а где су почињали други. Студентске дане Михиз проводи са својим друговима и случајним пролазницима у Симиној 9А, у соби која ће постати познато састајалиште младих београдских интелектуалаца онога времена. До које мере је Михизов живот био срастао са животима других, види се и на основу следећег цитата који Михиз преузима из Ћосићевог *Дневника*:

Врата на тој соби никада нису закључана. У њу улази ко хоће и кад хоће.

(Аутобиографија I, 146)

Кроз увек отворена врата своје собе, имао је Михиз у сваком тренутку поглед на чаршију и чаршија на њега. Његов интимни живот (ако је у њему уопште могло бити интима) био је сливен са простором чаршије у оној мери у којој је био истоветан са животима његових другова општежитеља. Једини садржај Михизове младости био је дружење са људима, сливање са другима, обавијање своје појединачности топлим омотачем тих других. Он, који се тако „храбро“ подсмевао соц-реализму, провео је своју младост, па и свој каснији живот, сасвим добровољно, управо по рецепту соц-реализма, у крду. Михизов живот био је нека врста симбиозе, не по нужди, већ по слободном избору.

„Састајали смо се свако вече“ – писао је о Симиној 9А Михизов пријатељ Мића Поповић – „као на каквом дежурству, где се по читаве ноћи остаје отворених очију да нешто не пропустимо...“² Вечити заробљеници онога што се збивало изван њих, Михизови вршњаци су излагали своје животе и своје мисли онако како стриптизете излажу своја тела. Само, за разлику од стриптизета, хтели су они да, у размену за њихово излагање свету, добију свет у излогу: голо, опипљиво тело света које ће се, као у неком двоструком огледалу, стопити са њиховим животима у један свеобухватни простор у коме је све јавно, откривено и међусобно сливено. Тај простор вечитог дежурства, у коме сви вечито дежурају да нешто не пропусте, јесте простор чаршије: тоталан (јер обухвата све), и тоталитаран (јер се у њему зна све о свакоме). У таквом простору, сасвим спонтано и за њих природно, живели су Михизови вршњаци не увиђају-

ћи да су, упркос интелектуалној дистанци према систему у коме су живели, истовремено били његови робови управо по нагону свог општежитељства и својих чаршијских психологија.

Да Михизова преплетеност са другима није била тек нешто пролазно, занос и еуфорија младости, већ нешто што је трајно обележило његов живот, види се и из Михизовог интервјуа за *Дују* (1990), у коме Михиз, поводом излагања из штампе своје аутобиографије, каже:

А ја се изузетно радујем што се она (*Аутобиографија*) појавила код истог издавача и у истим корицама, у истој опреми, као књига *Ефемерис* мог пријатеља Дејана Медакковића – једног од великих и важних „симиноваца“. При том су то две књиге – *две књиге сесифре, две књиге о којима се може јоворити као о осмози, о сјојеним кайшларима*.

(*Казивања и указивања*, 281, подв. Н. В.)

Као што и свој живот општежитељ увек види у склопу неке веће целине, тако он и своје дело увек види срасло са делима других људи. Да општежитељ, попут Михиза, све људе види као себи сличне, види се и из наставка овог интервјуа у коме Михиз примећује: „Оно што се десило код нас поновило се и код следеће генерације изузетно даровитих људи: Пекић, Киш, Ковач, Драгослав Михаиловић, Филип Давид... Они су исто били *једно друштво*“ (курзив Н. В.).³ Другим речима, даровити људи свих генерација, по Михизу, живе у „једном друштву“, у некој врсти симбиозе. Док су соц-реалисти

³ *Казивања и указивања*, стр. 281.

тврдили да су сви људи браћа, дотле Михиз верује да писци треба да се баве писањем књига-сестара.

Колико год општежитељ, попут Михиза, критиковао ову или ону утопију, у њему увек живи нада да ће се једнога дана појавити утопија „с људским лицем“. Тако Михиз у једном интервјуу изјављује: „Човечанство ће доћи до нових утопија, које не морају увек имати наказни облик, него су често мотор и промотор следећих разумних корака човечанства.“⁴ И не само да ће се појавити нове мелемне утопије, већ Михиз кроз слику спојених капилара тумачи и постојеће друштвене системе. Он предвиђа: „Убеђен сам да ће се ствар тако завршити: социјализам је социјализовао капитализам, а демократски капитализам ће демократизовати социјализам.“⁵ Али, ако ће се социјализам у будућности нужно демократизовати, и то споља, захваљујући капитализму – чему онда Михизов друштвени активизам, чему критика система коме је ионако суђено да постане рајско пољанче демократије? Очито, као што верује у постојање књига-сестара, тако Михиз верује и у постојање система-братучади. Све што је у космосу одвојено и појединачно види он као јединицу рода, племена, фамилије. Да се, којим случајем, бавио астрономијом, Михиз би чак и галаксије видео као чланове колхозне задруге „Космос“.

Цео Михизов живот, како видимо из његових мемоара, био је бекство од појединачног Михиза. У бекству

4 Б. Михајловић Михиз, *Казивања и указивања*, БИГЗ, Београд, 1994, стр. 276–277.

5 *Исјео*, стр. 276.

од самог себе, Михиз је бежао у јавни живот, у свакојака догађања и дешавања. И успео је да побегне. Зато његова аутобиографија и не може а да не буде *Аутобиографија о друјима*, јер без тих многобројних других не би било не само јавног Михиза, већ ни Михиза уопште. Једно од најважнијих познанстава-симбиоза које је Михиз икада склопио било је оно са Добрицом Ћосићем, општежитељем који је, баш као и Михиз, увек био спреман да свој лични живот положи на олтар Историје. У поглављу под насловом „Купио ме из прве“ (!), Михиз пише о свом сусрету са Ћосићем у оквиру рада литерарне секције омладинског културно-уметничког друштва „Иво Лола Рибар“. Већ при том првом сусрету, Михиз је схватио да се пред њим налази „човек са највећом комуникационом моћи придобијања људи од свих које ће у животу срести“.⁶ Читалац неће имати потешкоћа да схвати шта се заправо крило иза ове љубави на први поглед.

Испрва, Михиз ће критиковати Ћосићеву приповетку „Цанина прва љубав“ због соц-реалистичких тенденција. Међутим, чим „оштро критичарско перо“ буде проценило да од Ћосића може имати користи, неће остати ништа од критичарске смелости. Не само да ће Михиз почети да мења свој суд о Ћосићевој прози већ ће, временом, Ћосића прогласити за једног од наших највећих прозаиста. Разлог за ову драстичну промену вредносног суда о Ћосићевој прози је јасан, ако не и баналан. Михиз је проценио да његово кокетирање са улогом дисидента, у периоду када се форсирао соц-ре-

6 *Аутобиографија о друјима I*, стр. 153.

ализам, неће моћи тек тако да прође. Требало је имати некога из партијске врхушке ко ће прискочити у помоћ кад загусти. И не само то, Михизу није било тешко да процени да је управо Ћосић онај политички моћник који ће му помоћи да нађе прво ухлебље у животу. Своју рачуницу имао је и Добрица Ћосић, јер је од почетка своје књижевне каријере успео да, својим „другарством“, поткупи једног од малобројних књижевних критичара своје генерације и да га тиме онемогући у изрицању негативних судова о његовом делу.

Да општежитељска пријатељства, склопљена по правилу из интереса, знају да потрају дуго, сведочи и не тако давни интервју за *Нин* (3. јул 1992) у којем Михиз, одговарајући на провокативно питање о Ћосићевој жељи за влашћу, каже:

Добрици је Броз нудио много значајније комбинације, а он их је избегао. Ако је човек од 40 година, који је већ окусио власт – а власт је врло заразна – имао снаге да са ње сиђе, апсолутно је немогуће да у 71. години пожели да постане власт.

(Казивања и указивања, 354)

Авај, оно што је по Михизу „апсолутно немогуће“, испоставило се не само као могуће, већ као отрцани клише живота. По Михизу, човек може бити жељан власти само у млађем добу, а како стари тако је се све више клони Али, када би заиста било тако, онда би на челу многих држава били пубертетлије а не чичусије.

Баш као и код Ћосића, код Михиза не фасцинира толико његово политичко опредељење колико чињени-

ца да он никада није био слободан да живи без политике, да је својим општежитељским нагоном био потпуно предодређен за њу. Најпре акцијаш и бригадир, па потом новинар по редакцијама, стручњак и нестручњак у најразличитијим телима, комисијама, жиријима, па саветник (најпре филмски, потом позоришни, а од недавно и крунски), потписник ових и оних петиција, говорник на овим и оним скуповима – Михиз је општежитељ који је проживео живот ношен ирационалним страхом да нешто не пропусти и исто тако ирационалном жељом да у свему учествује. Михизов пут од титовског бригадира до крунског саветника и јесте тај доследни пут општежитеља, пут у коме нема контрадикције јер је тај пут увек био утапање, осмоза, враћање у утерус, у топло крзно мноштва у коме нема самоће и издвојености. Политички предзнак тог утапања није никада био узрок општежитељства, већ је нагон за општежитељством био узрок друштвеног активизма са овим или оним предзнаком. Немајући снаге да буде ни песник, ни побуњеник, ни мистик, ни мислилац, ни мизантроп, ни лудак, јер за све то је потребно умети бити сам, Михиз је био и остао у оном просеку наших виспрених људи на које је Џвијић мислио када је рекао да у Србији „тупавих готово да нема“. И потом додао, али ни изузетно даровитих.

И као што је Михизов живот био тек разломак који је припадао неком колективном збиру, тако и теме о којима је Михиз писао никада нису биле његове, већ су увек на неки начин биле наручене, било буквално наручене, било изазване спољашњим околностима. Да Михиз не пише на теме које њега муче, већ на теме о којима пу-

блика жели да слуша, види се најбоље из његове књиге *Казивања и указивања*. Ако се око нечијег имена, дела, или догађаја, већ није концентрисала пажња јавности – Михиз о томе неће писати. Узмимо један пример. Да Андрић којим случајем није добио Нобелову награду, мале су шансе да би Михиз имао шта да каже о њему. А да се, у једном тренутку, није развила полемика о Андрићевој националној припадности, Михиз се вероватно не би ни сетио да о тој теми размишља. Промоције, награде, сахране, прославе, годишњице, скандали и фестивали... инспиришу Михиза да нешто напише, никада његов истински интерес за једну тему или културну појаву. Дајте му публику која жели да га слуша, и он ће се очас попети на трибину и одржати пригодни говор на коју год могућу тему. Замолите га да мало исцрпије запише нека своја сећања – и ето мемоара.

За разлику од других мемоариста који су, попут Шатобријана, своје мемоаре писали „с оне стране гроба“, у грчу и по налогу стваралачком, Михиз у уводу своје *Аутобиографије о другима* признаје да своје мемоаре не би ни написао да није било наговора *Ниновој* новинара и писца Мила Глигоријевића. Михиза је тешко, ако је уопште могуће, узети озбиљно као писца не зато што се није довољно огледао у класичним књижевним жанровима, већ зато што је све што је он икада написао било писање на задату тему, настало из потребе да се задовољи читалац, а не да се искаже субјективни, уметнички и лични доживљај света који, код правог писца, често изневерава хоризонт ишчекивања како у погледу избора теме тако и у погледу њеног обликовања.

За Михиза мемоаристу, писање је овековечење сопствене биографије. Сликајући свој портрет, Михиз се служи литературом као средством. Али, литература никада не остаје дужна ономе ко жели да се њоме на тај начин послужи. Михизов текст постаје неиздрживо баналан и лажан управо на оним местима где његов аутор жели да наметне једну улепшану слику о себи. У сентименталном самохвалисању, Михиз је надмашио чак и неке „наше“ генерале. Свој значај као интелектуалца и писца он нигде не доводи у питање већ га, напротив, преувеличава до невиђених размера. Тако, политичка врхушка (иако тоталитарна) дрхти од његових дисидентских наступа, највећи српски писци умиру да чују његово мишљење ако га већ не знају напамет попут катехизиса, Борислав Пекић долеће чак из Лондона право у Ровињ не би ли му Михиз, у паузи играња покера, рекао ваља ли штогод *Златно руно*, а од Михизове генијалности дрхте богами и ван граница Србије, па га Мирослав Крлежа лично врбује да пређе у Загреб, не би ли Србе лишио њихове најумније главе... Примере оваквог мегаломанског самохвалисања наћи ће читалац у изобиљу нарочито у другом тому *Аутобиографије о другима*.

Уместо улепшане (утопијске) слике друштва коју налазимо код писаца соц-реалиста, код Михиза је у питању покушај улепшавања сопственог портрета – *самоиконисања*. Михизов проблем је и у томе што он уместо уобичајене форме самоиконисања (фотографије) посеже за литературом чији се језик по природи опире стврдњавању у иконицке слике. А да фотографија никада не

може толико да изобличи колико то може писани текст, најбоље се може видети из Михизових мемоара.

Михизова аутобиографија, то је књига „стварносно прозе“ на тему ко је кога када надмудрио и како. Дух довијања, лукавства, преваре, војеризма, трачања и инацисања, који је одлика „рајинског менталитета“, код Михиза је представљен као интелектуално постигнуће. „Код нас се“ – писао је Цвијић – „под бистрином разуме и довијање, вешто изврдавање и уопште неко плитко лукавство.“ Код Михиза, управо такве бистрине има на претек. Његова аутобиографија је књига која читаоцу нуди илузију да се надмудривањем људи може надмудрити и сама судбина, она је солидан инвентар трикова којима се њен аутор служио да би преживео, али ништа више од тога. О животу с оне стране надмудривања и преживљавања, Михиз нема шта да каже.

Додуше, мора се признати да је број оних које је Михиз успео да надмудри велики. Служећи се вербалним дуелима, подвалама и триковима свих могућих врста, Михиз успева да надмудри учитеље и професоре, претпостављене на радним акцијама и у војсци, политичке и литерарне опоненте, моћнике и немоћне, пријатеље и непријатеље... А описујући у другом тому аутобиографије како је једног лета на Јадрану преживео чамцолом (који код њега нужно – у складу са величином његове личности – добија размере бродолома), Михиз показује да је у стању да надмудри чак и природне силе: ваздух и воду заједно, ветрове и таласе.

Но најамбициознији покушај надмудривања који је Михиз предузео у својим мемоарима јесте покушај

надмудривања читаоца који би требало да поверује у причу о његовом дисидентству. Свој портрет дисидента почео је Михиз да слика већ у првом тому своје аутобиографије, а његове кључне линије повлачи он у њеном другом тому, прецизније речено: у успоменама на дружење са најпознатијим дисидентом комунистичког режима – Милованом Ђиласом.

Тако, у *Аутобиографији о групима II*, Михиз пише о себи као политичком дисиденту који је вазда кажњаван због свог дружења са „Ђидом“. Изгубивши у једном тренутку посао, он одлази код свога школског друга, Титовог функционера С. Дороњског, и у року од пет минута добија нови. Ништа нарочито: да буде директор Матице српске у Новом Саду. И док су лажни дисиденти били хапшени и мучени по југословенским затворима каквих није било ни у средњем веку, дотле је прави дисидент Б. М. Михиз имао грдне муке да се навикне на тапацирунг своје нове директорске фотеље.

Оно што је код Михиза више него уочљиво није само његова жеља да себи подигне дисидентски споменик својим мемоарима, већ много више одсуство имажинације које се открива у његовом дисидентству. То одсуство имажинације последица је Михизове нарцисоидности, то јест његове неспособности да замисли другог, или боље речено, стотине хиљада других који, будући да већ деценијама беже из Титошевићеве Југославије, по свим мерилима здравог разума, имају много више права на дисидентски статус него што га има Михиз или било који од његових исписника општежитеља.

И најзад, постоји у Михизовим мемоарима још један покушај надмудривања и обмањивања којег ни сам аутор можда није свестан. У питању је покушај надмудривања сопствене пролазности тако што се та пролазност напосто игнорише, то јест приказује као прича о другима. Јер шта је декамеронско причање прича код Михиза ако не инфантилни покушај прескакања смрти, исто онако како је Михиз покушавао да надмудри људе. Како иначе објаснити чињеницу да у Михизовим мемоарима, упркос пишчевим поодмаклим годинама, нема никакве свести о могућности сопственог нестанка, то јест краја. Колико год Михиз сведочио и о онима који су сада већ покојни, нема код њега нигде иједне озбиљније мисли о смрти. Још један пример да се о смрти не може мислити из туђих живота већ само из сопственог. Уместо трагике – Михиз се задовољава циркуским триком, уместо осећања пролазности живота – он нуди инфантилну гримасу кловна који је остао жив јер оно што су му другови кловнови одсекли и није била његова глава него само капа.

На крају, неколико речи и о језику Михизових мемоара. Читалац *Аутобиографије о друјима* имаће, не ретко, прилику да се изненади када открије да је Михизов језик, упркос пишчевом непрекидном живљењу у Београду, прилично осиромашео и постао непримерен тону његовог казивања. Михиз, који је некада писао бритком и јасном реченицом, као да је у познијим годинама „поборавио“ српски. Поједини делови *Аутобиографије о друјима* као да су писани неком врстом есперанта. И за најобичнију српску реч користи Михиз

туђицу. Као и Крлежи, и њему су омиљене речи с немачким или мађарским кореном, мада, наравно, има у изобиљу позајмљеница и са других меридијана. Понекад, писац као да не зна значење поједине српске речи па је пропраћа страном кованицом:

Ал' тата бацио око на упражњено, вакантно место сомборског протојереја.

(*Аутобиографија I*, 297)

Шта ће овај ружни израз „вакантно“ одмах после „упражњено“, ваљда да га још више упразни?

У поглављу под насловом „Мајка“, читамо:

Теши ме околност да сам, коцкајући се много у животу, био углавном губитник, лузер...

(*Аутобиографија I*, 061)

Зашто некеме није довољно да буде губитник него преко тога хоће још да буде и лузер тешко је објаснити.

У причи под насловом „Олга племенита Рогулићева“ сазнајемо да главна јунакиња живи „у породичној једнокатници на иришкој пијаци“ (*Аутобиографија I*, 041). Ако неко жели да сазна шта ће једнокатница у Иригу, онда је то по истој оној језичкој логици по којој протојерејско место у Сомбору понекад бива „вакантно“.

Пишући о своме оцу Гојку Михајловићу, Михиз каже: „Етимолог аматер старинског кова, и инсистантан као сваки аматер...“ (*Аутобиографија I*, 046) Зашто би један аматер био инсистантан, а не упоран, тешко је рећи, а још је теже објаснити зашто се реч аматер понавља

два пута у реченици која звучи као да ју је заиста писао аматер.

Михизово штиво ври од синтагми потпуно бесмислених, а које би, по пишчевом веровању, требало да буду чак дубоке:

Светозар, већ добро изнервиран прекорном византијском учтивом неучтивошћу, пркосно истури браду...

(*Аутобиографија I*, 303)

Шта значи учтива неучтивост, и зашто би она нужно била византијска, па самим тим још и прекорна, то ваљда само Михиз зна, или је у једном тренутку знао. Чак и много срећније комбинације придевских одреница више би приличиле неком почетнику неголи већ искусном писцу.

Наводимо, наравно, само неке од многобројних примера језичких рогобатности, и то из првог тома *Аутобиографије о другима*. Други део Михизових мемоара писан је, нажалост, још немарније. У језику и стилу Михизове аутобиографије има нечег новинарски површног, што је можда знак да овај писац последњих година више чита штампану него белетристику.

Из већ реченог да се наслутити да књига која је сва у функцији величања њеног аутора до размера култа, уз то још писана алкавим језиком и новинарским стилем, за писца овог осврта не може бити литерарно остварење од значаја. Истовремено, истини за вољу, ваља рећи и то да прво поглавље ове књиге под насловом „Завичај“ (које нажалост обухвата тек једну четвртину првог

тома) садржи литерарне квалитете које свакако вреди поменути.

У питању су веома кратке приче које Михиз исписује сећајући се дана када још није био Михиз веч дечак Ирижанин. Овај део мемоара представља неку врсту фелинијевског Амаркорда на иришке теме, збирку портрета „обичних“ људи у маниру неореализма. У портретима анонимуса, јунака провинције, људи који нису ушли у историју, Михиз достиже врхунац своје аутобиографске прозе. И не само то, иришки портрети могли би да издрже поређење са бољим страницама наше прозе која је својевремено названа „стварносном“. Једино у том делу Михизове књиге нема ничег нарцисоидног, самохвалоспевног и непримереног. Сликајући портрете иришких анонимуса, Михиз не запада у патетику и сентименталност, што му се иначе веома често дешава у наставку својих мемоара, а нарочито када даје портрете познатих личности и своје сусрете са њима.

Све оно што у Михизовој аутобиографији долази после иришких портрета није друго до одрицање од књижевности у име једне слике о себи, у име идентитета ма какав он био. Отуда у *Аутобиографији о другима* има највише литературе у оном њеном делу у којем нема грозничаве потребе да се живи и одреди у историји, том фамозном апсолуту од којег Михиз, баш као ни писци соц-реалисти, ниједног тренутка није успео да се ослободи.

КЊИЖЕВНА КРИТИКА И КЛЕЧАЊЕ ПРЕД ИКОНАМА

Одговор Владети Јанковићу

Исјричаћу вам једну своју срамоту. Десило ми се да сам уснио сан од кога се и данас језим. Сањао сам како ме је позвао Јосип Броз и како смо нас двојица дуго и пријатељски лепо причали. Срамота се не састоји у разговору, већ у томе што сам ја уживао, што је мени у сну било драго што ме признаје, признава и даје ми значај човек кога сам интимно презирао. И данас, кад вам ово причам, стидим се и користићу прилику да се исповедам како бих тај стид избацио из себе.

Б. М. Михиз, *Казивања и указивања* (стр. 216)

У свом наступу за округлим столом „Књижевних новина“ (бр. 923, 929/930), одржаним на тему „Разговори о књижевности“, стручњак за класичну старину Владета Јанковић назива ме „младим човеком“¹ који, ето, нема преча посла него је узео да почетак свог књижевног деловања обележи једном критиком Михизове *Аутобиографије о другима*.² Али ја, иако без икаквог литерарног

1 „Човек“ се односи на моју маленкост, а „критика“ на већ поменути текст о Михизу.

2 Вид.: Небојша Васовић, „Михизова Аутобиографија о другима, I–II“, *Реч* (Београд), 15 (1995), стр. 48–52.

искуства, и у пуном цвету средњошколске младости, будући да ускоро пуним 44 године, нисам био лењ да пратим рад нашег великог класика Владете Јанковића.

О читавању

Главни грех за који ме Владета Јанковић оптужује јесте што сам, у мом приказу Михизове *Аутиобиографије о другима*, прибегао идеолошким и психолошким „читавањима“. Другим речима, што дотичну књигу нисам успео да протумачим с оне стране сваке идеологије и психологије. Нема сумње да Јанковић себе сматра таквим неутралним, објективним, идеалним читаоцем и тумачем који може сваки текст да разуме и протумачи без икаквог читавања. Штавише, не само књижевни текст, већ и критику истог.

Јанковићево веровање да тумачење једног текста може бити лишено не само сваке идеологичности већ и сваке психолошке примесе – заиста је дирљиво. Овај захтев веома је успешно остварио сам Јанковић, у свом тексту о Михизу који никада није написао. Као уосталом, и у другим својим књижевним критикама које такође није стигао да напише, и које га, управо тиме што су ненаписане, на чудан начин квалификују да седи за округлим столовима и другима дели лекције.

Критичар не сме да читава – тврди Владета Јанковић. Но, пре него што пређем на конкретне примере читавања за које ме Јанковић оптужује, неће бити наодмет да се најпре договоримо око употребе ове речи.

Наиме, ко може да гарантује да В. Јанковић ову реч не користи као неку врсту вета на туђе мишљење? Ко може да гарантује да сваки закључак, сваки вредносни суд, који Јанковићу није по вољи, неће бити проглашен читавањем?

Било би свакако за похвалу када би се Јанковић принципијелно залагао за одређене књижевне вредности и моделе тумачења књижевних текстова. Али, као што ћемо видети, главни разлог за његову реакцију није принципијелне природе. Главни разлог његовог реаговања на моју критику јесте у томе што сам се усудио на изрицање вредносног суда који је у супротности са општеприхваћеним судом о Михизу, судом у који Јанковић до те мере верује да уображава да је тај суд његов сопствени проналазак. Мој грех је у томе што сам се дрзнуо да о Михизовој икони мислим, уместо да у њу, попут В. Јанковића, верујем.

Да сам ја у Михизову *Аутиобиографију о другима* читао нешто чега у њој уопште нема, па на основу тог непостојећег квалитета дигао овог писца у небеса, Јанковић се не би побунио због читавања. Ако тврди да нисам у праву, нека наведе макар један пример позитивне критике ове књиге са којим се он не слаже због читавања. А ако то не буде у стању да учини, нека нам онда не говори како му сметају читавања уопште, већ нека призна да му сметају само она читавања која се косе са његовим, или боље рећи већ прихваћеним вредносним судовима.

Критика, тврди овај стручњак за књижевну критику, не сме да буде приватна, лична. На жалост, ова „до-

бронамерна“ инструкција, као и све друге инструкције сличног типа, потпуно је неупотребљива. Писац мемоара је тај, а не његов критичар, који свој лични живот чини јавним. Стога би Јанковићев савет о избегавању приватности више користио писцима мемоара (и то пре но што почну да их пишу), него што може користити критичарима. Ако се један критички осврт бави књигом мемоара, онда једноставно нема начина да се избегне приватност. Ако је тема и садржина овог жанра лични живот једног човека, његов стварни а не имажинативни портрет – онда ће сваки приказ једне мемоарске књиге, чак и онај најнеутралнији, бити мешање у лични живот мемоаристе.

Јанковић пита зашто сам толико пажње посветио психолошком и идеолошком аспекту главног лика, односно аутора. Одговор је веома једноставан: зато што сам писац Борислав Михајловић Михиз на том аспекту највише инсистира. И ја бих, много радије, претресао чисто естетичке теме, али ми то онемогућава сам аутор *Аутобиографије о друјима* који се неупоредиво више бави идеологијом него естетиком. Уосталом, има ли иједног читаоца ма које мемоарске књиге који се, пре или касније, неће запитати: колико је слика једног лика – која не тежи да буде имажинативна већ веродостојна – и убедљива? Колико у главном лику једне књиге мемоара има жељеног (пројектованог) идентитета, а колико стварног? Какав то аутопортрет жели писац да наслика, и којим се средствима служи?

Ако један аутор, као што чини Михиз у својој *Аутобиографији о друјима*, инсистира на свом дисидентству,

а као доказ за то наводи полувековно флертовање са људима из политичког врха једне земље, у овом случају бивше Југославије, има ли ишта логичније него да се запитамо: колико се том човеку може веровати? Односно, колико дотични мемоариста има не само елементарног морала већ и здраве памети?

Ако неко сам признаје да је био љубимац и штићеник Д. Ђосића, О. Давича, М. Крлеже, М. Ђиласа, М. Тепавца, С. Дороњског, Р. Дражевића, Г. Тиквицког – дакле, људи који су били у самом врху комунистичког режима – па из тога извлачи закључак да је целог живота био дисидент, онда тај неко, у овом случају Б. М. Михиз, УЧИТАВА у своју биографију нешто чега у њој никада није било.

Ако се казна за Михизово дружење са Ђиласом, како сведочи сам аутор у својим мемоарима, састојала у томе да се овај „дисидент“ определи између намештења у Крлежином Енциклопедијском заводу и места управника Матичине библиотеке у Новом Саду – у чему је ту прогањање од стране режима? И даље, када партијски врх, сазнавши да Михиз не прихвата понуђени му посао у Загребу, претвара високог функционера М. Тепавца у Михизовог личног шофера на релацији Београд–Нови Сад, а Стевана Дороњског – Михизовим речима: „можда најизразитијег заступника титоизма у свим његовим фазама и заокретима“³ – у Михизовог новог послодавца, онда заиста није јасно како се овакав

3 Борислав Михајловић Михиз, *Аутобиографији о друјима II*, стр. 181.

мајчински однос партијског врха према Михизу може назвати прогањањем и кажњавањем.

Хватајући се за моју омашку што сам у приказу *Аутобиографије о друјима* навео да је Михиз био директор Матице српске, уместо управник њене библиотеке – Јанковић верује да тиме спасава Михиза као дисидента. Но, да ли је Михиз био директор целог „погона“ Матице српске или само једног њеног одељења, то може бити значајно у контексту обрачунавања његовог пензионог дохотка, али не и у контексту расправе о његовом дисидентству.

Ако В. Јанковић жели да ме убеди да је Михиз био дисидент и мученик зато јер није био директор Матице српске већ само управник њене библиотеке – онда се срећемо са једном новом, до сада невиђеном дефиницијом појма дисидент. Све и да је Михиз био шеф бурегџинице у некој махали, он не би могао бити мученик каквим се представља. Моје указивање на овакве бесмислице којих је Михизова аутобиографија пуна, Јанковић назива мојим читавањем. Ја тобоже подмем писцу, из ко зна ког разлога, нешто што не одговара чињеницама.

Али, зар бих ја, који живим с ове стране океана, могао знати да је пре неколико деценија Михиз ишао на ноге једном Титовом полтрону и од њега добио посао, да се тиме не хвали сâм писац у својим мемоарима? У чему је онда моје читавање, кад чак и сам Михиз признаје да се у том тренутку „предао и продао“? У нади да ће, признајући оно што се ионако не може сакрити, чак шармирати своје читаоце, Михиз пише:

Волео бих да не морам да кажем ово што морам: Истакао сам белу заставу и истовремено се и *предао и продао у златно изјансијиво*.

(*Аутобиографија*, II, стр.186 – подв. Н. В.)

Сад, зашто иконобранитељ В. Јанковић има потребу да Михиза брани не само од мене већ и од Михиза самог – то нека одговоре они који се баве тајнама иконобранитељске психе.

Називајући мој осврт на Михизове мемоаре ни мање ни више него скандалозним, оптужујући при том и часопис који је мој текст објавио, Владета Јанковић јасно даје до знања да он такву, „иконокластичку критику“, не би толеришао ни по коју цену. Другим речима, да је он био у прилици да одлучи о судбини мог приказа Михизове *Аутобиографије о друјима*, тај текст свакако не би био објављен. Колико је овакав став иконокластичан, нека процени сам В. Јанковић, борац против иконоклазма.

Колико је Јанковић принципијелни борац против иконокластичке кртике, нека покаже и следећи пример у којем се, дивног ли чуда, у улози критичара иконокласте нашао нико други до Борислав Михајловић Михиз. У исто оно време кад је „модерни“ Михиз дизао у небеса традиционализам једног Ђосића, решио је он, у име критичарске „доследности“, да на најрадикалнији начин подвргне критици прозу Марка Марковића због традиционализма. Ево шта о томе каже Меша Селимовић у својим *Сјећањима*:

У посљедњим годинама живота погодиле су га (Марка Марковића – Н. В.) двије невоље, због којих је тешко па-

тио. У Нину је изашла поразна критика његове збирке приповедака Борислава Михајловића Михиза. Борећи се за модерни књижевни израз, Михиз као да је једва дочекао традиционалну Марковићеву прозу да покаже колико је данас преживјела и неодржива. То је била непоштедна, егземпларна, убилачка критика, каква се рјетко сусреће.

(Сјећања, Београд 1977, стр. 286 – подв. Н. В.)

Питање које се намеће: где је тада, и не само тада већ и у другим сличним приликама, био борац против иконоклазма Владета Јанковић, да одбрани писца од иконокластичке критике? Нема сумње, сада је мало јасније за какав се то „ред“ и за какву „пристојност“ залаже Владета Јанковић. Привилеговане иконе наше културе, попут Михиза, или његових иконобранитеља, могу изрицати негативне („иконкластичке“) судове колико им је воља, а да због тога не буду проглашени рушитељима културних вредности. Истовремено, сви *они друји* који се, попут моје маленкости, буду усудили на изрицање негативних вредносних судова – биће проглашени иконокластима, рушитељима, па чак и „динамиташима“.⁴

Као што се код нас власт схвата као *йриродна* привилегија оних на власти, тако се и право на слободно мишљење сматра сасвим *йриродном* привилегијом појединих људи-икона и њихових иконобранитеља. Било би веома корисно детаљније проучити у којој мери је слепо обожавање икона властодржаца у вези са овим иконољубним (клечећим) односом према појединим

⁴ Владета Јанковић, „Против иконоклазма“, *Књижевне новине*, 929–930, стр. 6.

људима из наше културе. Нема сумње, у оба случаја, иконољубље налаже забрану слободног мишљења. Односно, оно слободу мишљења претвара у привилегију малог круга одабраних.

Нажалост, Владета Јанковић у свом излагању за округлим столом „Књижевних новина“ није рекао о Михизу и његовом делу ништа што до сада нисмо већ чули. Зато ми не преостаје друго него да овог бранитеља „реда и пристојности“ упитам зашто се идентификује са једном оценом Михизовог дела која је већ постала опште место? Бранећи Михизову *Ауџобиографију о друјима*, Владета Јанковић заправо брани оно што је о овој књизи већ речено, стварајући тако илузију да је то већ речено – рекао он сам. Ето то опсенарство, то присвајање тођих вредносних судова и приказивање истих као свог сопственог изума, он нам нуди као модел књижевне критике.

Муке са речима

Владета Јанковић ми такође замера што сам, у свом приказу *Ауџобиографије о друјима*, приговорио писцу ове књиге због језичких и стилских аљкавости. Пођимо редом. Најпре о употреби страних речи и гомилању синонима. Један од примера који сам навео је следећи:

Ал’ тата бацио око на *ујражњено*, *ваканйно* место сомборског протојереја.

(*Ауџобиографија о друјима*, I, 297 – подв. Н. В.)

Објашњавајући Михизов књижевни поступак, Јанковић истиче: „Лик чије речи писац преноси, изражава се онако како се говорило у одређеном миљеу: у употреби је била реч ‘вакантно’ уместо ‘упражњено’. Значи да је у питању један поступак вишег реда, од књижевне племенитости, а он се на овакав инфериоран начин интерпретира.“⁵

Да један Београђанин, попут Владете Јанковића, тачно зна како се говорило у Иригу пре неких педесетак година, заиста је за дивљење. Но, нажалост, не ради се овде ни о каквом реалистичком сликању говора одређеног „лика“, и то из врло простог разлога. Ако дотични лик, чије речи – како верује Јанковић – писац преноси, није знао за реч „упражњено“ веч само за реч „вакантно“, како онда објаснити чињеницу да користи обе ове речи *истовремено*?

Штавише, Јанковић тврди да се тако говорило у „одређеном“, у овом случају иришком миљеу. Што значи да говор дотичне личности није нимало специфичан, већ напосто иришки говор онога времена. Тврдити да Ирижани нису употребљавали реч „упражњено“ већ само реч „вакантно“ – значи тврдити да нису познавали ни друге речи изведене од истог корена, што ће рећи да нису познавали ни речи празно, испразнити, празнина и сл. И поред најбоље воље, нисам у стању да замислим ондашње Ирижане како перу вакантне шерпе, претурају по вакантним џеповима, или засејавају вакантне

⁵ Владета Јанковић, „Важан је изворник“, *Књижевне новине*, 923, стр. 6.

њиве – а све то зато јер никако нису знали за реч „упражњено“.

Или, узмимо други пример. Говорећи у првом тому својих мемоара о својим првим коцкарским искуствима и о томе како је његова мајка изричито била против те његове страсти, Михиз описује како је једном донео кући новац зарађен на коцки. Сазнавши за то, мајка каже:

– Да ниси више никада унео свој прљави коцкарски новац у моју кућу.

Лекција, то моје „први пут с мајком на јутрење“, била је врло убедљива. Нажалост нисам је научио. Тешко ме околност да сам, коцкајући се много у животу, био углавном губитник, лузер, и тако сам прљави коцкарски новац више губио него добијао.

(*Аутобиографија*, I, 61, подв. Н. В.)

Наводим цео одломак да бих показао до које мере Јанковић учитава поступак који не постоји. Страну реч лузер не изговара Михизова мајка, већ сам Михиз, размишљајући поводом онога што му је мајка рекла. Дакле, нема ни говора о употреби страних речи да би се дочарао говор ондашњих Ирижана, у овом случају Михизове мајке. Приповедач је тај, а не лик чији говор покушава да прикаже, који две речи истог значења, без икаквог разлога, ставља једну поред друге.

Да је сасвим неоправдана употреба страних речи карактеристична за стил Михизових мемоара, може се видети и на другим примерима. Пре него што ће, у другом тому својих мемоара, пренети разговор који је

водио са Марком Малетином, бившим уредником „Летописа Матице српске“, Михиз каже да је кроз речи овог човека „пробијала горчина незадовољства човека *ансјен режима* и конзервативца“ (II, 274, подв. Н. В.).

И овде, страну реч користи Михиз, а не његов саговорник, како то хоће да верује Јанковић. Уосталом, зашто би један српски конзервативац, „солунски добровољац“, хтео да буде човек *ансјен режима*, а не човек старог режима? А ако Јанковић и даље жели да верује да у наведеном одломку Михиз, макар индиректно, покушава да дочара говор Марка Малетина, нека нам онда објасни зашто у првом тому *Аутобиографије о другима*, много пре него што ће се уопште срести са Марком Малетином, помиње *чиновничко ансјен режима* (I, 141)?

Описујући своја банчења по Ровињу, Михиз ће за оплетену боцу, плетенку, више пута употребити реч *демижон*. Описујући у истом тому предатне славе у Иригу, он ће опет употребити реч *демижон* (II, 289). Ако Владета Јанковић жели да верује да се говор Далмације и говор Срема могу дочарати употребом истих *демижона*, ја му ту не могу помоћи.

Истине за вољу, ваља рећи и то да у Михизовим мемоарима има и управног говора којим се, недвосмислено, жели дочарати говор одређеног лика. Ево, на пример, шта Добрица Ћосић каже Михизу после књижевне вечери на којој је први пут срео будућег критичара:

...*Говориш лејо и чврсто, а мислиш свакојако.*

У понечему си ипак у праву и *добро си ме замислио.*

(I, 153 – подв. Н. В.)

Чињеница да се овде ради о управном говору, не решава питање језика нимало. Сваки иоле писмен читалац запрепастиће се оваквом употребом језика. Ако Јанковић жели да ме убеди да се и Ћосић изражава како се изражава јер се тако говорило у београдском миљеу, онда морам да га подсетим да су тако у београдском миљеу говориле само две групе људи: неписмени и велики државни писци.

Заиста, шта то значи „говорити чврсто“? Ваљда је то нешто супротно лабавом или ретком говору. А тек конструкција „добро си ме замислио“, која открива да онај који тако говори не зна да *замисли* некога значи једно, а *наћера* или *подстакну* некога да се замисли нешто сасвим друго. Пример: ванземаљце је могуће замислити али их је немогуће натерати да се замисле.

Језичких „бисера“, неписмености и изобличавања језичких норми у *Аутобиографији о другима* има на претек, а пошто ми Јанковић не верује, не преостаје ми друго него да наведем још неке примере, овога пута из другог тома ове књиге.

Слагање времена у реченици, којим влада иоле писмено дете, код Михиза изгледа овако:

У Матицу српску је *својевремено дошао* у посету професор пољске књижевности из Варшаве, *који ће сућра*, на Филозофском факултету у Новом Саду, *држаћи предавање* о Мицкијевичу.

(*Аутобиографија*, II, 82 – подв. Н. В.)

Шта вреди дотичном професору што је пре ко зна колико година дошао у посету Новом Саду, кад још

увек није – како би Михиз рекао – „држао“ (ваљда одржао) заказано предавање. Судећи по Михизу, предавање ће се „држати“ *сушра*. Док ово пишем, субота је па бринем хоће ли сутра, у недељу, Филозофски факултет бити отворен.

Описујући један ручак са Крлежом, Михиз нам саопштава да је његов саговорник био *разноврсно занимљив*. А после ручка дошли су коњак и кафа. Како је Михиз пио коњак и кафу? Пио је *шобож навикло*. (I, 168).

Посећујући Бојнингенову колекцију уметничких слика у Паризу, Михиз долази до крупног закључка да су „његова два Ел Грека и његов Гоја бољи од луварских“. (95). (Превод: бољи од оних у Лувру.)

Уопште, читалац ће имати прилике да се нажива Михизовим дописима из Париза. Понесен француском речју фланер, за коју тврди да је „згодан израз“, Михиз ће своју склоност ка шврљању париским улицама овако описати: *Фланирао сам и мирисао Париз...* (83). Да се којим случајем овај писац нашао у Лондону, он свакако не би издржао а да се не *prowalkira* Лондоном.

Но, вратимо се Паризу. У тај неодољиви Париз дошла је Или ван Б. – пише Михиз – *да њражи рада* (86). Госпођица Женевијев Колдвил је Михизов пријатељ и *лејо њамеџан човек* (88). За једног свог познаника, Михиз ће роћи да је *сџирашно деџињасџи и немоџуће оџраничен* (89). Имао је наш писац прилике да види и париске егзистенцијалисте, за које каже: *Прљави су неџовано* (91). Међу егзистенцијалистима, била је и једна млада девојка *зайлеџене младе косе, џеешкоџ белоџ и уморноџ лица...* (91).

„С пролећа би – пише Михиз у другом тому мемоара – млак ветар измамио на сунце *иззимеле сликаре*“ (са два з)... (25). У истој књизи, поменуће он и „градитељство Серенисима и њеног *венеџијанерроџи*“ (са два р)... (195). Ово не пише Крлежа, или Ferdo Pomukalo, већ – како Мило Глигоријевић једном рече – „један од најписменијих Срба“.

За сада, јер чекају нас и друге не мање занимљиве теме, ево још само неких примера Михизове писмености, па нека читаоци одлуче сами о смислу и књижевној вредности оваквих конструкција: *надезоџиџи Езоџа* (32); *елиоџиоидно и ексклузивно* (56); *нисам имао ни новца да неџиџо џазаруџем* (80); *сколеџала ме је џомисао* (155); *...а у сџивари се боџиш да ће цена биџи скуџа* (155); *измучен човек наџло џорушеноџ лица* (156); *он заџлеган у лом у себи* (159); *некадашња белоџркванска џимназиџалка* (177); *мршаве мачке, џрдно намножене* (194); *рођени дуеланџи* (209); *воде архџиџелаџа камениџиџ оџџока још нису биле изловљене* (221); *заљбубиџи у себе* (222); *избиџи из равноџеже* (256); *немоџли морнари* (270); *џрадско сџановниџиџво џочело је да се џаџи и омаџује* (271); *џоклонсџиво деџуџације* (272); *ореџики комџлименџи* (287)...

Сарадња са режимом – шта то беше?

Говорећи о односу писаца и владајућих структура у комунистичкој Југославији, Михиз у својој књизи *Казивања и указивања* примећује:

Нама се чинило недозвољеним да један Иво Андрић, или Вељко Петровић, или Исидора Секулић, сарађују са једним комунистичким режимом... (264).

Михизу се, очито, није чинило недозвољеним то што његови пријатељи и заштитници, покровитељи и послодавци, Ћосић, Давичо, Крлежа... сарађују са режимом. Он за сарадњу са политичким врхом, између осталих, оптужује чак и Исидору Секулић, жену која је добар део живота провела у изолацији, некој врсти кућног притвора. Но, ни то није ништа ново: општежитељ се увек окомљује на самотника.

Очито, они писци од којих Михиз има личне користи, од којих добија стипендије, запослење, могу сарађивати са комунистичким режимом а да за то не буду прозвани. Али, они који, попут Исидоре Секулић, не могу да понуде Михизу ништа осим разговора на књижевне теме, они ће бити проглашени колаборантима режима.

Но, кад смо већ код Исидоре Секулић и њене сарадње са комунистичким режимом, ево шта о томе каже Радован Зоговић, који је, испрва као следбеник Џугашвилија, а потом као „непријатељ режима“, имао прилично добар увид у то како је та „сарадња“ изгледала. Дакле, у свом тексту „Биљешке о Андрићу“, који годинама није могао бити објављен, а који је одбила за објављивање и Андрићева задужбина, дајући тако до знања да она не штити само Андрићево име већ и нека друга имена, Зоговић овако описује своје сусрете са Исидором Секулић:

Исидору сам опет нашао међу некаквим рукописима. Дижући једну хрпу с једне од столица, како би ми начинила мјесто да сједнем, Исидора је рекла како је морала да редигује за „Просвету“ рукопис – нешто као роман – неког младог човјека, партизана чије је име... пришла је другој столици, сложила рукопис на рукопис који је тамо већ био, нашла насловну страну и прочитала:

– Добрица Ћосић.

И, носећи према столу рукопис који је држала уз груди, рекла је – као узгредно и с нотом самосажаљења:

– Ја сам била једанаести редактор тог рукописа. А ипак сам се намучила – робијашки посао.

Када сам је запитао за одређеније мишљење о рукопису и шта ће даље с њим бити, она је мрзовољно одговорила:

– Ја сам много шта изменила, скратила, дотерала. И дала сам мишљење да би се могло штампати – код нас се ионако свашта штампа.⁶

Учитавање које се намеће:

Кад Исидора, под притиском власти, обавља „робијашки посао“ за „Просвету“, исправљајући Ћосићеве неписмене рукописе, онда је она сарадник комунистичког режима. А када Михиз, од истог Ћосића добија посао, па и сваку врсту заштите током деценија – онда је то доказ да је Михиз дисидент.

А сада, да се укратко задржимо на Иви Андрићу. Заправо, на Михизовом односу према овом сараднику комунистичког режима. Ако је Андрић, како то тврди

⁶ Радован Зоговић, „Биљешке о Андрићу“, *Леттојис Мајице српске*, новембар 1990, стр. 696.

Михиз, сарађивао са режимом – питање које се неизбежно намеће јесте следеће: зашто је, поред толиких других људи, Михиз хтео да се дружи управо са Андрићем? И најзад, зашто је управо том писцу, а не неком другом, дао привилеговано место у својим мемоарима, сликајући га као господина *par excellence*? Њега, а не Милана Кашанина, Милутина Миланковића, Светозара Радојчића, Мешу Селимовића, Милоша Црњанског, или Борислава Пекића?

Како објаснити везу између господства, као главне црте Андрићевог лика насликаног у *Аутиобиографији о друјима*, и Михизове тврдње, изнете у књизи *Казивања и указивања*, по којој је овај писац био сарадник режима? Очито је да се ни у процењивању других људи, баш као ни у сликању сопствене личности, Михиз не држи никакве доследности, никакве логике. Читалац не зна којем Михизу да верује, па жели да зна како неко ко је, попут Андрића, сарадник комунистичког режима, може Михизу послужити као прототип господина?

Но, да за сада оставимо Михизове процене других људи и њихову политичку подобност или неподобност. Погледајмо како се овај „дисидент“ сам односио према лидеру ондашњег режима, Јосипу Брозу Титу. У књизи *Казивања и указивања*, Михиз истиче:

Ја Броза нисам могао да примим од првог тренутка (215).

Само, не каже нам кад се у историји десио тај тренутак? Пре или после Титове смрти? Али, како бисмо избегли непожељна читавања, можда би Владета Јанковић

могао да нам помогне тако што ће навести радове у којима је дисидент Михиз, за време Титове владавине, изнео зашто „од првог тренутка“ није трпео Јосипа Броза.

Такође, како решити следећи херменеутички проблем? У својој *Аутиобиографији о друјима* Михиз се исповеда како је за време рата „чекао да се рат заврши, да наши победе, па да почне поново да се живи“. Ако се ово *наши* не односи на Броза и његове партизане, како ја читавам, већ на Иди Амина и његове трупе, нека онда Владета Јанковић објасни шта су Аминове трупе радиле у Србији за време Другог светског рата.

Најзад, како објаснити да се код нас дисидентима сматрају људи попут Ћосића или Михиза, а не сматрају стотине хиљада људи – милом или силом – изгнаних из земље у којој су рођени, многобројни интелектуалци – и не само интелектуалци – који су свој век у комунистичкој Југославији морали да проведу у некој врсти кућног притвора, жртве Голог отока, или пак људи попут Саве Банковића који су као „народни непријатељи“ морали да проведу и до двадесет година по казаматима „несврстане Југославије“?

Да бисмо уочили размере овакве „херменеутике“ која изврће на главу значење свих речи па и речи дисидент, неће бити на одмет да, макар на кратко, дамо реч и аутору књиге *У предворју њакла*, Сави Банковићу, човеку који за разлику од Михиза није имао ту привилегију да буде опозиционар у владином листу, али је зато имао привилегију да буде робијаш у државном затвору.

Док је „дисидент“ Михиз, као љути непријатељ ондашњег режима, друговао и банчио са људима из поли-

тичког врха комунистичке Југославије, ево како су, по речима Саве Банковића, у затворима живели они који нису хтели да се друже са Ћосићем и његовим истомишљеницима:

Храна у затвору је била очајна, а глад свакодневна и не-сносна. На православни ускрс 1946. године за ручак смо имали пасуљ. Спроведена је анкета у соби да би се утврдило колико је зрна пасуља ушло у собу. Бројно стање у соби било је 236 људи, а пронађено је укупно 27 зрна пасуља.⁷

Док је велики дисидент Михиз, о државном трошку, како сам каже, „фланирао Паризом“, ево како су, по сведочењу Саве Банковића, на своје најдуже путовање одлазили они који нису хтели да верују у „љепше сутра“:

У прво време су умрле затворенике сахрањивали само у вешу, а доцније су прављени сандуци и крстови за хришћане, а за комунисте петокраке. Сви сандуци су исте величине, а ако је неко дужи од сандука, онда му одсеку ноге и ставе у сандук. Пред затворском болницом сандук се утовари на кола и кад кола излазе из затворског круга, онда милиционер на капији ражњем прободе мртваца да се увери да је мртав.⁸

Док се „оштро перо“, Борислав Михајловић Михиз, довијао како да постане џепни критичар Добрице Ћосића – ево шта је о Ћосићу мислио, и то му у лице рекао,

7 Горан Вељковић, „Прота Сава Банковић: Двадесет година Брозове робије“, *Поједи* (Крагујевац), 182 (1995), стр. 31.

8 Исто.

робијаш Сава Банковић, када га је Ћосић – скупљајући грађу за своје романе – посетио у затвору:

Долазио је Ћосић, спремао је нову књигу, мада су му све биле исте [...]. С обзиром да је затворска библиотека била пуна црвене, комунистичке литературе, неке смо књиге и прочитали. Ћосића је живо занимало шта мислим о његовој књизи *Далеко је сунце*. Одговорио сам му да је сасвим обична.⁹

Дисидентство и књижевна критика

На крају, неколико речи о односу између дисидентства и књижевне критике, на примеру Михизовог опуса. До сада се о Михизовој критици углавном говорило као о некој ненарушивој монади. Истина је међутим да, упркос појединим успешним текстовима, Михизов критичарски опус пати од очигледних недоследности и недовољно јасних критеријума на основу којих овај критичар вреднује књижевне појаве и писце. Управо ме је читање *Аутобиографије о другима* натерало да се запитам колико је ово камелеонство Михизове личности, тако темељно деконструисано у његовим мемоарима, у вези са недоследношћу његових критичких судова. Под недоследношћу не мислим на промене књижевног укуса, кроз које пролази сваки писац, био он критичар или не. Под недоследношћу мислим на неусагласиве и контрадикторне судове, како оне чисто везане за књи-

9 Исто.

жевност, тако и на оне друге који се тичу односа између књижевности и политике.

Но, да будем мало конкретнији. Ако се један критичар као Михиз, хвалећи поезију Попе и Павловића, залаже за модернизам и експеримент у поезији, како онда може да истовремено подржава неке од најтрадиционалнијих, могао бих чак рећи најконзервативнијих трендова у прози? Да ли ове судове изриче један човек, или то говоре два човека?

Или, ако један књижевни критичар, у овом случају Михиз, подржава традиционализам једног Ћосића, како онда схватити његову критику тог истог традиционализма на примеру других писаца, као што је Марко Марковић?

Како веровати критичару који већ пола века метанише пред писцем који је мањи таленат од њега? Михиз, који је својевремено умео да Крлежи постави савим умесно питање: „Зашто Господин Крлежа хвали поезију једног Зоговића?“ – није у својим мемоарима успео да себи и нама одговори на једно друго, такође умесно питање: зашто господин Михиз хвали прозу Добрице Ћосића?

Даље, ако Михиз сличним комплиментима обасипа дела тако различитих аутора као што су Ћосић, Булатовић, Пекић – не говори ли то да он није у стању да уочи разлике између писаца потпуно различитог профила, и – што је још важније – уметничког домета?

Или, кад је у питању однос књижевности и политике, где је била „икона“ наше литературе, Михиз, који покровитељски брани уметност од политике, када

је његов пријатељ, Милован Ћилас, напао Исидорину књигу о Његошу, острвљујући се, крајње политикантски и догматски, на оно политички неподобно у њој? Где је тада била икона наше књижевне критике да одбрани једну књижевну студију од џугашвилијевског иконоклазма?

Иако ће признати да је Ћиласов напад на Исидорину студију о Његошу био „догматски“, Михиз у својим мемоарима неће потрошити ниједну реч како би рехабилитовао Исидорину књигу, али ће зато имати само свилене речи за нападача, за кога каже да је о песнику и владару Црне Горе и сам написао „монографију поуздане обавештености, крепког здравог језика и срећног споја инспирисаности и памети“.¹⁰

Најзад, Михизово кокетирање са устаљеним вредностима и политички подобном представом наше литературе види се и у пројекту „Српска књижевност у сто књига“, чији је он био један од покретача и уредника. У том несумњиво амбициозном издавачком подухвату, који је деценијама одређивао скалу књижевних вредности у нашој култури и нашем школству, посебне књиге нису добили такви писци као што су Гаврил Стефановић Венцловић, Захарија Орфелин, Герасим Зелић, Сима Милутиновић Сарајлија, Никола Тесла, Слободан Јовановић, Аница Савић Ребац, Милан Кашанин – али су зато писци попут Светозара Марковића и Добрице Ћосића, ваљда у складу са величином њиховог дела, добили посебне томове.

10 Борислав Михајловић *Михиз*, Аутобиографија о другима, II, стр. 158.

Ни у овом пројекту, у којем је Михиз тако амбициозно учествовао, ја данас не видим трагове стварне ревалоризације наше књижевне баштине, не видим жељу да се у главне токове наше књижевне традиције врате писци који су из ње прогнани из идеолошких или којих других некњижевних разлога. У сваком случају, Михизов допринос овом издању остао је без икаквог дисидентског учинка на који се његови иконобранитељи непрекидно позивају.

* * *

Све што је о Михизу и поводом Михиза речено у овом и у мом претходном осврту на *Аутиобиографију о груписа*, представља покушај мог личног преиспитивања појединих аспеката Михизовог дела, и то пре свега оних о којима се до сада упорно ћутало, или пак говорило хорски, униформно, иконобранитељски. Чињеница да се одређене теме не смеју чак ни предложити на разматрање говори да је спремност Владете Јанковића и сличних иконобранитеља да замукну свакога ко поставља неугодна питања заиста велика. Заправо, ништа мања од догматске искључивости политичких иконобранитеља који се клањају једном политичком вођи.

ИНКВИЗИТОР СА МАСКОМ ПРОСВЕТИТЕЉА

Скица за портрет Филипа Давида

У свом интервјуу за В92, „Пузећи и отворени антисемитизам у Србији“, који је пренесен и на сајту „Gay-Serbia“, Филип Давид помиње моју књигу *Лажни цар Шћејан Киш* у контексту расправе о антисемитизму у Србији. У књизи која покреће низ питања, од етике до естетике, Давид се ухватио за један фрагмент, убеђен да је нашао опипљив доказ за мој „пузећи антисемитизам“! Давидова критичка метода неодољиво подсећа на ону бољшевичку: неко је написао књигу, али се у једном фрагменту те књиге огрешио о комунисте, и сада ће му страдати књига, а са књигом и он сам, на поуку другим не-комунистима, а све у име истине и „општег добра“, чији је Давид врховни заступник. Елем, да видимо како изгледа Давидова критика моје књиге:

И кад споменух Киша, не могу да не кажем да се појавила недавно једна књига, и то код врло угледног издавача, Народне књиге, која се апсолутно исто заснива на овим стереотипима. Свако има право да критикује Данила као писца. Допада вам се, не допада вам се. Али, овде је критика њега као Јеврејина, између осталог, и као православца, пошто је сахрањен по православном обреду.

А сада, да видимо шта пише у *Лажном цару*:

Да се подсетимо: Киш је своје место у литератури градио најпре на јеврејству, а потом на преласку у православље. Увек је некоме морао да припада, да буде нечији. Из лобија Хорхеа Луиса Борхеса, овај се постмодерниста, у пет до дванаест, пребацио у лоби Немањића, добивши као награду за ту своју последњу пресвлаку и гроб у „Алеји великана“. Као што се некада одрицао српске средине у којој је постао писац и доживео највећи успех, тако се Киш на крају свог живота одрекао и јеврејства на којем је толико инсистирао као на сржи свог идентитета. [...] Прешавши у „слатко православље“, показао је да јеврејство за њега и није било друго до имиџ, потрошна роба. (*Лажни цар*, Београд, Народна књига, 2004, стр. 5–6)

Већ и из ових неколико наведених реченица *Лажног цара* и Давидове критике, није тешко видети да Давид намерно искривљује смисао текста који анализира. Јасно је из наведеног цитата (а из књиге још више) да се у *Лажном цару* ниједног тренутка не бавим ни Кишовим јеврејством, ни Кишовим православљем, као његовим личним избором, већ се бавим Кишовом УПОТРЕБОМ СЛИКЕ ИДЕНТИТЕТА (где су и јеврејство и православље у подједнакој мери тек „имиџ“) у функцији његове књижевне каријере. Да то није некаква моја исхитрена тема (злонамерно примењена само на примеру Данила Киша) може се видети и на основу мог критичког текста о Б. М. Михизу, објављеном пре *Лажног цара*, у којем стављам под лупу лажно дисидентство једног од наших најпознатијих националиста. Оно што је за друге лични, интимни избор, Кишу је послужило као средство рекламе, а ја сам се усудио да приметим да свака реклама, па и Кишова, има неке мотиве који са књи-

жевношћу немају везе. Но, вратимо се наставку Давидове критике у поменутом интервјуу:

А онда каже да је Данило Киш заправо био експонент неких страних спољних сила јеврејских и да су преко њега они контролисали српску литературу и српску културу. И онда, узгред набраја да су рецимо писци као што су Давичо, као што је Кош, као што је Ели Финци, Ото Би-халџи Мерин, да су они заправо имали задатак да српску културу ставе под контролу, под јеврејску контролу. То је потпуни апсурд, јер ти писци су прво значајни писци на српском језику. [...] А то што су били Јевреји, то је чиста случајност, чак се нико од њих није изјашњавао као Јеврејин, апсолутно не.

А сада *Лажни цар*:

Киш који је „храбри“ борац против комунизма, није уједно и борац против комуниста у култури. Смита му комунизам, али му не сметају комунисти: Моша Пијаде, О. Б. Мерин, Ели Финци, Оскар Давичо, Ерих Кош ... И заиста, док су „јеврејски“ писци као Црњански или Растко Петровић гладовали по белом свету (први у Лондону, а други у Вашингтону), дотле су „Срби“ као Моша Пијаде, О. Б. Мерин, Ели Финци, Оскар Давичо, Ерих Кош – одређивали културну политику Србије у распону од пола века. Киш прелази преко свега овога, па једног јединог критичара (Јеремића) проглашава утемељивачем комунистичке, конформистичке критике (*Лажни цар*, стр. 7).

И овде је Филип Давид потпуно погрешно протума-чио наведени одломак. Зар је неистина да поменути писци нису били некакви угрожени аутори, дискрими-

нисани на верској и расној основи? То признаје чак и академик Предраг Палавестра у својој политички подобној студији *Јеврејски писци у српској књижевности* (Београд 1998). У противном, зар би заузимали неке од кључних позиција у институцијама комунистичке Југославије? У томе, наравно, нису били ни бољи ни гори од њихових партијских колега (Срба, Хрвата, Словенаца и других) који су у једнопартијском систему власти имали неограничене привилегије и могућност да своја уметничка дела прикажу као највише домете уметности, склањајући у страну, па и забрањујући, све оно што им није било по вољи. Нема на нашем тлу никакве историје јеврејског културног дисидентства на коју је Киш хтео да се надовеже, што наравно не значи – нити ја то у књизи игде тврдим – да су само јеврејски писци наметали комунистички културни модел. А ако су Срби од давнина са страшћу прогањали своје најкреативније људе (као што су Црњански и Растко Петровић) – зар би ико нормалан могао за то кривити Семите, Ескиме, или кога другог? Сасвим супротно ономе што ми Давид подмеће, у својој књизи управо указујем на српску (а не на семитску) патологију односа према сопственом идентитету и сопственом интересу. А то да ли су наведени писци само „случајно Јевреји“, како каже Давид, и како су се изјашњавали у погледу свог идентитета, уопште није предмет моје расправе. Ја само у наведеном фрагменту *тврдим да нико од њих, укључујући и Киша, није био дисидент*. Односно, да су наши највећи ствараоци и прави дисиденти до дан-данас остали у сенци ових кобајаги дисидената, који су у комунизму,

баш као и Филип Давид, уживали највеће могуће привилегије. Својим неограниченим наступима у јавности, данас чак чешћим него у периоду комунизма, Давид је одузео глас хиљадама људи који такође имају нешто да кажу. Но, то га не спречава да и даље игра улогу жртве која му нимало не лежи, чак ни на нивоу прве године глуме. Озбиљност глумачке улоге коју је на себе преузео требало би да га обавезује, ако не према јавности, а оно према његовим студентима „Факултета драмских уметности“, где када не ради на утеривању „новог културног модела“, убија слободно време као професор.

Да јеврејски писци које помињем у горе наведеном одломку нису били некакви прогоњени аутори у српској књижевности, како то Давид жели да представи, већ управо прогонитељи уметничких слобода, послужиће неколико примера. У свом тексту „Сартрове прљаве руке“ („Књижевне новине“, број 20, 1948, 2), Ерих Кош је тврдио да су Сартр и Малро издајници радничке класе и да се са таквим непријатељима треба обрачунавати. Није тешко замислити како се Кош обрачунавао са мање познатим ауторима. Моша Пијаде под псеудонимом Псић Зубатић објављује текст „Крилов или Езоп“ у „Књижевним новинама“ 1949. Наравно, биле су забрањене „Књижевне новине“, а Моша је остао недодирив као и пре објављивања дотичног текста. Један од најгрлатијих просветитеља наше чаршије био је Давичо. Он је писао: „Постоји истина. То је стварност. То је домен писца“ (Маринко Арсић Ивков, *Кривична естетика*, стр. 332). Кад није витлао естетиком „једине истине“ и забрањивао књиге, Давичо је прерађивао и цензурисао

књиге својих колега. Тако је из романа Младена Маркова *Вечни сан мрачни свече* лично избацио политички неподобна места, променивши овом роману чак и наслов у *Метировка*, што је био предуслов да дело уопште буде објављено. И Ели Финци се отворено залагао за гушење уметничких слобода, а у име једино исправне идеологије – комунистичке. У свом тексту „Како деловати против негативних појава у култури“ („Борба“, 28. октобар 1969), он пише: „Ако некоме забрањујемо политички збор зато што је уперен против једне политике, зашто не бисмо забранили и једну песму чији је циљ у суштини исти“ (М. А. Ивков, *Нав. дело*, стр. 35). Баш као и у случају Е. Коша, Финцијеве прогонитељске намере нису се ограничавале само на српску књижевност. О познатом француском писцу Андреу Жиду, Финци је писао: „За више од педесет година активног књижевног рада није било порока, опачине и наказности, које Андре Жид није, у име свог 'неконформистичког' морала и своје субјективистичке књижевне перверзије, покушао да уздигне до уметничког значаја...“ (Ивков, *Нав. дело*, стр. 243). У својим мемоарима, Светозар Влајковић сведочи: „Финци је тада био страх и трепет у нашем позоришном животу. [...] Постављен са највишег врха, тај врховни судија је неумољиво делио правду, није било могућности жалбе“ (*Дон Жуан београдски у шуми чудноватајој*, Београд, Просвета 2005, стр. 18). Захваљујући политичким чисткама унутар партије, Ото Бихаљи Мерин се „преко ноћи од администратора, од трговачког и пословног човјека – преобразио у правог диктатора наше лијеве књиге, који не само да је сада суверено од-

лучивао што ће се у том заједнички основаном лијевом предузећу издавати, него је углавном одређивао и то, што ће се по нашим лијевим књижевним часописима писати о појединим књижевницима, о књигама и о нашем књижевно културном животу уопће“ (*Зли волишебници, Полемике и њамфлети у српској књижевности 1917—1943*, књига трећа, 1983, стр. 793). Колику је моћ Бихаљи Мерин имао у нашој средини говори и чињеница да је био један од ретких који је могао да се замери чак и Титовом куму, М. Крлежи, без имало ризика по своју личност и своју каријеру. Зар наведене чињенице могу говорити у прилог дисиденства поменутих аутора?

Филип Давид, барем на речима, воли да се представља као заштитник јеврејских писаца. Колико је и како штитио јеврејске писце, нека нам послужи следећи пример. Одлуком комунистичке партије 1987, скинута је с репертоара народног позоришта у Приштини драматизација Кафкиног романа *Процес*. Данас се питамо: где је тада био Филип Давид да заштити једног од најпознатијих јеврејских писаца модерне књижевности од приштинских вахабија? Где је био заговорник светске културе да се побуне против комунистичке цензуре?

Киш је у *Часу анатомије* себе приказао као симбол жртве (између осталог и због свог јеврејства), а српске критичаре као прогонитеље који му раде о глави из неких крајње сумњивих разлога, а један од њих је и антисемитизам. Сада се поново, поводом *Лажној цара*, а у циљу одвраћања пажње са много важнијих тема којима се ова књига бави, поново потезе тема антисемитизма, чиме се практично тврди да друге критике Кишовог де-

ла и нема, осим антисемитске. Но, ако само српски антисемити оспоравају Киша, како онда објаснити да је и познати енглески писац који је и сам пореклом Јеврејин, Gabriel Josipović, дошао до готово истоветних увида у недостатке Кишове прозе као и наши београдски критичари? И зашто Филип Давид, кад већ није српски паланчанин, не одговори на критику јеврејско-енглеског писца у Европи где је та критика и настала? Зашто и њега, у име интелектуалне доследности, не прогласи проклетим антисемитом, кад је све тако јасно као дан? А могао би да просветли и познате писце Мајкла Хофмана и Петера Хандкеа, који такође о Кишовом таленту немају позитивно мишљење. Дакле, Давид или нема увид у рецепцију Кишовог дела – што значи да је његово бављење овим писцем аматерско, или пак има увид али примењује двоструке аршине тако што српске критичаре блати и напада, а стране прећуткује као да не постоје.

Овде морам да истакнем оно што би сваки озбиљан критичар моје књиге морао да помене, а то је: елементарна информација о садржини књиге. *Лажни цар* обухвата петнаест краћих полемичких есеја: „Између Давидове звезде и слатког православља“; „Укус пилећих батака или немоћ имагинације“ (анализа уметничког поступка у „Раним јадима“); „Башта, пепео“; „Пешчаник“; „Киш и књижевна критика“; „Киш и публика“; „Литература као документ и проблем извора“; „Српски старци и Данило Киш“; „Писац и искуство“; „Историјска истина и књижевна истина“; „Плагијат и вечно враћање истога“; „Писац и његова припадност“; „Киш као крити-

чар књижевности и уметности“; „Критичар национализма“; „Духовна традиција наспрам историјске традиције“. Зар је, имајући на уму наслове наведених есеја, могуће и замислити да се у свим овим есејима не бавим ниједном другом проблематиком осим семитском, како би Филип Давид хтео да убеди потенцијалне читаоце моје књиге? Јасно је да се Филип Давид не бави мојом књигом, већ једним њеним фрагментом, чије је значење прилагодио својим политичким амбицијама. Давидова критика *Лажној цара* није друго до најобичнија идеолошка дисквалификација и као таква она представља оживљавање најмрачнијих болшевичких метода. „Књижевно критичка“ метода Филипа Давида неодољиво подсећа на иследничку методу Кишовог јунака из приче *Гробница за Бориса Давидовича*, комунистичког иследника Федјукина. По тој методи доказивања нечије кривице, човек најпре бива оптужен за нешто, да би се потом сам чин његове одбране од неосноване оптужбе прогласио тек сумњивим маневром, односно – доказом његове кривице. Тако и Давид спаљује моју књигу скретањем пажње на нешто чега у њој напосто нема. Ако на критику за антисемитизам не одговорим, значиће (верује Федјукин-Давид) да сам признао кривицу. Ако ли пак одговорим, то ће значити да сам ипак ухваћен на делу, јер зашто бих се бранио ако нисам крив? Овакве полицијске замке заиста су далеко и од књижевне критике и културног дијалога за који се Давид тобоже залаже.

Филип Давид већ више година води кампању против *Лажној цара*, летећи из једног телевизијског програма у

други, са једних радио таласа на друге, са једне трибине на другу, са једног форума на други. Тако је наступио и у оквиру трибине „Културни модел у медијима“ (<http://antimediji.ndnv.org/tribina3.htm>), у разговору чија тема зрачи старозаветном патетиком: „Може ли се прескочити сенка зла?“ Пре него што пређе на *Лажној цара*, Давид нам, по ко зна који пут, објашњава узроке расула у нашој култури и нашем друштву.

Суштина је прича о културном моделу. Зашто је наша ситуација оваква, шта се овде догађа? Све изгледа као једна велика збрка, један велики хаос. Међутим, ако се аналитички посматрају ствари, види се да иза те збрке стоји културни модел, који је остао непромењен и доминантан. Тај културни модел је паланачко-популистички културни модел.

Давид који одлучно одбија сваку идеју конспирације, и сам посеже за конспиративним моделом тумачења наше стварности. По њему, оно што изгледа хаотично заправо је организовано, оно што изгледа као неред – заправо је ред, оно што изгледа случајно – у суштини се одвија по плану „паланачко-популистичког“ културног модела. Специфичност ове конспирације јесте у томе што њу не намеће мањина већини, већ овде већина грађана Србије, које Давид назива паланчанима, ствара матрицу поменутог културног модела, а та матрица угрожава просветљене духове попут Давида. Авај, ако у Србији постоји само један културни модел – онај паланачки, како онда Давид као представник радикално другачијег модела уопште опстаје у тој Србији? И не са-

мо да опстаје већ у тој истој српској „паланци“ ужива највеће могуће привилегије: професорско место на факултету, безгранични приступ медијима, потпуну контролу над издавачком кућом „Форум писаца“, улогу дежурног судије по питању људских права? Филип Давид открива:

Овде бих поједноставио тезу из толико цитиране *Филозофије паланке* Радета Константиновића, из које бих извукао једну реченицу као закључак, која је за нас у овом политичком тренутку битна, а то је да паланачки модел пре или касније ствара нацизам. И ту је Раде врло јасан и категоричан: српски нацизам.

Сада је више него јасно: пошто само код нас има паланке (у Европи тога нема), и пошто паланка нужно рађа нацизам, јасно је да је нацизам специфично српски производ. Све је то лепо објаснио Раде, кад није писао полтронске говоре у част Тита и Крлеже. Дакле, да поједноставимо: сви Срби су нацисти, а Филип Давид и Раде Константиновић су христолике фигуре који своје дубоке филозофије стављају на крст, е да би грешном племену отворили очи. Али, ако су Срби нацисти, како онда објаснити да Филип Давид од тих истих нациста прима националну пензију, додељену му за „допринос националној култури“? Зар Давид нема ама баш никаквих принципа кад је у питању новац?

Шта је заправо културни модел? Ту има доста неразумевања. Културни модел је укупни начин мишљења који се формира, не у једном тренутку, него негде деценијама,

негде годинама, а негде богами и вековима. Као што је Данијел Голдхаген у својој књизи *Хитлерови добровољни целити* доказао по мом уверењу: Хитлеров културни модел стваран је 150 година и више, Хитлер је био само крајњи домет тог модела, неко ко је извршио оно што је у том културном моделу било садржано, а то су страшни злочини који су се дешавали у Другом светском рату.

Али, зар мишљење не подразумева разлику, несводивост, дијалог, оспоравање? Где има мишљења – нема укупности, зато је и сама синтагма „укупни начин мишљења“ чиста бесмислица. Немогуће је реконструисати „укупни начин мишљења“ једног јединог човека, а камоли читаве заједнице. Постоје заједничка веровања, опсесије, представе, митови, али не и заједничко мишљење, па ни то што је једном колективу заједничко не утиче на ток историје као по неком рецепту. Јасно је по теорији Голдхагена, и његовог тумача Давида, да се појмом „укупни начин мишљења“ историјска кривица пребацује са једне групе Немаца на све Немце, чиме се приближавамо расистичкој теорији која неодољиво подсећа на нацистичку, иако са другачијим предзнаком. Тврдити да читаве генерације Немаца, у периоду од 150 година пре Хитлеровог доласка на власт, нису радиле ништа осим што су припремале појаву свог Вође који је већ постојећем културном моделу дао коначни облик, представља пример расистичког начина мишљења и кривотворења историје, прећуткивањем свих оних других токова у немачкој култури који се не могу ни довести у везу са фашизмом, а камоли изједначити са њим. Голдхагенов и Давидов став веома је

близак ономе што Давидов врли пријатељ, Мирко Ковач, предлаже у једном писму Филипу Давиду: „Ако не постоји колективна кривња, мислим да би је требало наметнути како би и они по све недужни сћењали под њим перетом кривње да би се ипак утјецало на њаве кривце и да би дошло до колективне покајања“ (Књига њисама 1992–1995, Београд 2003, стр. 221, подв. Н. В.). Дакле, и у изнуђивању кривице треба жртвовати оне недужне, баш као и у самом злочиначком чину! Нема сумње да би модел колективног покајања за који се залажу ови „европски духови“ био повратак у неки облик племенског живота у којем ће све бити колективно, од кривице до покајања, од мисли до дела. Али, како сад слатке фразе из демократског речника повезати са идејом културне хегемоније, за коју се залаже Давид? Зар, после толико заклињања у принципе демократије, Давид нема да нам понуди ништа друго до културну (читај политичку) хегемонију, колективизам у новом руху? И коначно, пошто нам је објаснио културни модел који влада у Србији, Давид, прелази на *Лажног цара*:

Та књига је типични производ културног модела о којем говоримо, тог начина мишљења. Није у питању критичка књига него, рекао бих, подмукло дело које покушава да на површину изнесе тезе паланачког мишљења. [...] Могло се очекивати да ће велики број писаца стати у одбрану Данила Киша, јер многи су из његовог шињела изашли; међутим, књига је од наше чаршије, чак рекао бих свесрдно била прихваћена и мало је оних који су о њој критички говорили.

Ако су тезе *Лажној цара* више него познате јер су узете из репертоара паланачког мишљења, није јасно зашто би ова књига била „подмукла“, како то тврди Давид, а још је мање јасно зашто бих ја уопште морао да „износим на површину“ нешто што је у нашој култури свеприсутно и доминантно, како то тврди мој критичар? Својом критиком моје књиге као „подмукле“, Давид је себе препоручио као оличење врлине, као човека који своја схватања износи без мане и страха. Нажалост, многи ће се сетити да је Филип Давид у јеку ратне кампање против Србије хвалио лист „Време“ из периода док је одражавало дух и уверења његовог оснивача, адвоката Срђе Поповића. А дотични адвокат је био један од потписника петиције „светских интелектуалаца“ за бомбардовање Београда, човек који је за загребачки недељник „Глобус“ 1994. дао следећу изјаву: „Нема мира док Србија не буде војно поражена.“ Дакле, Господин Давид никада није отворено тражио да се бомбардује Београд, он је само хвалио људе и гласила који су се за то залагали. А то је чинио зато јер није подмукао.

А шта тек рећи за Давидову тврдњу да је књига била поздрављена од чаршије и да није било критичких одговора на њу? Да ли ово ваља схватити као Давидово признање да негативни прикази *Лажној цара* и нису били друго до наручени напади? Да је Давид успео да клонира читаву генерацију својих следбеника, видимо и из иступања нашег „филозофског писца“ Бранимира Стојановића, који на поменутој трибини сведочи: „Ја сам са покојним Стојаном Церовићем још 1994. године на Дурмитору разговарао о томе зашто ‘Време’ нема до-

бру културу. Он ми је одговорио – па шта ће нама култура, ми се бавимо политиком. Да, али *преко културе се прави идејна хегемонија* и ‘Време’ би морало да ради на једној *пошито* друшачијој културној хегемонији“ – додаје овај српски „филозоф“ (под. Н. В.). Другим речима, култура није друго до средство остваривања хегемоније у служби дневне политике. Овакав концепт, по својој дрскости и искључивости, неодољиво подсећа на златно доба стаљинизма. А, ето, он нам се данас нуди као сама суштина европске културе у коју тек треба да се укључимо. Јасно је да Давидово освртање на моју књигу нема никаквог другог повода осим промовисања његових идеја о златном добу идејне хегемоније која нас чека у једноумној Европи под једном банком и једном полицијом, чему би сваки Србин морао да се радује.

Када се већ упустио у анализу мотива за писање моје књиге о којој нема да каже ама баш ништа осим то да се она не уклапа у његове политичке комбинације, надам се да ми Филип Давид неће замерити што ћу и ја морати да се позабавим његовим ликом и његовим идејама. Видећемо ускоро да Давидов „интелектуални ангажман“ не извире из његовог живота, већ из његовог самозаборава. Говорећи о судбини својој и своје породице за време Другог светског рата, Давид сведочи:

...Рецимо, мој отац је морао да оде у партизане, иако он није био неки велики ратник, али да би сачувао... А нас је сакрио у једно село ту испод Фрушке горе, Мађело се зове, где смо ми читаво време рата преживели захваљујући људима који су нас крили, који су знали ко смо и шта смо, и сакрили су нас, били су према нама изузетни.

Уопште се не може говорити у категорији народа – да ли је један народ антисемитски“ (Б92, „Пузећи и отворени антисемитизам у Србији“).

Најпре, село у којем је Давид провео ратне године као дечак не зове се Мађело, већ Манђелос. Дакле, свој живот Давид има да захвали српском сељаку који није знао шта значе речи „демократија“ и „Европа“, али је знао да Давиду и његовој породици у најтежим тренуцима сачува живот! Па, ако се о антисемитизму не може говорити „у категорији народа“ (мада Давид на основу неколико фрагмената Николаја Велимировића већ годинама прозива српски народ као антисемитски), како онда схватити тврдњу да у српској култури постоји један једини модел: паланчки? У својим наступима, Давид је *час њросветишићел* заостале Србије, а *час жрџива* српског „паланачког мишљења“. Додуше, не каже нам зашто му то паланачко мишљење није сметало у периоду комунизма у којем је имао више него повлашћен положај у српској средини. Колико год флертовао са имиџом дисидента, Давид ипак није успео да сакрије оно што се не може сакрити. У *Књизи њисама 1992–1995*, он пише:

Могуће је да сам и ја са својом укупном биографијом само потврда Финкелкраутове тврдње о постојању „имагинарног Јеврејина“, о „наследству патње коју нисам искусио“, „прогнаника који није био угњетаван“. Својим пореклом, сенком трагедије у којој сам одрастао добио сам, како каже француски филозоф, *своју (незаслужену) индивидуалност и њосебност*. Нисам имао разлога ни стидети се, ни жалити, *моје јеврејство ми је давало неке*

њредностџи у односу на друђе. У школи су ме брже запажали него моје школске другове, у књижевност сам већ са првом књигом ушао као „писац са јеврејском тематиком“. *Моје „јеврејство“, дакле, није било оџћеређење, неџо уџраво суџроџно*. Како сада, одједном, прихватити сасвим нову ситуацију, постати жртва, испунити се страхом, осећати се прогоњеним, обновити историјску улогу странца у страном свету, када сам се тако *дубоко укоџао у ову кулџуру, чак и ако ме она неће*. Немам никакав други алат осим језика којим говорим а тај језик ме је *заувек смесџио џу џде сам*. *Свуда друђе бџх био без џденџиџеџџа, расџворио бџх се у ниџиџа* (*Књџа џисама 1992–1995*, стр. 92, подв. Н. В.).

Све оно што Финкелкраут примећује за виртуелног Јеврејина, и што и сам Давид прихвата за опис сопствене егзистенцијалне ситуације, ја сам у *Лажном цару* анализирао на примеру Киша и његове литерарне каријере. За дивно чудо, ја сам испао антисемита, а Финкелкраут је, како видимо, чист филозоф. Пошто нам је описао блажену синергију свог живота и српске средине, Давид би одједном, и без икаквих чињеница које би ту његову нову улогу оправдале, а у складу са новим политичким трендовима, да постане жртва која није. Па тако средина која га никада ничим није спутавала, постаје средина „која га неће“, а заправо неће он њу јер је од исте те средине већ добио и више него што му треба. Није ли Давидово искуство, онакво каквим га је он описао, највећа могућа негација његове тезе о репресивној природи српске средине у којој је провео свој живот? С којим правом, интелектуалним и етичким, Давид одједном присваја патњу других, из које остварује свој

„интелектуални“ профит, безочно флертујући са улогом интелектуалца-дисидента, самосталног у односу на чаршију чије је мезимче био до јуче, а чији је данас, на њену радост, племенити просветитељ? Своју „незаслужену индивидуалност и посебност“ – како би то рекао омиљени му Финкелкраут – Давид нам већ годинама продаје као његово интелектуално постигнуће, како би прикрио истину своје конформистичке биографије.

Како схватити да „светски човек“, Давид, тврди да нема никакав други алат осим српског језика, те да се због тога „заувек упоао у ову (српску) културу“? Зар велики Европејац никада није помишљао да научи неки од европских језика? Коначно, зар није слобода изнад језика? Без језика, истина, нема могућности интелектуалног деловања, али без слободе нема људскости. Зар није слобода ипак изнад језика? Судећи по Давиду, није. На ово питање, он нам одговара (управо попут паланчана које тобоже презире) да је завичајни језик јачи од СВЕТА, јер без њега Давид би се – његовим речима – у страном свету „растворио у ништа“. Давид, очито, нема велико искуство с ништавилом. Зашто би неко ко напушта матичну средину постао ништа? Одлазећи из Србије која га гуши, Давид би постао исто оно што и неких четири милиона Срба који у том свету живе, и који Давид обожава идеолошки, али се од њега плаши као од ђавола. Не, Давид не треба да се плаши света, он у њему не би постао нико и ништа. Он би постао молер, улични чистач, продавац хамбургера, развозач pizze, дакле радио би исте оне послове које раде и милиони расељених Срба, од којих су многи далеко школованији

и талентованији од њега, а немају ту привилегију да у Србији буду „жртве српске средине“. Нико од тих расељених Срба не живи долећи памет локалном становништву о људским правима, а о трошку невладиних организација. Нигде се у свету, осим у Србији, не може живети од „интелектуалне“ мржње према средини у којој мрзилац-интелектуалац живи. Давидов страх од ништавила, то је паланачка математика профита, по којој је и „било шта“ боље него ништа. Сликајући себе и своју судбину, своје страхове и своје паланачке представе о свету, којег се он више плаши неголи најзабаченији српски шумар, Давид је доста рекао о свом европском опредељењу које он, очито, препоручује само другима, онима који би требало да се одлазећи у бели свет растворе у ништа. Како би у Србији остао само Давид, у идеалном, нераствореном стању.

У Давидовој анализи паланачког менталитета централно место има ратна митологија, опседнутост ратом и слављење рата. Српски песимизам по Давиду (а и по Константиновићу) декадентан је, он обнавља митове прошлости, па стога не може да се одупре злу јер га својим фатализмом непрестано дозива. Овакви ставови су нека врста „new age“ филозофије, по којој се човеку дешава само оно што је сам дозвољава својим мислима, па они који не мисле на бомбе никада не бивају бомбардовани! И таман када смо помисли да је историјско зло један од изузетака српске паланке, Давид нам, у својој *Књижицама 1992–1995*, открива следеће:

Иначе, немам никаквих илузија да је „добро“ надмоћно над „злом“ и да ће коначно тријумфовати. Ни када су у

питању појединци, ни читаве скупине. Добро је некако слабашно, компромисно, у сталном повлачењу и изврдавању. Зло је фасцинантно. Зло је опсесивно. *Кабалисти су тврдили да и зло појиче од Бога* (стр. 227, подв. Н.В.).

А сада, замислимо да неко од српских „паланчана“, у духу Кабале, примети да зло потиче од Бога (а не од Србислава Србиновића), те да и ми на то божје зло имамо права одговорити нашим (вражјим) интересом! Тај би „кабалиста“ био разапет на европски крст, специјално направљен за српске паланчане, или би завршио у Хагу, већ зависно од дужине кабалистичког стажа. Ако и зло потиче од Бога (а људи су само оруђе тог зла), како нас из прве руке обавештава Филип Давид, зашто и тог Господина Бога нема у Хагу? Позваћемо кабалисте за сведоке.

И тек што нам је објаснио да паланачко мишљење већине може да доведе до насиља и рата, да оно нужно – како би то рекао Константиновић – води у нацизам, Давид у *Књизи њисама 1992–1995* пише: „Зар није Енценсбергер негде записао како је довољно да у некој земљи има 2–3 процента наоружаних људи који хоће рат – и рата ће бити“ (стр. 147). Но, ако мањина може да манипулише судбином већине, како то тврди Енценсбергер, зар се тиме поново не враћамо на неки облик конспирације? Ако је тако како пише Енценсбергер, на који начин већина може бити одговорна за насиље коју неколико процената њеног становништва чини у њено име? Зашто би читава заједница морала да плаћа за недела једне њене групе, Давид нам не каже. Да је теорија о културном моделу паланке само изговор за мр-

жњу према читавом народу, Давид и поред свих својих довијања не може да сакрије. Давид је од свог отпора Милошевићевом режиму направио мит. Стога би било логично очекивати да ће имати макар симпатије за оне представнике наше „паланке“ који су се такође борили против тог режима. Но, не лези враже, у *Књизи њисама*, он пише:

Прошла је пуна година од оних деветомартовских демонстрација у којима је било свега, од популизма и стварне жеље да се заустави стрмоглаво кретање према пропасти до очајања, беса и популистичких заблуда. [...] Режимима као што је овај повремено су потребни такви вентили за испуштање накупљеног незадовољства. Масовни протести који не доведу до остварења постављених захтева имају дуготрајно неповољно дејство и заправо само учвршћују режим који су покушали да сруше (стр. 31).

Значи, побуна против режима није била друго до нека врста „популистичке заблуде“. Ако се нико не буну против режима – онда је то зато јер су људи постали робови „филозофије паланке“. Ако се пак масе побуне, оне само „учвршћују режим који су покушали да сруше“. Елем, шта год „паланчани“ урадили, биће погрешно, само ће Давидова интерпретација њихових поступака бити исправна. До које мере Давид нема саосећања према људима у невољи, говори и његов осврт на аферу са приватним банкама које су у једном тренутку опљачкале народ:

Фантомске банке које су давале огромне камате одједном су се распилуле као и читав систем заснован на об-

манама и привидима; лоповлук је огољен. Али то није довело до побуне, до социјалних немира. Па чак ни до кајања или стида. Уместо тога – само резигнација (стр. 107).

Али, нисмо ли од истог Давида већ сазнали да је свака побуна само „вентил за испуштање накупљеног незадовољства“ и да се њоме ништа не мења? Немајући ниједну критичку реч за банке, Давид пребацује опљачканима што се нису уздигли барем до покајања и стида, ако већ нису до побуне. Зар ово није очигледан пример да Давид презире народ чак и кад је он жртва очигледне неправде? Није тачна Давидова тврдња да није било побуна и немира поводом банкарског криминала. Истина је да су ти немири сузбијани од полиције истог оног режима који Давид тобоже критикује. А о сарадњи приватних банкара и ондашњег режима Давид нема много да каже, као ни о томе да је пљачкање не само приватних рачуна већ и наших националних резерви обављено уз сарадњу са *банкарима Запада*, истог оног Запада који се у митологији данашњих мондијалаца представља као наш Спаситељ.

У *Књизи йисама 1992–1995*, у писму Мирку Ковачу од 28. VII 1993, Давид се осврће на политичку ситуацију у Србији. Убеђен да у политици све зна и све може да предвиди, он пише:

Пре неколико дана дошло је некакво наређење да се сви подруми у зградама очисте и припреме за склоништа. Ствара се фама да ће неко (НАТО, Хрвати, Американци?) бомбардовати Београд. И сада многи страше и бри-

ну од тог фантомског, измишљеног бомбардовања... (стр. 125–126).

И шта се потом десило? Управо оно што је Давид тврдио да се неће десити. „Глупи паланчани“ су још деведесет и треће знали да ће Београд бити бомбардован; то није знао, а ни могао да предвиди, само препаметни Давид.

Сваки Давидов наступ, сваки текст, па и његова *Књига йисама* која није некаква случајна приватна преписка са Мирком Ковачем – већ је замишљена да буде сведочанство једног мрачног времена, обилује тезама које Давид не успева да логички повеже и осмисли. Пошто нам већ више година објашњава да је српска паланка најгора од свих, да су наши паланчани затуцани, инертни, затворени у себе, примитивни, необавештени, необразовани и зли, Давид нам нуди и овакве бисере. Осврћући се у једном писму на боравак његове кћери Израелу и њена запажања о тој земљи, Давид пише:

Хана је провела три фасцинантна дана у пустињи. Завлачила се у пећине у којима су живели први хришћани. Ноћила под нестварним пустињским небом. *Пише како се млади Израелци не одликују неком нарочитом интелигенцијом. И деца неких наших йријашеља на школовању у Америци, исто тако констатишују како је коефицијент интелигенције њихових америчких вршњака доста низак.* Ја сам уверења да су такви закључци последица разлика у васпитању, па и степену обавештености. Наша деца добијају многа обавештења из различитих извора, знају од свега по мало а на Западу се цени специјализација у појединим областима, што опет иде на штету тог

некаквог општег образовања. *Па и мени се кайкад учини у сусрећима и разјаворима са сјанцима који овамо долазе да у обиљу информација којима су свакодневно зајављавани нема селекције на важно и неважно, на битно и небитно, па не разумеју оно што се нама чини очевидно.* Но, то су већ разлике у менталитету и култури. Не бих се сложио да је то питање памети или глупости (стр. 93, подв. Н. В.).

Али, ако се деца из „наше паланке“ не осећају нимало инфериорно у страном свету већ штавише супериорно, како онда схватити Давидову тезу о инфериорности нашег културног модела? Ако деца у Србији „добиају обавештења из различитих извора“, ако је акценат нашег школства на општем образовању а не само на знањима специфичних области, како то признаје Давид, како онда да верујемо да код нас постоји само један културни модел: паланачки? Како објаснити да та паланка даје децу знатижељну, отворену према свету, обавештенију и образованију него што је случај са децом из далеко богатијих земаља (у овом случају Америке и Израела)? Па и Давиду се – како он каже – често чини да западњаци које је имао прилике да сретне не разликују битно од небитног, „па не разумеју оно што се нама чини очевидно“! Да човек просто зажали што Давид нема прилику да чешће среће западњаке. Давид ниједног тренутка не увиђа да би управо на основу сопственог искуства могао да о нашој „паланци“ извуче сасвим супротан закључак од оног који нам већ годинама намеће.

У једном свом писму Мирку Ковачу, Давид пише:

Стари кабалисти су говорили да ће онај ко установи прави ред речи у Тори (Петокњижу) добити моћ да ствара чуда. Дакле, све је у тексту, у интерпретацији текста. Али како то учинити када постоји не једна, него шест стотина хиљада Тора, онолико колико је било Јевреја који су били са Мојсијем када му је Господ диктирао свете речи? (*Исјо*, стр. 168).

Ако сваки Јеврејин има право на своју личну истину – чак и погледу Торе као врховног духовног ауторитета, зашто онда и сваки Србин не би имао слободу у погледу културног модела? Није ли мало комично да Давид са својим културним моделом очекује већу моћ над Србима него што је Тора има над Јеврејима? Па, ако чак ни религија не подразумева једноумље, на основу чега Давид очекује од Срба да колективно прихвате његов „културни модел“? Давид нас упорно убеђује да његова размишљања о српској паланци ваља схватити као добронамерна. Али, замислимо да неки српски интелектуалац из године у годину пише како је јеврејска заједница оличење паланачко-популистичке свести, како робује погрешном културном моделу који би требало под хитно да промени. Да ли би ико такво мисионарење схватио као добронамерно? Зар такав облик просветитељства не би био означен као антисемитски? А ево, Давид већ годинама милионској маси становништва Србије намеће свој културни модел и чак очекује да буде произведен у народног хероја, просветитеља са вечним заслугама за народ.

Друга теза коју од Давида слушамо већ годинама јесте она о паланачком (читај српском) презиру грађан-

ског друштва. Колико ова тврдња има основа? Оставимо сада на страну оне Србе који су грађанско друштво у Србији изграђивали пре него што се Давид и родио. Задржимо се на једној другој чињеници. Није никаква тајна да су међу најистакнутијим носиоцима градске културе у Србији били Цинцари. Ако су српски паланчани били увек против градске културе, није ли за очекивати константну напетост, ако не и отворени сукоб између Цинцара и Срба? За дивно чудо, таквог сукоба нема, као што нема ни захтева за увођењем закона против анти-цинцаризма. Сасвим супротно Давидовој тези да код нас постоји презир према грађанском, могло би се чак рећи да опседнутост грађанском културом код нас иде до фетишизације. У једном писму Филипу Давиду, Мирко Ковач пише:

Читам у независном црногорском тједнику „Монитор“ да је неки енглески публицист прије стотињак година написао: „Када би било могуће одвући Србију на сред мора и потопити је, Европа би била чистија!“ Та је окрутна метафора изричај свјетске немоћи пред том тврдоглавом, вулгарном, и „крвавом цинцарско-чокалијском дипломацијом Србије“, како је давно рекао један Црногорац“ (*Књижањисама*, стр. 122).

Авај, ако су наши паланчани затворени у себе, откуд им „цинцарско-чокалијска дипломација“? Критикујући српску затвореност и српски национализам, Давид и Ковач немају да нам понуде ништа боље од геноцидних и шовинистичких изјава једног енглеског публицисте и једног анонимног Црногорца, који би ваљда требало да

представљају сам цвет европске толерантности. Да ли је могуће и замислити да неко јавно критикује српску дипломатију као „јеврејско-чокалијску“? Свакако да не, јер то би било шовинистички и неумесно. Али је зато „цинцарско-чокалијска дипломација“ нешто сасвим у границама политичке коректности за коју се залажу Ковач и Давид. Овде није на одмет сетити се да наши Цинцари никада нису тражили да се српски интелектуалци хапсе, а њихове књиге спаљују у име некаквих мањинских права, чиме су, за разлику од неких других мањина, показали изузетан степен толеранције према слободи туђег мишљења.

Да ли се отпор великог броја људи према Давидовим идејама може објаснити тиме што Давид критикује лоше стране српског менталитета, како би он то хтео да представи? У тако нешто могао би да верује само неко ко уопште не познаје ни српску културу ни српску књижевност. Јер, велики Јован Стерија Поповић (који је пореклом био Цинцарин) сликао је, много убедљивије и оштрије, и српско каћиперство и снобизам и малограђанштину. Да ли је српски народ због тога мрзео Стерију? Није, већ му је дао ранг једног од највећих писаца српског језика. Исто се може рећи и за комедиографа Нушића, који је пореклом такође био Цинцарин. Да ли је ико у српској паланци икада мрзео ове „странце“ што нам говоре да бисмо могли бити бољи и мудрији него што јесмо? Није ли и Данило Киш о српској средини писао у крајње критичком, чак ниподаштавајућем светлу? И није ли и он, упркос томе, канонизован од стране највиших установа, чак сахрањен у „Алеји великана“?

На основу каквих података и увида, каквих нових открића, Давид изводи црно-беле судове о српској култури, сликајући је као легло најгорег могућег шовинизма које неминовно производи нацизам?

Говорећи у *Књизи њисама* о моделима јеврејског идентитета, Давид примећује да постоје два основна начина „јеврејског понашања у нестабилним ситуацијама и опасним временима“. Први је асимилација, потпуно брисање јеврејских корена и утапање у другу нацију или групу, што по њему представља синдром „јеврејске самомржње“ (зар не би по тој истој логици хистерично европејство данашњих Срба било пре свега неки облик српске самомржње?). Друга могућност је затварање у јеврејство по цену изолације и искључивања из савременог света. Поводом ових модела понашања Давид каже: „Сваки од ова два приступа у доброј мери је понижавајући. Одабирам стога трећи, за мене једино прихватљиви пут: непризнавање и неприхватање било каквог условљавања сопственог понашања...“ (*Књига њисама*, стр. 32). Овакав став Филипа Давида чини ми се потпуно разумним и прихватљивим. Но, како се Давид односи према правима других? Не само што Давид ниједном становнику Србије не дозвољава слободу избора „трећег пута“, коју у свом случају сматра неприкосновеном, већ годинама прогања све оне који не прихватају пут асимилације и губљења националног идентитета. Ако је утапање у туђу нацију (или наднационални *le monde*) подједнако понижавајући избор као и укопавање у матични колектив, зашто Давид управо тај, понижавајући, избор намеће Србима?

Да би што боље осликао културни модел за који се залаже, Давид већ годинама води кампању против дела Николаја Велимировића као представника оних вредности које Давид сматра паланачким. Дао бих сабрана дела многих наших теолога заједно са сабраним делима Филипа Давида, за неколико есеја Исидоре Секулић. Но, то ме нимало не чини слепим за сагледавање интелектуалне методе коју Филип Давид користи у свом „дијалогу“ са Велимировићем. Већ почетна Давидова претпоставка да је филозофија српске паланке најбоље оличена у делу Николаја Велимировића нема никаквог основа. Упркос томе што је канонизован од цркве, Велимировић није ни изблиза толико популаран, нити читан, како то тврди Давид. Већина данашњих Срба (укључујући и оне мање-више национално опредељене) атеисти су, модерни људи (са свим оним добрим и лошим што та реч подразумева) који будућност своје деце свакако не виде у забаченим манастирима, већ у градовима, нашим или страним. Ако је веровати Давиду, у данашњој Србији има само два пута: један је онај који мирише на прошлост и тамјан (оличен у делима Велимировића), а други је онај који мирише на будућност и прогрес (оличен у медијским наступима Филипа Давида). Другим речима, данашњи Срби (а поготову омладина) не раде друго осим што грицају нокте, двоумећи се за који културни модел да се определи: Николајев или Давидов. Дивна потка за неку комедију, али не и за озбиљан разговор о „нашој стварности“. Основни културни модел данашње Србије није Николајев, већ бела куга и бежање из земље у којој је свака следећа гарни-

тура моћника још гора од претходне, без обзира којом се идеологијом оправдавала. Ову очигледну истину Давид, наравно, не може да призна јер од истине се не живи, већ од продавања магле.

Давид тврди да је више пута прочитао дело Велимировићево. И из свих Велимировићевих књига је као најважније издвојио неколико „антисемитских фрагмената“, од чије пропаганде Давид већ годинама прави свој „европски“ капитал. А у позадини овог капитала јесте вишеструка манипулација. Најпре, ничији опус, па ни Велимировићев, не може се свести на неколико фрагмената. Ни поједине књиге – а камоли фрагменти – не могу се исправно разумети без историјског контекста у којем су настали, без анализе целог опуса њиховог аутора. Није кључно то да ли у нечијем опусу постоји фрагмент овакве или онакве садржине, већ какво је место тог фрагмента у делу дотичног аутора. Давид има обичај да читав опус једног писца сахрањује једним јединим фрагментом, што пре подсећа на модел полицијске истраге неголи озбиљне културолошке расправе.

1. Ако би поменути „антисемитски фрагменти“ били библија српске паланачке свести, онда Давид не би могао да буде њихов Колумбо! Истина је сасвим супротна од оног што Давид хоће да докаже: док Давид није почео да рекламира поменуте фрагменте, они су били непознати широј читалачкој публици.

2. Николај није у народу познат, нити је икада слављен, као антисемита. Нема ниједног доказа да је „антисемитизам“ неколико Николајевих фрагмената утицао на његову канонизацију од стране цркве. Црква није

канонизовала Николаја због антисемитизма, што Давид жели да инсинуира. Напротив, српска православна црква никада није довела у питање идеју „Изабраног народа“. Она, која себе види као водитељку српског народа, и сама робује семитским митовима у којима нема ни српске историје ни српског имена. Заправо, црква је прва и утемељила културни модел наших данашњих Европејаца: „Изабрани“ су за нас само они који за нас нису ни чули, или који нас сматрају другоразредним материјалом историје, топовским месом којим се плаћа пут ка прогресу и грађанском друштву. За цркву – ми смо другоразредни у име семитске историје, за Другове Европјевце – у име европске историје.

3. У својој *Књизи њисама 1992–1995*, Давид пише: „У Србији се диче четницима. У Хрватској величају усташе. Измишљају некакве ‘заслуге за народ’ Љотићу, Недићу, Николају Велимировићу, или на другој страни Павелићу и њему сличнима“ (стр. 241). Авај, једно је критиковати Николаја, његово дело или његову канонизацију од стране цркве, а сасвим друго изједначавати га са једним од највећих злочинаца двадесетог века – Павелићем. Писац једног „антисемитског“ фрагмента Давиду је подједнако антисемита као и човек који је на територији НДХ клао Јевреје! Ако је и од Давида, много је.

4. Највећи Давидов приговор Николају, поред антисемитизма, јесте у томе што је у затвору логора у Дахау провео „само“ три месеца! Па ако је дужина затворског стажа оно што одређује статус нечијег мучеништва и његов интелектуални профил, нека овде буде речено и то да Давид у затвору није био ни једног јединог минута.

Напротив, он је био верни послушник исте оне партије која је људе слала на Голи оток. Ако је дужина логоровања оно што Давида фасцинира, зашто се онда не бави животом свештеника Саве Банковића који је у затворима Југославије провео „само“ осамнаест година!

5. Антисемитски фрагменти нису никаква специјалност Николаја Велимировића, већ се могу наћи у изобилју у *Свјетом завету*, као и у делима многих значајних европских писаца и мислилаца: Оноре де Балзак, Франсиса Бекона, Ота Вајнингера, Оскара Вајлда, Д. Х. Лоренса, Имануела Канта, Томаса Карлајла, Баруха Спинозе, Роберта Луиса Стивенсона, Сигмунда Фројда, Мартина Хајдегера, Томаса Хакслија, Дејвида Хјума, Вилијема Шекспира, Артура Шопенхауера, Џорџа Бернарда Шоа, и сличних „анонимуса“. Просто је невероватно да се „европски дух“, Филип Давид, није већ прославио у Европи као критичар антисемитизма у делима поменутих аутора. И како објаснити да „наше“ невладине организације још увек нису почеле да финансирају и такве пројекте. Кад уђемо у Европу, неће нам бити досадно: наши ће болшевици моћи да се обрачунавају са антисемитизмом Шекспира, док ће наши војници (овога пута без опасности да заврше у Хагу) моћи да у саставу изабраних јединица „Нато војске“ („бечка школа – истурено одељење“) кољу муслимане по Ираку и Авганистану. А кад се пензионишу, писаће мемоаре и бити лидери нове хуманистичке мисли.

Филип Давид се већ дуже времена залаже за увођење закона против антисемитског деликта јер му је потребан посебан закон који би га заштитио у полемикама.

Није ли то генијалан изум: треба само увести антисемитске законе, па ће свако ко буде критиковао иједно Давидово слово, веома брзо упознати живот иза решетка? Чињеница да овај „мислилац“ тражи да буде заштићен од својих опонената некаквим посебним законом, довољно говори колико верује у своју мисао. У многим својим наступима, Давид се пита: како изаћи на крај са негативним појавама у нашем друштву, како спречити мржњу и остварити отворени дијалог? И даје једноставан одговор: забраном свега што њему није по вољи. На питање новинара Александра Тимофејева да ли би забрана књига уродила плодом, Давид примећује:

Пазите, постоји у закону да је забрањено изазивање расне, верске мржње и не знам шта све још. *Треба само њо-стиуиати по закону*, јер најмање што се може тражити је да се забране. Какве књиге? Па, нико неће забрањивати књиге, то је недопустиво. Али, *што нису књиге, што је чисти отров који трјује народ*, то су памфлети, то су измишљотине.

Дакле, не треба забрањивати књиге, осим оне које су „чисти отров“, а ко ће бити специјалиста за отрове ако не Филип Давид. Још нешто, не забрањује Давид књиге зато што оне њему сметају, већ зато што трују НАРОД, а ако ико воли наш народ – онда је то Филип Давид! На основу чега Давид говори у име народа, на основу чега само он зна шта је то што трује народ, а шта оно што га храни? Није ли ово класичан пример популистичке пропаганде? Јасно је да Давиду не смета популизам као такав, он само не трпи конкурентске популизме јер га

ометају у успостављању оног једино правог: његовог. Авај, ако бисмо поступили по законима расне, верске и идејне толеранције на коју се он позива, Давид би сасвим сигурно и сам могао да се нађе међу деликвентима. Осим ако нам не докаже да Николаја Велимировића презире из чисте љубави, да православље презире из разлога верске толеранције, да Србе проглашава највећим нацистима Европе само зато јер им жели све најбоље.

Да Давидова кампања за увођењем инквизицијског надзоравања онога што људи мисле није некакав узгредни хир, говоре његови готово свакодневни медијски наступи. Тако, у интервју за „Пешчаник“ (25. 04. 2011), Давид по ко зна који пут прозива српску средину због тога што се *Пројоколи* и Хитлерова *Моја борба* продају у нашим књижарама. Он очито не зна да се ове књиге продају у свим земљама света, а не само у Србији. Скраћено издање Хитлерове књиге штампано је и у Израелу (види: Akademon, Hebrew University's student press). Чудо једно шта се све људи штампају иза Давидових леђа! И таман кад смо помислили да се ради о неколико наслова, Давид објашњава: „Својевремено сам, као врсту упозорења, направио списак од стотињак књига изразито антисемитске садржине које се, упркос захтевима за забраном, данас прештампавају и продају у београдским књижарама...“ Дакле, са неколико наслова, списак је нарастао на неких „стотињак“ (шта је то „стотињак“ наслова, поготово са меким њ? – мајчи кашаљ). Дакле, Давид је властима и медијима проследио свој инквизицијски списак као неку врсту „упозорења“.

Али, реакције није било, па се упркос „захтевима за забраном“ (сада већ није ствар о „упозорењу“ него захтевима?!), ове опасне књиге и даље штампају и продају.

„Да се разумемо – наставља овај просветитељ – од власти не тражим да забрани књиге, да их спали на ломачи; није реч о књигама...“ На питање новинара о чему је заправо реч ако не о забранама, Давид објашњава: „Не можете свако злочиначко ђубре третирати као књигу. Демократија се некада мора бранити казним одредбама.“ Дакле, не ради се о забранама, већ о томе да се књиге забране! А кад се забране све те проклете књиге које шире мржњу, живећемо у љубавном рају. Како је све једноставно, као по рецепту инквизитора Торквемаде. Једина разлика је што је Торквемада књиге спаљивао у име Цркве, а Давид их забрањује у име демократије.

И врапци знају да се Давид као књижевни стваралац већ годинама шлепује у генерацијском квартету који поред њега чине Борислав Пекић, Мирко Ковач и Данило Киш. Део своје литерарне славе он дугује миту по којем он дели нека битна естетска и етичка опредељења са овим писцима, али и миту нераскидивог пријатељства, међусобног уважавања и поштовања. Колико овај мит има реалну основу, проверићемо на једном примеру. На јавној трибини одржаној у Кикинди, а изложеној на интернету под насловом „Може ли се прескочити сенка зла“, по ко зна који пут срећемо незаобилазног Филипа Давида. У једном тренутку, учесник трибине, Бранимир Стојановић, који себе представља као „философског писца“, овако тумачи генезу наше пропасти.

Говорећи о шездесетим и седамдесетим годинама као годинама процвата српске културе, Стојановић примећује: „То је традиција којој треба да се вратимо, а осамдесете треба заборавити. Осамдесетих је у Србију продро љотићевски дискурс, а његов први промотер био је Борислав Пекић, који је ујединио Солжењицина, Љотића и критику западног материјализма.“ Авај, ако један мондијални пропагандиста попут Стојановића може да на овакав начин одстрелује једног од наших значајних писаца, па још у присуству његовог старог пријатеља Филипа Давида, зар је онда важно јесмо ли у шездесетим или осамдесетим? Оно што је још занимљивије од овог става Б. Стојановића јесте то да Филип Давид није нашао за сходно да каже ни једну једину реч у Пекићеву одбрану! Зашто би се он бавио таквим „ситницама“, сада када треба наметнути нови „културни модел“? Деценијама се дружити са Бориславом Пекићем, а на јавној трибини дозволити да се целокупно дело тог човека сведе на „љотићевски дискурс“, то је ваљда доказ високих моралних и интелектуалних принципа Филипа Давида. Човек појединац, жив или мртав, чак ни као пријатељ, нема за Давида никакву вредност. Вредност има само „културни модел“, нова утопија коју је Давид одлучио да наметне не само живима него и мртвима.

У чему је разлика између нас и Запада, откуда сумње и неспоразуми који доводе до конфликта? Давид *ишше* (а ја га у заградама допуњујем да бисмо уштедели на простору):

Зайад симболизује ірађанско друштво, а ми смо још увек у руралном, іаііријархалном іредірађанском друштву

(доказ: милионске масе Срба који живе у српским градовима, уз четири милиона Срба који живе у западним метрополама јер су „рурални“). Два основна, *ішемељна іосіулаіта* на којима *зайадна друштва* заснивају свој *іросіеріііейі* (читај колонијално исисавање богатстава малих земаља) али и *ойсііанак су модернизација и іоштіовање індивідуалності* (са чиповима за даноноћно ухођење и свакодневним сумњицењима за тероризам). *А ііо је уйраво оно шііо іодрива и разара друштва заснована на міітовима и колектііііізму* (амерички и ини национализми нису нимало у служби митова и колективизма, већ у служби слободних индивидуа)! *Ошудга дубока и іірајна несайласності са ііековинама зайадне цивілізације, ошудга мржња ірема ііоме свейу који је друіачііі, уређенији и неііоредиво динамичнији од овоіа у којем живимо* (пошто Давид никада није живео игде осим у својој соби, шта му друго преостаје него да верује да је свет динамичан) (*Исііо*, стр. 210).

Давид се пита: шта је разлог што Срби још увек живе на периферији космоса? Шта је пут модерности и изласка из проклете патријархалности у друштво просперитета западног типа? Не морамо ићи далеко, то је нова држава „Косова“, Халибартон-Вахаби демократија са војном базом као центром просперитета и нововековне хуманости. Модел економије: препродаја оружја, људских органа и кокаина. Најпопуларнији спорт: спаљивање православних манастира под заштитом УН трупа. А ко то не уме да схвати и прихвати, тај још увек робује „косовском миту од којег се не живи“. Чекао сам годинама и још увек чекам да велики хуманиста, Филип Давид, каже макар једну критичку реч и о расељавању

Срба са својих огњишта, о батинању монахиња, деце и стараца у тој новој држави направљеној по рецепту модерних Американаца, али узалуд. Он уме да пева само једну песму: о српској кривици.

Западне грађанске демократије овде никада нису биле узор, бар не у оноликој мери у којој су то биле источне деспотије. Није чудо да је многим овдашњим интелектуалцима, и не само њима, ближа и разумљивија утопија о некаквој новој источној империји „од Владивостока до Книна“ него реалност која је на дохват руке – постати саставни део грађанске и демократске Европе (стр. 210).

Давид је један од оних срећника који све виде у црнобелом бојама. Ни амерички генерали више не пишу о Западу овако како он пише. Давиду смета непостојећа Империја од Владивостока до Книна, али му нимало не смета итекако реална америчка империја са осам стотина војних база у осамдесет и четири земље света. А шта тек рећи за „реалност на дохват руке“, уместо да узмемо оно што је близу и што нам нико не нуди, ми маштамо о немогућем и оном што је далеко! Авај, ако би Европа нашим „руралним паланчанима“ понудила неколико милиона радних виза и могућност исељења, тек онда бисмо могли да проверимо колико је Филип Давид видovit. Тек онда бисмо видели да ли би паланчани отишли за евром, или би остали у Србији из љубави према „миту“. А док та времена не дођу, имаћемо „на дохват руке“ само филозофију Филипа Давида да нас храни физички и духовно. Индоктриниран комунистичким идејама, Давид верује да је суштина грађанства у томе

да се мрзи село, да се грађанско друштво креће линијом незаустављивог прогреса, да идеја просперитета није ни у каквом сукобу са идејом индивидуалних слобода! Да ово пише неки средњошколац па и да разумемо, али ово пише човек који тврди да је открио мудрост новог културног модела!

Да бисмо схватили до које мере Давидова „европска мисао“ није нимало европска, већ је најобичнија локална интрига, вреди нам вратити се његовој *Књижи йиса-ма 1992–1995*, у којој он размењује своје утиске о нашој култури и историји са писцем Мирком Ковачом. Ко год је читао ову књигу, видеће да није у питању никакав дијалог два саговорника, већ два *истиомишљеника*, уз то провинцијалца, јер осим Срба и Србије и немају других тема о којима би разговарали. Ако се на тренутак и дотакну неке друге теме, то је само зарад стилског ефекта, садржина је увек једна те иста: мрачно и репресивно деловање српске културе на ове „светске духове“. У једном свом писму Филипу Давиду, Мирко Ковач се исповеда како се „након петнаестак и више година први пут латио стихова“, па је написао циклус песама под насловом „Зимска идила“, коју је читао и на хрватском радију, у програму који воде Ловреновић и Јерговић (исти онај Јерговић који ће касније „прославити“ негативном критиком *Лажног цара*). Овај поетски циклус за који Ковач каже да представља ни мање ни више него „комуницирање с паклом“, чуо се све до Њујорка. Ковач пише: „Неки дан ми је факсом стигла пјесма на енглеском у пријеводу гласовитог слависте Francis R. Jonesa који је своједобно преводио поезију Васка Попе и пријатеље-

вао с њим“ (стр. 104–105). Да бисмо схватили трендове нове „светске поезије“, ваља нам цитирати макар нешто из дотичне „Идиле“:

*Идила зимска
йод снеіом врїї
йеснику срїском
мио је найїїїак
од крви смрїї!*

Под изговором да пише поводом рата, Ковач посеже за најмрачнијим уопштавањима и расним квалификацијама. Дакле, Срби су убице чији песници воле да пију људску крв. Какви ли су им тек ратници?

*у
колено клеца
ойсовах свеца
рафали осїу
у њину Госїу
у срца Босну
у круне їрб
и Бої је Срб
а светїи Сава
уз мене бдеје
док у сакрїстїји
с кайїолкиње две је
(стр. 105–106)*

Као што видимо, то што Свети Сава није имао није-дан антисемитски фрагмент, није га спасло да буде мета умоболне мржње нових Европљана, да штавише буде

проглашен силеџијом невиних катољкиња, па још и у сакристији! Ковачева рима „бдеје/две је“, његово киче-розно политиканство које је испод нивоа пригодних говора једне Мадлен Олбрајт, свакако је врхунац светске поезије! А све то преводи Francis R. Jones, човек који је некада преводио Попу, па ако он не зна шта је квалитет – ко онда зна? Човек се неминовно пита: да ли би Господин Џонс са истом брзином превео и објавио и неку песму у којој се на сличан начин карикира рабин Овадија, католички Папа или пророк Мохамед? И да ли би та песма била проглашена великом поезијом? Своје-времено је Давичо назвао Светог Симеона „сифилисти-чарем“, а добитник Хердерове награде за књижевност, као и награде Курт Тухолски, Мирко Ковач, само вари-ра дијагнозу доктора Давича који је српском књижевно-шћу јахао од краја рата па до своје смрти, што је, нарав-но, само доказ опаког антисемитизма, док су пљуцкања Светог Саве из пера дотичног Оскара и његовог наста-вљача у стиху Мирка Ковача живи пример европског интелекта који себе не уме да дефинише осим на фону пакленог Саве и паклене Србије. А где је Давид у свему томе? Па, он је чист да не може бити чистији, он само цитира оно што је проглашено „светском лириком“.

Филип Давид је пример провинцијалца који мисли да ће мржњом према провинцији (која је само огледало његове сопствене судбине) постати нешто друго, европ-ски иберменш. Степен његове нетолерантности, њего-ва неспособност за иронију и потпуно одсуство смисла за хумор, склоност ка пропагандистичком етикетира-њу, спремност да читаве опусе појединих аутора своди

на један једини фрагмент – у маниру комунистичких иследника из златног периода стаљинизма, довољно говоре о његовим интелектуалним дометима и његовој „књижевно критичкој методи“. У данашњој пропалој, колонизованој, корумпираној Србији, свако може да буде Филип Давид, па чак и Филип Давид лично.

РАЗГОВОР О РАДОМИРУ КОНСТАНТИНОВИЋУ

Како у контексту Ваше полемике, а и наше данашње књижевне сцене, схваћени израз „филозофија паланке“, и зашто се толико говори о паланачком мишљењу, ко и какав ефекат жели да постигне непрекидно се конфронтирајући са паланком? Коначно, објасните нам зашто се и ви служите њим њом, дајући му изразито негативно значење?

Данас је појам паланке, као и толики други појмови, на ивици истрошености, па опет сви га користимо. Код нас се овај појам готово искључиво користи као средство политичког одстрела саговорника. Но, без обзира на све злоупотребе, паланка у оном негативном смислу (а то је најчешће значење које јој се придаје) несумњиво постоји. Од једне до друге варошице нема ни три километра, а мештани и једне и друге управо себе виде као највиши примерак људске расе. А не дај боже да се неко из једне од њих ожени девојком из оне друге, то се сматра трагедијом. Изгледа да је људско искуство подложно банализацији и фрагментацији и мимо наших политичких подела. Ово би свакако требало истражити из антрополошког угла, нема сумње да постоје процеси који вуку у затварање, не само духовно већ и биолошко, а све то није објашњиво само „политичком стварношћу“. Као што је познато, инцест није само проблем морала

већ и генетике, они што се никада не мешају са „странцима“ на крају постају нека врста монголоида, што се може видети на многим острвима. Као што инцест нема генетску перспективу, тако ни паланка нема духовну. Негативно значење паланке могло би се одредити као следеће: самодовољност, намерна изолација, необавештеност и необразованост, одсуство радозналости за све што је „туђе“ и другачије, параноидна дефанзивност, губитак сфере приватног, неговање читаве лепезе психолошких механизма како би све остало онакако како већ јесте, чиме се сугерише извесна савршеност свакодневице као такве. Све ове негативне дефиниције и одреднице паланке могле би се сажети овако: паланка је ЗАТВОРЕНОСТ У СЕБЕ. Но, мени се чини да оваква дефиниција паланке не објашњава у потпуности феномен са којим се суочавамо. Не постоји само једна паланка, она какву је описао Константиновић, већ постоји и једна друга паланка о којој мало ко жели да отворено говори јер критички говор о њој не би могао остати неутралан према владајућој идеологији нашег времена, која рачуна управо с таквом паланком. Мени се чини да наша данашња српска паланка није толико затвореност у себе, колико ЗАТВОРЕНОСТ У ДРУГОГ. Животни модус ове паланке је следећи: одбацавање сопствене судбине и сопствене историје, прихватање свега туђег без разумевања онога што се прихвата, помодарство на свим нивоима – од облачења до мишљења, хистеријна склоност ка подражавању, и коначно као резултат свега наведеног – губитак личности и рађање новог колективизма. Ако је некада паланчанин био човек који не

жели да чује за Европу, данас је паланчанин човек који жели да слуша само о Европи. Ако је некада паланчанин био неко ко није хтео да чује за страно и туђе, данас је паланчанин човек који само о далеком свету жели да слуша и коме је све занимљивије од њега самога. У *Философији паланке*, Константиновић пише: „Баналан њо себи, дух паланке не признаје сопствену баналност; за себе, он није баналан онако како то уистину јесте ... Дух, за овај дух паланке, није баналан никада, већ је баналан само свей“. (стр. 263, под Н. В.) Није ли данас управо супротно од онога што је о паланци писао Константиновић: данас паланка само себе види као баналну, отуда и сан о њеном бекству у свет јер свет никада није баналан, свет је оно што нисмо ми, дакле – он мора бити нешто добро. На исти начин је и Европа затворена у ДРУГОГ. Она себе не дефинише по оном што је у њој најбоље, већ по ономе што је на Балкану најгоре. У том смислу се и о Европи може говорити као о великој паланци којој је непрестано потребна слика негативитета како не би изгубила свест о својој надмоћи.

Каква је историјска судбина паланке, да ли је она нешто што ојшћаје мимо историјских шокова?

Константиновић је паланку дефинисао као нешто непроменљиво и аисторично. Међутим, Константиновић није ни слутио да паланка може и да се отвори за историју, имитацијом живота који је увек негде другде. Данашња паланка као стање духа, то је аркадија европског („светског“) живота, оличена у свим оним сличницама ТВ реклама и трећеразредних филмова. Паланка

није више затворена, она је потпуно отворена, тако да промаја постаје њено биће, а имитација ДРУГОГ њен једини садржај. Она више не може да погреша у историји јер је њена сопствена историја бачена на „ћубриште илузија“, она је тек одјек историје неког ДРУГОГ, а тај други је идеализовани ДРУГИ, комерцијални, обећани, успешни свет, који никада није постојао као такав осим у рекламама и на филму. Паланка не жели сусрет са тим светом, откривање његове истине и дијалог са њим, она жели да ОДМАХ буде КАО тај свет, свако одлагање за њу је катастрофа, јер као што је паланка *затворена у себе* имала времена на претек, тако ова нова паланка *затворена у другој* управо времена има најмање. Инфантилизам немања времена савремене паланке на чудан начин кореспондира са брзином „светских интеграција“ које нам се нуде као последња сламка спаса.

Хоћете да кажете да појам света у Филозофији паланке нема никакав конкретан садржај?

Баш тако, нема ту никаквог реалног света, *свет* је све оно што паланка није, дакле свет је потпуна апстракција (идеал) а никако осмишљен појам који би се односио на нешто конкретно. Ако је паланка дух који не зависи од места и може да се оствари било где – што Константиновић тврди у својој књизи како би својој анализи дао неку мисаону основу, онда нема никаквог *света с оне стране паланке као чисте и генеричке* којој би му био *антипод*. Идеја о паланци као духу који је могућ свуда само је завеса иза које се исписује један политички пафлет у којем, за дивно чудо, не видимо мо-

гућност остварења тог духа ни у једној средини, осим у српској.

Шта значи Константиновићева теза да је нацизам „аутохтони производ српске паланке“?

Значи бесмислену тврдњу која је сваком аутору у времену комунизма доносила статус „мислиоца“. Да ли би иједан озбиљан историчар, социолог, економиста, стручњак за историју банкарства, геополитику, стратегију ратовања, могао данас да тврди оно што је у својој књизи тврдио Радомир Константиновић: да је нацизам ни мање ни више него аутохтони производ српске паланке, да нацизма у Европи не би ни било да га нису измислили и осмислили српски паланчани? Где је и у којим радовима на тему нацизма ова идеја добила икакво уважавање, осим у пропагандним доскочицама наших локалних просветитеља?

Шта је Ваш главни приговор познатој Константиновићевој књизи?

Константиновићеви увиди у „филозофију паланке“ су превише идеолошки обојени да би ова књига могла да претендује на статус филозофске расправе. Квази-филозофски речник којим се писац служи је у потпуном раскораку са крајње провидном политичком поруком. Константиновић је писао да је паланка стање духа који не може да се оствари. Истовремено, испод ове „филозофске“ тезе, он нуди читаву лепезу остварења тог духа у српској средини. Друге паланачке средине, осим српске, Константиновић не помиње. Када го-

вори о српским песницима који нису могли да умакну духу паланке, он их супротставља поезији француског песника Рембоа. Нема сумње да је Рембоова поезија изузетна, откривалачка и нимало грађанска. Но, Рембо је дигао руке од поезије у својој двадесет и седмој години, да би се посветио трговини. Највећи део свог живота, како то документују његови биографи, он је провео срачунавајући колико је новца зарадио, а колико изгубио. Његова сачувана писма говоре само о парама. То што је Рембоова трговина скопчана са одласком у далеки свет чини је можда егзотичном, али не мање трговином. Не смем ни да замислим како би Константиновић писао о неком српском песнику који би се после двадесет седме године, и једне изузетне књиге, определио за трговину афричким робљем која је требало да му донесе профит. Занимљиво је да комунисти Константиновићу идеја профита у случају француског песника није уопште сметала, нити је он иједног тренутка повезује са духом паланке капитализма, правећи се – штавише – да му је Рембоова биографија сасвим непозната. Неко ће можда рећи: није ли биографија једно, а дело нешто сасвим друго? Но, тај неко вероватно не зна да је управо Константиновић инсистирао на суштинској повезаности дела и егзистенције, да је у случају наших песника итекако претресао детаље њихових биографија. Све оно што Константиновић види у поезији српских песника као ознаку паланачког духа (нихилизам, депресију, убогост, осећање промашености и изгубљености) налазимо и у поезији највећих европских песника, па би се читалац *Филозофије паланке* могао упитати: за-

што универзалност паланачког духа Константиновић мало не подели и са другим срединама, већ га везује само за српску културу?

Шта је разлог популарности Константиновићеве књиге и чиме је она утицала на наше социологе, културологе и коначно политичаре?

Рецепција ове књиге, која је имала призвук једне социолошко-филозофске студије, свела се на њену употребу у крајње политичке сврхе. Већина оних који се позивају на ову књигу нису је ни читали већ препричавају оно што су о овој књизи чули. Неко би могао рећи да употреба ове књиге у данашњем политичком дискурсу није и најбољи начин њеног тумачења. Но, истовремено, нема никакве сумње да данашња употребљивост ове књиге није случајна. Ако би се из ње уклонио барокни стил једне квази-филозофске студије, добили бисмо тезе данашњих мондијалаца. Као контраст паланци, Константиновић помиње појмове као „неизбежност светске судбине“ (стр. 302), „човечанство као непосредни доживљај“ (стр. 315) и сличне. Ја бих волео да знам на који је начин Константиновић, који је живот провео у својој соби у Београду, био део „светске судбине“, где је „непосредно“ доживео човечанство? И зашто као „светски човек“ нема снаге да помене и Павелића кад већ прича о нацизму и расном концепту паланке, а истовремено помиње чак и шесторазредне српске десничаре који се по остварењу расног концепта не могу ни изблиза мерити са Павелићем? Зар то не говори да је „слободни интелектуалац“ Раде Константиновић сле-

дио главни тренд титоизма, исти онај тренд који нам се и данас нуди као једино исправан и политички подобан, само под другим именом.

Од када заправо траје обрачун са српском паланком и српском чаршијом?

На мартовској седници Политбироа ЦК КПЈ 1945, Благоје Нешковић је изнео став партије: „Чаршија и градска интелигенција су против нас“. Дакле, права, градска интелигенција онога времена није била супротстављена народу већ је заједно са њим била против комуниста који су преко ноћи наметнули своју елиту која нити је била градска нити је имала икаквог контакта са народом који је дошла да усрећи. Само чистка Београдског универзитета значила је уклањање преко 60 професора, највећих интелектуалаца онога времена, на чија су места дошли бандити новог режима. По сведочењу комунисте Душана Биланчића, прва Титова упутства по ослобађању Србије од окупатора била су: „Србију треба третирајти као окупирану земљу“. Наредба број два била је: „Ликвидација београдске чаршије“. Испрва, овај налог је ваљало схватити као обрачун са идеолошким непријатељима, али у суштини је значио обрачун са свима који умеју да мисле и који би једнога дана могли да се супротставе онима на власти. Оно што је на почетку био крвави прогон српске грађанске елите временом се претворило у прогон српског народа. А пошто би употреба речи *народ* била превише увредљива, посезало се за појмовима „чаршија“ или „паланка“, али смисао је био исти. Дакле, радикални обрачун са „срп-

ском чаршијом“ започео је Тито, а не Радомир Константиновић који се у том погледу може сматрати његовим учеником, а не некаквим филозофом који је открио непознату тему.

Како је могуће да се Филозофија паланке смајра љолићички љодобним шћивом у оба љолићичка режима? Шта је то што је чини љрихвалљивом онима на властћи, без обзира на њихову идеологију?

Појам чаршије био је растегљив већ од почетка и могао је да се примени не само на „антикомунистичку“ елиту него и на масе уколико одбијају да следе владајућу идеологију или почну да сумњају у њу. Превентивни напади на паланку били су средство политичке уцене и терора за време трајања комунистичког режима и то није измислио Константиновић. Он је само једној политичкој стратегији дао „мисаоно оправдање“. Оно што је терор и уцена у име једноумља, он је представио као некакву принципијелну критику паланачког духа. Они који су потчињени и обесправљени („паланчани“) проглашени су кривцима за стање у друштву, док су они који су на власти поштеђени сваке критике. Па, која власт не би волела таквог „филозофа“?

Као што знате, Радомир Константиновић никада није устао против злоупотребе *Филозофије паланке* што је несумњиво доказ да се ово дело не може погрешно схватити, а не може јер је, упркос својој реторици и свом квазифилозофском патосу, пре свега љолићички љамфлей. Константиновићева књига није критика па-

ланке као стања духа како је аутор то хтео да представи, већ критика српске средине као највишег могућег отеловљења тог духа и у томе је њен пад из „филозофије“ у шовинизам. Ако је веровати Константиновићу, дух паланке је час нешто што не може да се оствари, а час нешто што се идеално остварује управо у српској средини и ниједној другој. А остварује се као национализам који води у фашизам. Готово математичко и неисторијско изједначавање феномена национализма и нацизма, доведено је до гротеске. Оно што је у овој студији најмање убедљиво, уздиже се као њена највећа мудрост. И док је критика паланке као затворене у саму себе само варијација на тему неопходности „братства и јединства наших народа и народности“, дотле Константиновићева критика изузетних грађанских интелектуалаца и уметника (који се ни по којим мерилима не би могли сматрати провинцијалцима) није друго до уступак комунистичкој критици свега грађанског, предратног и некомунистичког. Тако се критика српске паланке претвара у нетрпељиво виђење читаве једне нације и њене културе.

Да ли је Константиновић пример светског интелектуалаца што је хтео да буде?

Заштићен комунистичким везама, Константиновић је провео живот у једној соби, веома мало је путовао и мало других средина видео. Нема у његовој биографији никаквог бега из „српске чаршије“, никаквог ризика, никаквог покушаја да се и егзистенцијом (а не само идеологијом) удаљи од онога што је тобоже презирао.

Ја могу да ценим његову снагу за неку врсту изолације (он је могао да има приступ медијима али је одбио да буде медијска звезда и држао се на дистанци онога који верује у писану реч), али не могу да му верујем када се представља као светски човек. У питању је писац који је исмејавао завичајне конекције, а целу каријеру градио на Стамболићима, људима из његовог завичаја – Ивањице. Дакле, ако људи из врха комунистичке партије Југославије потичу из Ивањице, ако су штавише његови другови из младости, и ако се са њима и помоћу њих може градити удобна каријера партијског интелектуалца ослобођеног партијских обавеза, Константиновић нема ништа против завичајно-паланачких привилегија. Његови главни послодавци нису ни Оксфорд ни Харвард што би се из његовог надменог писања о српској средини дало помислити, већ његови земљаци комунисти који су деценијама владали српским друштвом и српском културом. Не напуштајући своје огњиште, Константиновић је хвалио свет у којем никада није био, штавише – то је покушао да представи као некакву своју „филозофију“. Његова мисао само је агресивно пројектовање његове сопствене судбине у друге, које је он хтео да просветли о нечему о чему ни сам није имао искуства. И када он пише да паланчанин живи уштиркан у сопственом стилу и језику те стога нема снаге за свет „без стила“ (читај: за живот с оне стране шаблона и колективне норме), онда то више звучи као маштање неког полетарца о свету него као мисао човека од искуства.

Константиновићево непознавање света види се и у његовом сентиментално-кичерском односу према Са-

мјуелу Бекету кога је у својој прози опонашао до неукуса. Његова наивна претпоставка да би могао постати Бекетов пријатељ открива његово непознавање других култура и других мерила понашања, штавише носи трагове типично паланачке идеализације „великог уметника“. Авај, оно што Бекету није дало да се дружи са Константиновићем није само његова сложена личност, већ подједнако његова култура, о којој Константиновић зна тако мало. Јер, када је посао око превода Бекетових дела на српски обављен, Бекет је – као и сваки западњак – заборавио своје „српске пријатеље“ и прешао на друге пројекте. Да се било који српски писац понео према Константиновићу као Бекет, он би био проглашен примитивцем. Бекет је, пак, и као писац и као пријатељ остао *објект* жеље.

Кад кажете да је Константиновић провео животи у једној соби, Ви стварате утисак да сте познавали Константиновића?

Питате да ли сам познавао „Бога“? Да, познавао сам га. Сви који су радили за „Трећи програм Радио Београда“ познавали су Константиновића, па и ја. Био је то човек лепих манира, грађанин у правом смислу те речи, неоспорно духовит и чак забаван уколико би веровао да његов саговорник беспоговорно дели његову тачку гледишта. Оно што ме је у оно неколико разговора с њим запрепастило јесте његова неосетљивост за животе других људи, потпуно одсуство саосећања и имажинације за све оно што није његов сопствени живот. Када сам му саопштио да сам канадској амбасади у

Београду предао молбу за исељење јер желим да напустим Југославију, он је био пренеражен. У његовим очима видео сам страх од таквог „рискантног подухвата“, *с*трах *и*аланке. Био сам шокиран његовом реакцијом која ми је јасно откривала да је његова мисао само поза, да је његово кукање на српску средину само скретање пажње са свих оних привилегија којима га је даровала та иста средина. Исти шок сам доживео и приликом нашег кратког сусрета после шеснаест година мог одсуства из Београда. Тада ми је, у једном кратком сусрету, готово емотивно, саветовао „да би било добро да што чешће долазим у Београд“?! Дакле, да долазим у исту ону паланку коју је он толико презирао?! А онда је на мене почела хајка због књиге *Лажни цар Шћепан Киш*. Његов најближи пријатељ, Филип Давид, приказивао ме је у медијима као опасног нацисту. Па, иако је Константиновић веома добро знао ко сам и шта сам, иако ми је у четири ока хвалио моју књигу о Кодеру и моје полемичке текстове у периодици, он се у хајци на *Лажног цара* и на моју личност определио за подмукло ћутање. Заправо, за боравак испод сукње његовог духовног ментора, Филипа Давида. Везани пупчаном врпцом још из времена титоистичке паланке, ова су два друга ујახала у паланку капитализма у којој су, за дивно чудо, задржали исту ону просветитељску позу као да се у међувремену ништа није десило, потврђујући на свом примеру начело аисторичности као једно од основних начела паланачке егзистенције, да се послужим речима самог Р. Константиновића.

Колико су Константиновићева критичка мерила доследно сироведена у његовим студијама о нашим јесницима?

Вишетомне студије о српским песницима су, већ и самим обимом, несумњиво биле нешто ново у контексту наше књижевне критике. Многи су Константиновићу замерали што уопште посвећује простора лошим песницима, али то је управо било ново: показати зашто је и како нечија поезија лоша у смислу обнављања опште прихваћених гледишта и језичких клишеа. Овде је Константиновићева реторика прихватљивија него у другим његовим делима јер аутор дословно прати настанак сваког појединог стиха, покушава да дође до оне разлике која одваја лични говор од колективног, креативно од онога што је већ прихваћено као поетско. А што се тиче неких ширих критичких мерила није никаква тајна да је Константиновић користио два аршина: они који су били ближи његовој идеологији добили су повлашћено место. Но, није Константиновић разликовао писце само по социјалном пореклу и идеологији, већ и по односу према масонској припадности. О томе је у једном свом полемичком памфлету писао наш професор и познати преводац Радован Р. Кошутих. Константиновић има један аршин за масонске писце, а други за оне који нису били масони. Најбољи пример за то је његов однос према Дучићу. Није тешко уочити да је Дучић (упркос прокламованом национализму, снобизму и традиционализму) прилично поштеђен Константиновићеве критике. Откуда оваква толерантност? Ствари постају мало јасније ако се сетимо да је Дучић био масон.

Да ли се Филозофија паланке може смањити Константиновићевим најбољим делом? Зашто се његови дрући радови скоро уопште не помињу?

Томе је највише допринео сам Константиновић. Улога највећег мрзитеља српске средине из неког разлога му се чинила већом неголи улога писца модернисте који је несумњиво био. Суровост с којом се бацао на средину у којој је живео паралелна је овој суровости према сопственом уметничком делу које је овај аутор сасвим свесно, и једино из разлога идеологије, ставио у страну како би до краја живота уживао у слави писца *Филозофије паланке*. Константиновић, међутим, није само аутор једне књиге, већ и великог опуса који обухвата вишетомну студију о српским песницима, као и солидан број романа. Ако се погледа његов романескни опус, нема сумње да је у питању један од најрадикалнијих модерниста српске књижевности. Рекао бих, и не само српске, мало је писаца и у Европи који су толико били доследни у бежању од реализма као овај аутор. Сада се, наравно, намеће питање које има не само књижевну, већ и културолошку, па и идеолошку тежину: зашто је Константиновић као модерниста заборављен, док је Киш дан-данас дизан у небеса? Ако у Европи има места за „борхесовца“ Киша, зашто нема и за Константиновића који је у својој прози био један од првих следбеника Самјуела Бекета? Мени се чини да је одговор у томе што његови романи, за разлику од његове *Филозофије паланке*, нису политички употребљиви. Један од првих и најдоследнијих бекетоваца у европској књижевности, остао је у Европи непримећен. Дакле, Кон-

стантиновић је на примеру сопствене књижевне каријере имао прилике да критички промисли о Европи као симболу „отворености за другог“. Да ли је он икада о тој Европи, у којој за њега нема места, рекао иједно слово? Није. Иако је његов роман са симболичним насловом *Изразак* био преведен и објављен у угледној едицији на енглеском, Константиновић није стекао никакав статус на европској књижевној сцени. Да се то десило у српској средини, крива би била паланка и „Срби нацисти“. Али кад се то дешава у Европи, Константиновић о томе ћути. Уместо да се позабави европским критеријумима који га не признају као писца, он се покорно враћа „дому своме“, у окриље пријатеља Филипа Давида који га разуме без остатка. Тим комичније и неубедљивије делује његова књига *Бекет, пријатељ*.

О каквом се то пријатељству ради? Није на одмет сетити се да је комунистичка партија, чији је врли симпатизер и сарадник био Р. Константиновић, забранила Бекетову драму *Чекајући Годоа* 1956, да је иста партија са репертоара београдског „Народног позоришта“ скинула Бекетов *Крај ире* 1973. И шта је тада радио „Бекетов пријатељ“ Р. Константиновић? Да ли је узео у заштиту свог „пријатеља“ Бекета? Не, он је аминовао одлуке комунистичке партије и писао бекетовске романе. Сада нам се неколико деценија после свих тих догађаја Константиновић представља као Бекетов пријатељ?! Шта је овај сентиментални покушај братимљења преко гроба са једним славним човеком него пример провинцијализма, губљења осећаја за стварно и могуће. Бекет није био пријатељ ни са самим собом, а камоли са Радетом

Константиновићем. Зато и јесте Бекет. Шта је ова Константиновићева књига него ескапизам, непризнавање Давида као „ту-битка“, имагинарним бекством у „свет“, у загрљај Бекету, мртвом али вечно живом, будући славном, шта је све то ако не дух паланке, поново на делу, у истом оном Београду у којем је написана *Филозофија паланке*, мала мртва библија новокомпонованих мондијалаца?

У чему је онда Константиновићева инспирација Бекетом?

С једне стране, бекетовштина је била добар начин да се избегне суочавање са истином комунизма у којој је Константиновић живео. Са друге стране, она се у свом перверзном конформизму нуди као естетика, као позив на једно модерно и радикално укидање реалистичке традиције. У једном свом тексту, Константиновић је рекао да „не воли оне који иду на сигурно“. Али шта је његово бекство у бекетовштину ако не управо то? Ако је комунистичка партија ишта могла да прижељкује то је да писци пишу о свему само не о комунизму. Што апстрактније – то боље. Ја нећу тврдити да је то једини разлог његове инспирације Бекетом, али је сасвим извесно да Константиновићев естетски избор савршено уклапао у хоризонт очекивања југословенског политичког врха.

Зашто се код нас искључиво нацизам, а никада и комунизам, користи као синоним за тоталитарно друштво? Зашто само фашизам служи као најнеативнија одредница и најтежа дисквалификација у јавном дискурсу? Да

ли су злодела комуниста већ заборављена и, ако нису, зашто се уклањају из наше сећања?

Да бисмо схватили феномен на који указујете, морамо се најпре осврнути на шири контекст који га омогућује и који га, штавише, чини пожељним. Европска унија се тобоже залаже за раскид са тоталитарним режимима прошлости. Но, како то изгледа у пракси? На примеру Хрватске, „обрачун“ са фашистичким наслеђем своди се на оправдавање етничког чишћење коју је колико јуче практиковала НДХ, а на примеру Србије се обрачун са комунизмом поверава дојучерашњим српским комунистима. Истина је да су управо српски „европејци“ били не само сарадници, већ веома важни шрафови дојучерашњег комунистичког режима: Соња Бисерко је била дипломата и најближи сарадник Титовог лакеја Буде Лончара, Соња Лихт познати комунистички активиста, Филип Давид је као повереник комунистичке врхушке писао колумне у листу „Комунист“, одлучивао о филмској производњи, штавише био овлашћен да одлучује шта ће се од страних филмова и информација приказивати на ондашњој телевизији, Латинка Перовић је била секретар ЦК Србије, Јелко Кацин је радио као „Референт народне одбране“ (кога ли је само бранио?), Борка Павићевић је (малтене као гимназијалка) по налогу свога оца, комунисте Вука Павићевића, постала ни мање ни више него уметнички саветник у Атељеу 212, водитељ трибине на којој су гостовали познати режисери Европе... Од свих могућих кандидата, баш она која о позоришту није знала ништа, у шта сам се лично уверио као посетилац трибина одржаваних у време Битефа. Могло би се набрајати у

недоглед ... Међу лидерима данашње „европске мисли“, практично и нема никог осим дојучерашњих профитера комунистичког режима. Како би се ове чињенице заобишле, витла се паролама: „Држ’те четника“ – што је највиши мисаони домет ових људи без икаквог моралног и интелектуалног ауторитета. Агресивни дискурс наших Европејаца само је наставак партизанског урлања по шумама чији су они ватрени настављачи, истина – обучени у скупочена европска одела. Дакле, разлика је само у униформи или – ако хоћете – имиџу, али не и у вредностима, не и у мишљењу. Они који прикривају истину о комунизму и своју улогу у њему не могу бити друго до баштеници и настављачи тог истог тоталитарног режима. А чињеница да европски званичници сарађују управо са оваквим људима само говори да оно место у „Резолуцији 1481 Парламентарне скупштине Савета Европе“ које тобоже налаже обрачун са тоталитарним режимима европске прошлости и није друго него бајка за наивне. У противном, обрачун са болшевизмом не би био поверен дојучерашњим болшевицима, нити би тим истим људима била поверена улога просветитеља и утеривача „новог културног модела“, уз огромне своте новца које уз то иду, као што је – колико јуче – из те исте Европе новац ишао у џепове Јосипа Броза, вероватно зато јер Европа није волела комунизам?! Можда га и није волела на Западу, али јесте итекако на европском Истоку, иначе га не би подржавала, па и финансирала све до његовог кобајаги „идеолошког урушавања“.

[Из необјављене књиге
Европски давијтељи из нашеј сокака]

МИРКО КОВАЧ: ПИСАЊЕ
ИЛИ НОСТАЛГИЈА
(Фрактура, 2008)

О каквој се „носталгији“ ради у Ковачевој мемоарској књизи, аутор нам ниједног тренутка не објашњава, па наслов књиге делује више као покушај намамљивања читалаца него што одговара самом садржају књиге. Ни реч „писање“ није добила никакав смисао у Ковачевој књизи јер он се не бави толико проблемима писања (естетике) већ мемоарско-анегдотским колажирањем оних ситуација у којима овај писац себе представља као значајно име југословенског књижевног простора, штавише као жртву српског национализма са којим је он у перманентном рату, како би – дивне ли логике – оправдао своје живљење у етнички чистој држави Хрвата! Ковачева књига је писана стилем јефтиних фељтона из „Бурде“ и „Базара“, она је попис трачева, свих оних момената у којима је српска средина увредила овог „великана“. Тај попис огрешења потом се представља као повод и оправдање за Ковачеву анимозну кампању против српске културе.

Да је овај писац имао снаге за оспоравање литерарних домета једне генерације српских писаца (којима је игром судбине био савременик и пријатељ), ову би књигу требало поздравити као допринос самоосвешћивању о нашим књижевним дометима. Но, основни циљ

ове књиге није расправа о књижевности, већ држање лекције оним српским писцима који су се у току распада Југославије приклонили српском, уместо америчком национализму, чиме су – ако је веровати Ковачу – починили неопростив грех. Накнадно паметовање о људским поступцима у једној трагичној историјској ситуацији Ковач нам подмеће као некакву просветитељску мисао, као сартровски ангажман којем ниједан писац осим њега није дорастао. Пошто се у односу на београдске писце своје генерације не осећа супериорним као уметник, што и сам признаје, Ковач се досетио да своју супериорност докаже на плану идеологије. И ту на сцену ступа не Ковач писац, већ Ковач инквизитор који гони и спаљује националисте. Као што је познато, Ковач се у јеку највеће сатанизације српског народа ставио на страну Натоа, а тај свој избор дан-данас покушава да представи као некакав узвишени хуманистички ангажман. Но, ради се о најбичнијем ратном профитерству. Да је овај писац у бекству од „српског национализма“ побегао у неку другу причу (настанио се на пример у Бразилу), још бисмо могли и говорити о некаком ставу. Али, Ковач је од „српских националиста“ побегао у Натом заштићену Хрватску (ништа мање националистичку), е да би одатле, уз подршку америчких генерала, поповео Србима о национализму. Продавати тај свој избор као некакав узвишени морални чин представља невиђени цинизам.

Просуђујући увек с висине поступке других, Ковачу не пада на памет да би се и о његовим поступцима и идејама могло критички судити. Дијалог је стран овом

аутору, па није чудо што ова књига зрачи оном дозом инфантилности која је сасвим непримерена аутору његових година. Зато у својој борби против национализма, Ковач звучи као млађани припадник неке НВО организације, никако као писац који о феномену национализма има нешто да каже. Он то, наравно, неће ни моћи све док национализам проглашава аутохтоно српским производом и док се његова критика одвија са територије етнички чисте државе Хрватске о чијем национализму он „мудро“ ћути. А зашто? Ако је хрватска средина себе цивилизовала и издигла изнад националне хистерије, онда ни критика хрватског национализма не би требало да представља некакав ризик, поготово за познатог писца какав је Ковач? Уклањајући из своје књиге ову кључну истину о себи и новој средини за коју се определио, Ковач се баца на анализу српских националиста, делећи им поуке и подуке, узвраћајући им невероватном количином мржње за све оно што су му учинили нажао. Но, ни у свом глумљењу жртве, Ковач није оригиналан, он само иде стопама свог идола Данила Киша, којег опонаша до неукуса.

Коначно, откуда то да се у свим својим размишљањима о животу и литератури овај писац неминовно враћа у српску средину коју у својим мислима ниједног тренутка није напустио, ваљда и зато јер би престанак мржње према њој био губитак једине инспирације за писање коју још има. Ковач ниједног тренутка не објашњава како су српски писци, којима и он сам признаје високе домете, потпуно уклоњени са српске књижевне сцене (Б. Пекић, М. Булатовић, Ж. Павловић), док он

у тој истој средини поново бива слављен и вазношен? Која је то идеолошка вредност која Ковача поново уводи кроз велика врата на српску књижевну сцену? Није ли то иста она вредност коју је у комунизму оличавао велики „србофоб“ и Титов полтрон – Мирослав Крлежа? Не ради ли се овде о поновном наметању хрватског културног модела српској средини, модела који је бриљантно разобличен у књизи *Дух самойорицања* професора Мила Ломпара? Оно што је у Ковачевој књизи крајње провидни интерес, Србима се препоручује као слика њиховог идентитета. Па, тако, да није било Ковачеве „оправдане мржње“ према Србима, проклети Срби не би ни знали да су ту мржњу заслужили. А то што велики светски писац, М. Ковач, не пише на друге (много важније и ризикантније теме) ваља схватити као саможртвовање ове списатељске величине како би се српски народ најзад привео памети. Шта је ово ако не пад у популизам, јер популизам није само удварање масама, већ и потреба да се масе просветле и изведу на прави пут у име некакве више, „над-националне“ вредности. На тешком послу просветљивања српскога народа Ковач ради већ годинама, не увиђајући до које мере је постао досадан чак и онима који су некада имали стрпљења за његове књиге. Ковач је најбољи пример да понављање антинационалистичке мантре није у суштини различито од националистичких булажњења. У оба случаја, ради се о већ освојеној фразеологији која се протура као некаква дубока идеја. Не, антинационализам данас није никаква оригинална мисао, у питању је мантра бриселских бирократа, белосветских банкара и

корпорацијских власника, који од те „мисли“ остварују трилионске добити експлоатацијом националних економија. Отуда приказивање антинационализма као некаквог хуманистичког идеала који извире из свеопште љубави према човечанству као таквом, може бити тек грађа за неку комедију.

Ковач верује да светску политику кроје локални келнери (Слоба, Изет и Фрањо), као и да таква политика не би могла да се оствари без подршке писаца националиста. Да човек Ковачевих година ништа не зна о утицају великих војних савеза попут НАТО-а, војно-индустријског комплекса, светског банкарства и моћних корпорација на одлуке локалних политичара, готово је невероватно. Из те почетне необавештености о хијерархији моћи у савременом свету потиче и Ковачева заблуда о улози уметника и интелектуалаца у спровођењу националистичке политике. Заиста, да није било планова великих сила да распарчају Југославију, да на Косово поставе највећу војну базу у Европи, да се домогну природних богатстава по најнижој могућој цени, да милионе људе опљачкају кроз банкарство и приватизације, каквог би домета могла имати родољубна пискарања полугладних уметника са обала Мораве и Дунава? Али, врага, Ковач верује да се рат могао избећи: да су пре распада Југославије сви били паметни попут њега, ратова и распарчавања земље не би ни било. Задивљени интелигенцијом и „козмополитизмом“ грађана Југославије, а поготово њених писаца, Западњаци би од својих планова одустали?! Ето, то мисли и то верује велики стручњак за светску политику – Мирко Ковач.

За њега нема никакве сумње да су од бомбардовања Србије профитирали једино четници на челу са Дражом Михаиловићем, док су сви други: Весли Кларк, Мадлен Олбрајт, Kouchner&Organ Traffickng, Натови генерали и хашке судије, хрватски лопови српске имовине и пјевац Томсон, имали само штете?

Миро Главуртић, срам га било, критикује Запад

У свом портрету Мира Главуртића, који се после вишегодишњег боравка у Београду преселио у Хрватску, Ковач цитира једну Главуртићеву изјаву: „Више вриједи једна година у Београду него десет у Загребу“. Још је тврдио католик Главуртић да су „Хрвати некултурни“ и да „Хрватска није католичка“ (стр. 58–59). Уместо покушаја да схвати овакве ставове М. Главуртића, Ковач их напросто отписује. „С његовим се изјавама о Хрватској и Загребу што сам их малоприје цитирао не слажем; више су гњевне и произвољне него точне [...] (стр. 60). Како новокомпоновани Хрват Ковач жури да избегне сваку полемику на рачун хрватске средине! Отуда му не пада на памет да се упита: „Зашто је повратник Главуртић (Хрват и католик) уопште гневан на хрватску средину и зашто Београд сматра градом у којем има више живота него у Загребу? На тему хрватског национализма, Миро Главуртић примећује следеће:

Сада ћу Вам рећи, Ковач ће то сигурно записати и то на онај његов начин да ме карикира и представља луђаком, али свеједно, рећи ћу да ће се Антикрист устоличити управо у Загребу, јер је хрватска национална држава компромитирана од националиста, то Антикристу лежи и одговара му да нема противника. Загреб је идеалан град за устоличење Антикриста“ (стр. 73).

И шта поводом овако тешке оптужбе хрватске средине због национализма (његове омиљене теме) има да каже Ковач:

Филипа (Давида, прим. Н. В.) и мене није одвећ занимао Антикристов долазак, па ни сједиште његове владе; нас је и надаље копкала опорука нашег блиског пријатеља Данила Киша, која нас је још онда зачудила, а то је сахрана по православном обреду (стр. 73).

Зар ово није пример Ковачевог кукавичлука да се на тему хрватског национализма осврне макар у пролазу? Уместо и најмањег коментара наведене Главуртићеве изјаве, Ковач се баца на тумачење Кишовог тестаментa. Заиста, да је Киш одлучио да се сахрани као католик, не би било разлога за чуђење, био би то још један разлог више да се мит овога писца подигне за неколико облака у висину.

Сличну врсту аутизма и неспособности да критички прокоментарише оно што је сам издвојио као занимљиво срећемо при сваком Ковачевом покушају разматрања појма Запад и западна политика, макар у оном најширем смислу те речи. Осврћући се на Главуртићева политичка схватања, Ковач пише:

У више је наврата понављао да ће „доларска диктатура“ доживјети пропаст као и она бољшевичка те да је Америка још посљедња тоталитарна сила у којој „привид демократије“ замагљује неслободе, расизам, ропство, социјалну биједу, порнографију, свећеничку педофилију, сиду итд. Он је говорио да је у смислу невјерности вриједностима Америка далеко гора од негдашњегa Совјетског Савеза, а њезино је рушење процес, а не догађај; неће бити спектакуларног пада неког америчког Берлинског зида, него ће се дугорочно и полако рушити њени симболи попут WTC-а. „Није торњеве близанце рушила исламска урота, него унутарња америчка урота“, рекао је.

Филип (Давид – Н. В.) и ја нисмо протуријечили, хтјели смо заобићи приче о уротама и избјећи оне теме које би нас могле довести до трзавица ...“ (стр. 71).

Дакле, кад се ваља суочити са западном хипокризијом и лажном демократијом, Ковач радије избегава „теме које могу довести до трзавица“. Да ли је случајно да је управо Ковач, у мрачном периоду југословенских ратова, од тог истог Запада (о чијим бомбама он не воли много да прича) био награђиван „европским наградама“ за књижевност, док је један други писац, далеко значајнији од њега, Петер Хандке, био кажњаван не само ускраћеним му књижевним наградама већ и кампањом против његове личности и дела, скидањем његових комада са позоришних дасака, итд? Зар то не говори о културним стандардима данашње Европе који су потпуно потчињени тренутним политичким потребама, као у златним данима комунизма?

Жика Павловић и „свиње у блату“

У циљу умањивања Павловића као писца и интелектуалца, Ковач ће цитирати неколико његових мисли, које по правилу тумачи погрешно. Најпре, Павловићево мишљење о демократији: „Мислим да нису сва друштва способна за демократски принцип који захтева суптилан метод владања да се робови у њему не би осећали робовима“ (стр. 151). Наведено Павловићево запажање Ковач овако тумачи: „Засигурно знам да никад није био опијен демократијом, нити је вјеровао да тај ‘систем вриједности’ погодује балканском менталитету“ (стр. 150–151). Ковач уопште не увиђа Павловићеву иронију на рачун западне демократије. Јер, успешност демократије у западној варијанти није у њеној аутентичности, већ управо у механизму стварања илузије да су робови слободни. Другим речима, Павловић за разлику од Ковача увиђа да је идеологија једно, а реалност друго. Још каже Ковач да би овакво Павловићево схватање прихватили „данашњи антиглобалисти“. Чињеница да се Ковач ограђује од овакве дијагнозе западне демократије недвосмислено указује да себе види као глобалисту који мале национчиће прогања са бичем у руци, а у име нечега што и не постоји осим као пука идеолошка доскочица. Павловићева размишљања о „кристалној цивилизацији“, о исламу као „надирућој пријетњи Западу“, Ковач напросто проглашава „небулозом“, иако се – управо из данашње перспективе – Павловићева запажања чине више него умесним:

Био је увијерен да ће религије све више имати политичку улогу, а све мање вјерску и духовну, али је гријешно када је ‘политизацију религије’ приписивао понајвише исламу, јер је кршћанску цивилизацију сматрао пасивном и немоћном да пронађе у себи самој било какав потенцијал (стр. 152).

Данас на Западу има много интелектуалаца који би Павловићу дали за право. Оно што би у најмању руку могло бити тема једног озбиљног дијалога, Ковач унапред одбацује као бесмислено, а за то не даје никакве разлоге.

Једно од ретких места у књизи где се Ковач бави проблемима естетике је када пореди уметничке домете сексуалне тематике у Павловићевим филмовима наспрам његових прозних остварења. У циљу доказивања своје тезе да је Павловић у сликању сексуалности далеко више постигао у филму него у прози, Ковач цитира опис оралног секса у Павловићевој прози у којем писац примећује да је јунакиња за време односа „набирала чело као да је раздиру бриге, и муке ...“, а не мушкарчев уд. Ковач у оваквој сцени види само вулгарност, али не увиђа смисао описане сцене. А он је томе да Павловић указује на неоргазмичку природу наших балканских нарави, на чињеницу да наши људи у све (па и у сексуални чин) уносе бригу јер немају снаге за самозаборав без чега се ни у чему, па ни у сексу, не може уживати. Ако наведено Павловићево дело и није велика литература, оно није лишено антрополошке перцепције које сведочи о пишевој способности да своју културу види са дистанце. Још каже Ковач да „Павловић не познаје

њежну терминологију“ (стр. 156), па у поучителном тону пореди Павловићев и Апдајков опис женског полног органа:

Успоредбе ради, тај „процеп између њених ногу“ (цитат из Павловића, Н. В.) амерички писац John Updike описује као „мале ружичасте усне“, као цвјетић „који дахће у роси њене тоpline“ (стр. 157).

Могу се сложити са Ковачем да су многи описи сексуалног чина код Павловића изнуравајуће предвидљиви, али се не могу сложити са избором Апдајка као некаквог узора у том смислу, јер славни Американац описује жену у стилу кичерозних таблоида. Павловић макар иритира, док Апдајк напросто успављује.

Но, откуда овај чистунски, моралистички тон и бонтон у сусрету са Павловићевим „вулгарностима“? Да ли он има оправдања из угла Ковачеве сопствене литературе? Нажалост, нема. О пренаглашеном натурализму Павловићеве прозе могао би говорити неко коме је такав натурализам стран, али не и Ковач који се од истог тог стила учио и чије књижевно дело није без истих оних натуралистичких „морбидности“ које он критикује у прози Жике Павловића. Не опрашта Ковач Павловићу такве наслове као *Задах шела* или *Исиљувак њун крви*, а заборавља да је своја дела насловљавао у истом стилу. Чуди се Ковач Павловићевој опсесији женском утробом чију је слику овај писац користио до неукуса, а ја се опет чудим откуда Ковачу крајње „укусни“ наслов његовог романа – *Враћа од ушробе*? Чуди се Ковач Павловићевој кованици „кристална цивилизација“, а ја

се, ето, чудим откуда Ковачу наслов романа *Кристалне решетки*?

Иако помиње да је Павловићева књига *Исиљувак њун крви* била забрањена 1984, уз судску одлуку о уништењу целог тиража књиге, Ковач напросто прелеће преко те чињенице, која би у случају његовог идола Киша добила невиђене пропорције. Па, кад се има на уму да је Павловић био забрањиван као писац, а да Киш то искуство није имао, како онда схватити Ковачево запажање да су ова два писца били „политички на различитим позицијама“ (стр. 144)? Која би то била Кишова позиција, ако је супротна позицији забрањиваних аутора? Није на одмет сетити се да Живојину Павловићу нису спалили само књигу, већ су му забрањивали и филмове. Но, ако је веровати Ковачу, дисидент није био Павловић већ Киш?

У својим сећањима на разговоре са Кишом, Ковач цитира свога литерарног идола: „Не могу читати књигу у којој се главни јунак зове Живорад“ (стр. 144). Живорад је, наравно, само једно од српских имена, па би се ова Кишова мисао могла овако превести: „Не могу да читам књигу чији је главни јунак Србин“. Јер, заиста, шта је то што Кишу смета код Живорада, ако не његово српско порекло? Гледано у смислу професије или друштвеног статуса, Живорад може бити радник или председник политичке странке, пијачни продавац или интелектуалац, отац троје деце – али и „геј“; у смислу вере: атеиста или православац; у смислу политичком – нема разлога да Живорад не буде шта му се хоће: од левичара до десничара; у смислу моралном: од поште-

ног грађанина до криминалца. Има Живорада на свим могућим странама, има их и међу савременим писцима и читаоцима који обожавају дела Данила Киша. Дакле, само име не сугерише *никакву другу припадност осим етничке*. Да Кишова процена имена „Живорад“ као потенцијалног књижевног лика није друго до шовинизам лако ћемо се уверити ако преокренемо улоге. Замислимо да српски писац, рецимо Жика Павловић, изјави да не би могао да чита роман чији се главни лик презива Леви или Бронштајн! Другим речима, да један роман не може бити добар ако за главног јунака има Јеврејина. Да ли би то могло да прође као естетско запажање, или би било протумачено као пример крајње нетрпељивости према читавом једном народу, чијим се уметницима оспорава право да пишу о људима своје нације? Да ли је ико икада био толико паметан да јеврејске писце саветује да за своје јунаке не узимају Јевреје – већ Бразилце, Нигеријце или Кинезе?

Истина је да Ковач нема оригиналне критичке увиде у стваралаштво оних о којима пише. Зато се Живојину Павловићу подсмева аргументима које преузима од Киша, а пренатрпану архитектонику Пекићевих романа оспорава цитирајући Михиза. У тексту о Меши Селимовићу рециклира опште место наше критике да је Селимовић писац једног јединог дела, као да се та истина не сме ничим допунити, а камоли довести у питање. Као члан жирија за доделу Андрићеве награде (1987), послужиће се једном Андрићевом изјавом како би присилио жири да награду додели његовом пријатељу Филипу Давиду. Андрић, истина, јесте у једном интервјуу

поменуо Давида као талентованог писца једне генерације, али никада није хвалио ниједну Давидову књигу, а поготово не ону којој је Ковач доделио награду. Зашто је Давид од „српских паланчана“ уопште примао било какве награде? И шта ће Мирко Ковач у жиријима за доделу награда српским писцима кад га српска књижевност – како истиче у својој књизи – никада није интересовала?

Коначно, ко су „свиње у блату“ које Ковач ставља у наслов свог есеја о Павловићу? Позивајући се на Павловићеву слику ходања по блату као симбол борбе уметника са матичном средином, њеним илузијама и конформизмом, историјом и митовима, дакле – користећи једну метафору која би се могла повезати са уметником уопште, без обзира на националност и порекло, Ковач на крајње подмукли начин сугерише да су свиње које се ваљају у блату нико други него Срби као народ. Како би колико-толико замаскирао своју шовинистичку поруку, он у закључку овако тумачи наслов свог есеја:

Поглавље о Жики Павловићу намјерно сам назвао „Као свиње у блату“, иако је за мој укус тај наслов прејак и одбојан, али сам хтио његову симболику уткати у текст који је истодобно и *homage* пријатељу и великом аутору којему не могу наудити чак ни неке моје добронамјерне стрелице (стр. 161).

Схватили смо, Господине Ковач, да се именица у множини („свиње“) не може односити на Павловића, већ само на групу људи. Заиста, која би то група могла

бити: Хрвати, Монголи, или неко трећи? Ах, како Вас је тешко одгонетнути, Господине Ковач!

Да ли би неко могао да под насловом „Као свиње у блату“ објави текст о Крлежи (који се у својим делима такође бавио блатом – ах та „петхиљадугодишња блатна Панонија“), и да то чак представи као „омаж“ аутору, а да при том не буде проглашен за шовинисту који преко слике уметничких ликова сугерише „истину“ о свињским својствима народа којем ти ликови припадају? Како схватити морал једног писца који у описивању женског полног органа предлаже „њежну терминологију“, а у опису средине и народа у којем је провео готово цео свој век, посеже за клишеима из времена усташког геноцида?

Данило Киш

Познато је да је Ковач, поред Филипа Давида, један од највећих фурунција и чувара Кишовог мита од чијег неговања ова два писца дан-данас убирају каматне стопе, а уједно уцењују српску културу на неодређени период. Понекад, Ковач у својој књизи описује сцене са Кишом које његовог идола откривају у много неповољнијем светлу него што то аутор и примећује. Тако је једном Главуртић сручио Кишу у лице следеће запажање:

Не можеш ти изигравати антикомуниста, а у својим текстовима стално цитирати онога маоистичког гада Sartrea. Јебо те Sartre!“ [...] Киш је био затечен, али се брзо

сabraо и довикнуо за њим: „Јебо те папа!“ Главуртић се удаљио, а сјећам се да ми је Киш рекао: „С овим човјеком нећу више никад проговорити“ (стр. 62).

Ковач не види да Кишов одговор Главуртићу нема никаквог смисла. Јер, Папа није ни у каквом нескладу са католичком вером коју је Главуртић прихватио, док је улога писца „дисидента“ Киша неускладива са позивањем на једног обожаваоца Мао Цедунга какав је Сартр био. Док Главуртић указује на контрадикцију Кишовог позивања на дисидентство, Кишово пљување Папе нема никаквог другог смисла до исказивања религиозне нетрпељивости, јер Киш никада није имао снаге за било какав критички дијалог са католичанством, а камоли са јудаизмом, док је Главуртић – иако католик – много пута искакао из дефиниције послушног верника.

Да Ковач има дубоки проблем са идентитетом, открива нам и задња корица његове књиге на којој се налази фотографија Данила Киша, као да је аутор његове књиге Данило Киш лично. Да ли ово брендовање Ковачеве књиге, са милион пута репродукованом Кишовом фотографијом, ваља схватити као хомоеротску опсесију или као пуки рекламни трик? Или, пак, као заклањање иза имена најзаштићенијег писца новије српске књижевности? Да ли је могуће замислити Камија или Селина како, зарад придобијања публике, на корице своје књиге не стављају своју фотографију већ Сартрову?

О српским жртвама

Ковач не крије да је још као дете имао потребу да се смеје српским жртвама рата, па је тако још као „школарац“ у спрдајућем маниру прерадио „Крваву бајку“ Десанке Максимовић у којој песникиња опева злочиначко стрељање деце у окупираном Крагујевцу. Човек се пита: како то да се овај дрчни школарац није сетио да у истом маниру исмеје и неко дело посвећено јеврејским жртвама рата, тим пре јер као млађан и наиван „није знао шта ради“ (вид. стр. 133)? Дакле, много пре него што су српски националисти зацарили космосом, Ковач је имао неку дубоку потребу да се смеје српским жртвама рата, а чињеница да су жртве у поменутој песми Д. Максимовић била деца као да га је посебно инспирисала и забављала. Ову детињасту опсесију он ће у својим зрелим годинама само надграђивати такозваним интелектуалним ангажманом, разлози за презир српске средине ће се ту и тамо мењати али не и снага тог презира која се временом чак увећавала а да овом писцу није донела никакво смирење. Остала је само горчина и потреба да се стара мржња брани новом, још већом.

Такођер сам био затечен Даниловом причом како је на једној вечери у Паризу вриштао на Мирка Галића, дописника загребачког *Вјесника* из Париза, спочитавајући му хрватске злочине у Јасеновцу и вичући како нетко мора клекнути и испричати се за тај геноцид. Тада сам му озбиљно приговорио и рекао: „То није твој стил. Као да је из тебе говорио Матија или Михиз. Нашао си недужног човјека да му то говориш. Упао си у властиту зам-

ку, у контру својим бриљантним текстовима на ту тему. Да ми је нетко други причао, рекао бих да лаже.“ „Знам, у праву си“, рекао је. „Жао ми је, био сам мало више попио“ (стр. 76).

Дакле, помињање Јасеновца није наставак Кишових опсесија феноменом логора, већ „контра бриљантним текстовима на ту тему“?! Али, ако су све жртве било ког геноцида трагичне и достојне поштовања, зашто је онда помињање српских жртава некаква „контра“ ономе што је Киш већ писао на ту тему? На који начин српске жртве из Јасеновца могу бити икаква „контра“ и конкуренција јеврејским жртвама о којима смо читали у Кишовим књигама? Цензорски тон којим Ковач поучава Киша да се о Јасеновцу не може тако говорити (заправо не може никако), наводи Киша да се одмах извини: „Жао ми је, био сам мало више попио.“ Дакле, да је Киш мање попио, Јасеновца не би ни било, а камоли потребе да се он и помиње. Толико о Кишовом „универзалном хуманизму“. Посебно је занимљива и Ковачева примедба да је помињањем Јасеновца Киш говорио као Матија или Михиз? Другим речима, проблем Јасеновца није историјска чињеница коју је Титов режим крио читавих пола века, већ болесна опсесија двојице српских националиста? Не знам шта би на ову примедбу одговорио најпознатији писац књиге о Јасеновцу, Виктор Новак (који није био Србин), као и стотине других историчара широм света који су се бавили феноменом јасеновачког геноцида. Бавили се вероватно зато што су мало више попили, па им се Јасеновац само причинио.

О Миодрагу Булатовићу

Портрет Миодрага Булатовића, Ковач је зачинио многим кичерозним и сасвим непроверљивим исповестима. Тако су једном у далеким брдима били само њих двојица, Булатовић је добио напад епилепсије, а Ковач му је држао главу док је био у грчу. И шта је ту порука писца: да није био присутан, Булатовић би можда ударио главом о камен, овако Ковач спасава један људски живот?! Шта је смисао оваквих неукусних описа осим ако не да се помоћу њих задобије поверење читаоца јер, ето, писац Ковач нам све ово говори са самог врела искуства, а таквима морамо веровати?

У свом осврту на аферу око Кишове *Гробнице за Бориса Давидовича*, Мирко Ковач овако описује један свој сусрет са М. Булатовићем:

Иако смо се већ били удаљили, покушао сам утјецати на њ, за спас душе, па смо се једном нашли у кавани хотела Метропол, било је то у жеку афере, не бих ли га наговорио да занијече све то што Киш о њему прича. Рекао сам: „Буле, нигдје не постоји ниједан писани доказ да Киша сматраш плагијатором. Постоји ли?“ „Не, нигде“, узвратио је брзо и одрјешито, као да је у тој малој констатацији нашао сламку спаса, јер га је Киш у свим новинама већ разапињао као смутљивца називајући га „самозваним гонкуровцем“. (Буле је годинама причао да само што није добио угледну француску Goncourtovu награду). „Ако је тако“, рекао сам, „онда Киша заскочи и изјави да га не сматраш плагијатором. Испадни господин.“ Лецнуо се и трен-два шутио гледајући ме очима које су добиле онај

свој луђачки сјај, а онда је изустиио као да приопћава неку коначну самоспознају: „Али ја нисам господин, ја сам олош“ (стр. 97–98).

Дакле, Ковач није само писац, већ и нека врста свећеника који „спасава туђе душе“. А душе се спасавају тако што сваки писац мора да се поклони пред Данилом Кишом и да му се извини ако је, не дај боже, о њему помислио ишта критички! Оно што Ковач назива Булатовићевом „коначном самоспознајом“, признањем да он и није друго до „олош“, само је потпуно неразумеваше и хумора и доследности овог писца за којег Ковач у једном тренутку чак тврди да му је био „књижевни узор“ (види стр. 95), а којег – како видимо – схвата буквално, боље рећи – површно. Јер, шта је то Булатовић овим хтео да каже Кишовом адвокату Ковачу: то да га уопште не занимају малограђанске етикете („господин“ и сличне), а поготову то да му не пада на памет да се до титуле господина домогне тако што ће се извињавати своме колеги по перу, Данилу Кишу. И када Булатовић за себе каже да је „олош“, онда то није некаква „коначна самоспознаја“ о сопственом карактеру, како би то Ковач хтео да представи, већ Булатовићево ниподаштаваше финих мисионара попут Ковача, јер боље је бити и „олош“ неголи човек који у књижевности не води своје већ туђе битке, наговарајући друге како да мисле и коме да се клањају. Не могу а да не упитам: када се то Ковач јавно извинио иједном од писаца које не цени, како би и сам постао Господин? Ја за тако нешто не знам. А ако никада није постао Господин, шта би онда (по истој оној логици коју примењује на М. Булатовићу) могао бити?

Булатовић није био ни моралиста ни „мождани испирач“ (писац који друге подучава како да га исправно читају), већ писац чија је визија људске природе крајње негативна, он никада није створио тип хероја (жртве) на чему је Киш градио своју књижевну каријеру. Супротстављен малограђанштину у највећем степену, као и званичним тумачењима историје, тражио је мотиве за људске поступке у сфери ирационалне (готово урођене) склоности ка злу. Отуда код њега нема хуманистичког и политичког ангажмана на чему је, да се подсетимо, Данило Киш градио своју књижевну каријеру. Можда у овим чињеницама ваља тражити разлоге зашто је Булатовић данас уклоњен из нашег памћења, док се Кишово име надувава на свим нивоима. И када човек чита следећи пасус из Ковачеве књиге, он немinovно мисли и на Киша који је као канонизован аутор добио све оно што Булатовић није, јер Киш – као што знамо – није био „олош“, већ послушни грађанин Титове Југославије који се лажно представљао као дисидент, док је истовремено уживао све оне привилегије које су у комунизму уживали само „поштени“ следбеници Титове идеологије:

Ако је Данило Киш *post mortem* обљубљен у београдској чаршији, чак до својеврсне *кишоманије*, а да се није трудио постати миљеником, нити је кому било када угађао, Буле је пак све чинио да задобије љубав и углед, а како то није постигао за живота, тако је остало и после смрти – сада је посве заборављен, нитко га више не помиње, нитко се не позива на њ, нитко га не цитира, није у школским лектирама, не обнављају се издања његових

књига, ни вани ни код куће, чак ни они који имају његова сабрана дјела на полицама, не узимају их у руке, нити отпухују прашину с њих, јер на то их ништа не потиче, нитко не магистрира на његовим дјелима; ниједна библиотека, књижара или школа не носи његово име, нема своју улицицу у Београду, као што је имају његови мртви другари – Буле је одјездио у неповрат, унаточ тому што су иза њега остале сјајне прозе, четири књиге које ниједна литература на свијету не би отписала и тако сурово гурнула у заборав (стр. 110–111).

Дакле, Булатовићу (и многим другим српским писцима) ускраћено је оно што је поклоњено Кишу, па је неопходно упитати: да ли је кишоманија само резултат књижевног обожавања једног писца или има и неку ширу, политичку позадину која баш овог писца из дана у дан митологизује и издваја као недодирљиву фигуру, јер Киш је данас задобио онај статус фараонске недодирљивости који је некада имао само Тито. Авај, ако Киш није ништа радио на својој слави, нити је икоме „било када угађао“, откуда толика слава у средини која му је – како је он тврдио – радила о глави? Па неко је ваљда морао да поради на тој слави, неко ко има моћ да пише канонизује, неко ко има новац да дан за даном славу великана пропагира у медијима? Ко би то могао бити? Ковач, нажалост, на то питање нема одговора. Зашто неки писци остају канонизовани иако их мало ко чита (за дивно чудо у мало читане спада и слављени Киш што су у недавној анкети о нашим писцима признали читаоци), док други – не мање значајни – бивају осуђени на заборав? Ковач сасвим умесно примећује да је

Булатовић као писац заслужио много више од заборавља, али се нимало не удубљује у разлоге за његово уклањање из нашег књижевног канона. Да ли је случајно да се данас управо Киш и хрватски писац Ковач нуде српској књижевности као књижевни стандард, а све под изговором „неоспорне литерарне квалитете“, као да тога нема и у делима других писаца? Како објаснити да су сви они који су до јуче били уважавани (Александар Тишма, Миодраг Булатовић, Живојин Павловић, Слободан Селенић, Борислав Пекић, Милорад Павић) одједном стављени на маргину? Да и не помињемо Растка Петровића, Милоша Црњанског, Исидору Секулић, и друге писце старијих генерација. Иако су неки од овде поменутих вазношени од књижевне критике, они су ипак истиснути из сваког јавног дијалога, а то је учињено зато да би се Данило Киш и Мирко Ковач поставили као узор и стандард српској књижевности. Но, чак и под претпоставком да су ова два писца заиста највећи, ваљало би одговорити на питање: зашто је у светлу те „неоспорне чињенице“ непоходно све друге српске писце држати под тепихом? Да ли Ковачева и Кишова величина могу само да се докажу у одсуству других писаца? И ако није тако, како онда објаснити да се само овај двојац промовише у српским медијима? Двојац чија је припадност била и остала један уходани систем уцене: јер ако их сматрате српским писцима – бићете проглашени лоповом који присваја туђе (јеврејско и хрватско). Ако их пак не сматрате српским писцима, прогласиће вас шовинистом који нашу традицију „чисти од страних елемената“. Има ли некаквог трећег, дозвољеног

пута? Има, да се не дира у феномен припадности ових писаца (који је ионако неухватљив као у лошем роману и са којим чувари њиховог мита располажу већ према својим тренутним потребама), али да се они признају за узор српске књижевности. Али, ако се ради само о литерарним вредностима, зашто онда узор не би били Рабле, Сервантес, Шекспир, Хелдерлин, Рембо, Монтерлан, Хамсун, Чехов, који су далеко изнад Ковача и Киша?

Коначно, да ли је српска традиција толико затворена и национално искључива како се то из дана у дан у свим медијима приказује? Филип Давид је више пута истицао Ковача као „нашег“ највећег писца. Сад, шта значи ово наш, ако не „највећи српски писац“? Али, како може Ковач бити највећи српски писац када се сам изјашњава као хрватски? Но, када се овакве подмукле стратегије Филипа Давида&Со обелодане као логички бесмислене, увек се појави неки геније да упита: „Аман, зар је важно ко је чији, важна је уметност.“ Тачно, али то ћемо поверовати када неко у Јерусалиму предложи Хамсуна за стандард јеврејске књижевноости, или у Загребу Црњанског као стандард за хрватске писце. И не само да их предложи, већ и да почне са прогонима свих оних који се са таквим понуђеним стандардом не слажу. А за прогоне увек има довољно изговора: отвореност према другима, светски стандарди, глобалне вредности, обрачун са домаћим шовинистима.

Кратка дигресија о поетичким крадучкањима

Данас је Ковач вазношен као племенити хуманиста и борац против национализма, следбеник Данила Киша. Но, није увек тако било. Видећемо из једног интервјуа датог Исаку Црногорском за „Књижевну реч“ (1972), а поновљеног на страницама „Е-новина“ (24. 04. 2014), да је Ковач заговарао супротну поетику од оне која ће му, много година потом, донети међународна признања. То није била поетика на трагу Киша, већ поетика у духу онога што је говорио и стварао Миодраг Булатовић. Ево само неких Ковачевих сентени из поменутог интервјуа који илуструју ову тврдњу, уз наше коментаре који се из данашње перспективе чине неизбежним:

М. К.: *Стирани су књижевници који хуманост њосићу вљају као неки виши циљ. Све је њо смишљен њосао, једна дилетантска режија. То је она савршена лаж на коју се ми навикавамо.*

Н. В.: Није ли то иста она лаж на којој је изграђен култ Данила Киша? И, у периоду распада Југославије, култ Мирка Ковача?

М. К.: *Ако њисац није ђубре, онда је сва њејова књижевност смишљена само за ђо да њаправи усјех.*

Н. В.: Ковач је, дакле, хтео да и сам буде „олош“, попут Булатовића, човек који следи свој таленат а не идеологију друштва, али није знао како, па је завршио као политички коректан писац.

*

М. К.: *Национализам је облик колективних њокрећу — ни бољи ни ђори.*

Н. В.: Ово је било некада, док плување по националистима није постало предуслов признавања пишчеве величине.

*

М. К.: *Слободан је само усамљен човек, човек који све мрзи.*

Н. В.: Од свих култура, Ковач мрзи само српску, значи: није слободан.

*

М. К.: *Мржња је једина њрава креација. Човек је и створен да мрзи. Мрзећу створићелу, мрзећу Оца је сасвим њприродно. [...] Мржња се мора нејовати као леја особина својствена добрим људима!*

Н. В.: Штета што ово Ковач говори 1972, а не деведесетих, јер би у сусрету са бројним НВО научио шта се сме рећи, а шта не.

*

М. К.: *Волим њисце који ѡрезиру а ѡажоване њисце.*

Н. В.: Нисам приметио да Ковач баш нешто воли оне који критикују а ѡажованој њисца Киша.

*

Исак Црногорски: *Tres bien!* Кажите нешто конкретно!

М. Ковач: *Муда, грађи мој. Муда!*

Н. В.: У Часу а ѡиомије, писци који се позивају на „муда“ (као синоним за таленат) – поплувани су од његовог узора, Данила Киша. Просто је невероватно како

се брзо Ковач од представника мудате литературе претворио у антимудног борхесовца!

*

М. К.: *Писање, зајим, схваћам као рујање. То је врста светиоџа.*

Н. В.: Зашто би онда од „светогрђа“ били изузети Данило Киш или Мирко Ковач? Има ли ишта осим политичке коректности што би спречавало преиспитивање књижевних домета било код писца?

Као што се види из наведених одломака, Ковач је не само следио већ и плагирао Булатовићево схватање књижевности. А када је Кишова слава засенила Булатовићеву, Ковач се одрекао Булатовићеве поетике и почео да заступа Кишову (засновану на идеји хуманистичког ангажмана, са критиком нације као неизбежном мантром), представљајући нам то као његов сопствени проналазак?! Тако је Ковач у свом схватању литературе превалио пут од Булатовићевог до Кишовог епигона. Наравно, није Ковач једини писац који је једну поетику заменио другом. Не говоримо овде о томе, већ о чињеници да је Ковач своју стваралачку поетику прилагођавао ономе што је у датом тренутку било политички подобно. У тренутку када су сви светски медији даноноћно слали слику о Србима као једином народу који уграђује мир на планети, Ковач је „храбро“ ускочио у већ наручени наратив и без имало ризика, на крилима политичке коректности, убирао књижевне награде, шепурећи се при том као интелектуалац који разобличава заблуде национализма (српског, и ниједног другог). И

док је у години 1972. тврдио да национализам није ни бољи ни гори од других колективних покрета, касније ће ово мишљење променити и постати дежурни критичар Србије и српске културне сцене. Ако је у младости Ковач под утицајем Булатовића флертовао са „црним таласом“ (што је у периоду комунизма било провокативно), његово потоње приклањање поетици Данила Киша представљало је избор без имало ризика. Није на одмет сетити се да Булатовић као писац није био вођен никаквим идеалима; Киш је, пак, хтео да нас убеди да он пише не само из естетских већ и дубоко моралних побуда. Док су наши писци себе приказивали у најлепшем могућем светлу, Булатовић је био једини који је за себе рекао: „Ја сам олош“, другим речима: неко коме су историја и морал, узвишене идеје и лепо понашање, само повод за подсмех. Зато се на њега данас нико и не позива, јер је свима јасно да Булатовић није веровао ни у један политички концепт, нити је икада, за разлику од Киша и Ковача, писао књижевна дела како би задовољио очекивања оних који одређују границе политичке коректности. Иако је давао националистичке изјаве у време распада Југославије (а ко није?), Булатовић није био шовиниста. Док наши писци нису смели да прекораче зону београдске Славије, он је већ годинама живео у Словенији и био ожењен Словенком. Док су наши писци упознавали Запад у београдској кафани „Москва“, он је годинама живео на Западу, откривајући не само сјај него и беду тамошњег живота, стварност засновану на манипулацији и криминалу о чему је писао пре многих других писаца, не само наших већ и западних.

Оно што је у његовом делу изгледало као потрага за ексцентричним, данас се открива као дубоко реалистично, чак пророчко. Док је Киш откривао већ откривене истине о стаљинизму, Булатовић је сликао време које долази: епоху потпуног обезличавања, лишену сваке вредности која би могла да осмисли живот. И што је још важније, он није нудио лек (идеологију) којим се наша цивилизација може излечити. Демонизам у његовом делу није својствен одређеној групи или погледу на свет, већ нешто ванвремено и универзално.

Идентитет као ноћна мора

При сваком покушају одређивања сопственог идентитета, Ковач пада у неку врсту хистерије. Тако ће се овај аутор више пута смејати етничком одређењу идентитета, али ће нас истовремено подсетити да је по оцу Хрват, по мајци Црногорац, а да га је, кад је био беба, дојила жена муслиманка. Човек се пита: кога на овој планети интересује етничка припадност не само његових родитеља већ и његове дојиле? Али, то је тема коју Ковач напросто не уме да остави, падајући у све већу фрустрацију што се њоме више бави. Ову своју личну грозницу (која би осим њега могла занимати још једино његовог психијатра – ако га има), он нам представља као хуманизам највишега ранга. Наравно, свестан је и Ковач да идентитет није само чињеница генетике, националне припадности, већ зависи и од језика, верског опредељења, културних афинитета, психе, географи-

је и многих других чинилаца. Но, иако покушава да се огради од свођења идентитета на феномен националне припадности, управо Ковач своди идентитет на националност. Он истиче да је више пута мењао исказе о припадности „јер нисам прихваћао *иденџиџеџи* као нешто статично, па сам више пута конструирао своју *‘еџничку биоџрафију’*“ (стр. 246, подв. Н. В.). Али, ако је идентитет нешто много шире од етничке припадности, чему онда „конструирање *еџничке биоџрафије*“? Није ли ово доказ да Ковач у одређивању идентитета управо етничкој припадности даје привилеговано место? Ако се идентитет временом неминовно мења јер „није нешто статично“, зашто Ковач те промене објашњава у категоријама етничке припадности? Ако је етнос само део идентитета а не његова суштина, зашто се онда Ковач бави превасходно етносом?

Да ме нису још од раног дјетињства стално запиткивали што сам, чији сам, од које лозе и каквих коријена, вјеројатно бих с мање отпора прилазио тематици којој посветих дјелић простора у овом рукопису. Још као дјечак, на путу до школе, знали су ме старији пресрести и питати чији сам. Мислим да никад нисам точно одговорио. Најчешће бих одбрусио: „ничији“, „не знам“, „свој“, „заборавио сам“, али нисам то чинио као намћор, него прије као враг који се изругује такву запиткивању. Често сам измишљао и неким радозналцима као своје родитеље наводио имена писаца које сам читао. „Ја сам Пушкинов син“, рекао бих и довео знатижељника у незгодну ситуацију (стр. 247).

Дакле, Ковачеве муке почеле су још у детињству када су га одрасли питали „чији је“. Наивни пролазници

мислили су да имају посла са дечаком, а нису ни слу-
тили да су налетели на мондијалца у кратким пантало-
нама, просветитеља какав се још није видео у нашим
брдима. Како Ковач описује оно што би требало колико
толико бити стварно, јер ради се о сећањима на један
период његовог живота, а не о фикцији? Елем, да би
Ковач био мондијалани враг, пролазници морају бити
„неуки радозналци“ који ни у својим зрелим годинама
нису схватили оно што је Ковач докторирао још као бе-
ба. Па кад им дете Ковач каже да је „Пушкинов син“,
они остају шокирани јер међу њима нема никога ко је
чуо за Пушкина?! Пушкина је у нашим крајевима читао
само малиша Ковач.

Има и других бисера на тему Ковачевог идентитета
у овој књизи. Неки злоћудни људи су по кулоарима под-
метали невиноме Ковачу да је Јеврејин? О чему се ради?
У Израелу се појавила антологија „младих београдских
прозаика жидовских коријена“ (стр. 243). Поводом ове
антологије, Ковач каже:

Никад нисам дознао како сам се доиста нашао у томе
зборнику, али нисам тој погрешци придавао никакво
значење, јер и већих је погрешака било у вези са мном, па
ником ништа. Филип Давид савјетовао ме је да то не де-
мантирам, „то је још само једна варијанта твога неухва-
тљивог идентитета“, али је Данило Киш тај зборник са-
стављача доживио као озбиљан гаф, па је инсистирао да
то демантирам, чак смо се и спорјечкали, то је била једна
од свега пет несугласица за свих 25 година пријатељева-
ња. Ја сам сматрао да то мора учинити састављач *Зборни-
ка*, али је Киш био упоран да и ја судјелујем у демантију,
чак је у томе припомагао и нашао новинара београдског

Рейорџера који ће ми у једном интервјуу то питање по-
ставити и дати ми прилику да се изјасним (стр. 243-244).

Дакле, не подмећу докони Срби Ковачу по кулоари-
ма да је Јеврејин – како је он то испрва тврдио, већ се он
из петних жила труди да то буде, па је у смислу задоби-
јања новог идентитета спреман да се посвађа чак и са
својим вишегодишњим пријатељем и књижевним идо-
лом, Данилом Кишом. Сцена коју Ковач описује као да
је искочила из неке комедије Јована Стерије Поповића
или Бранислава Нушића (комедиографа који су најви-
ше волели да сликају људе који, зарад славе и друштве-
ног статуса, мешетаре својим пореклом и идентитетом).
Овде се просто не зна ко је је смешнији: да ли право-
славни Киш који Ковачу „квари“ да постане Јеврејин,
или Ковач који би по сваку цену да постане Јеврејин,
упркос томе што и сам признаје да је међу писце јевреј-
ског порекла залутао грешком антологичара?

Но, колике су шансе не само Ковача, већ и Данила
Киша, да од врховних ауторитета (државе Израел) буду
признати као Јевреји, говори нам следећа информација
коју је Ковачу посредовао стручњак за јеврејска пита-
ња, Филип Давид:

Филип је донио из Београда једну посве нову и изнена-
ђујућу причу, пропраћену убичајеном наљепницом да
је „из поузданог извора“. [...] Опет је ријеч о сахрани Да-
нила Киша. Овај пут је као стављена точка на све двој-
бе око тог покопа. Према тој верзији Данило је за свог
боравка у Израелу, у ожујку 1989, изразио жељу да буде
покопан у Израелу, али то му није услишено јер његова
мајка није била Жидовка, па кад је тако, онда је писац из

дишпета одлучио вратити се мајчиној вјери и црногорским коријенима (стр. 74).

Па, ако је овако како из „поузданих извора“ тврди Филип Давид, зашто онда Господин Давид већ годинама води кампању против православне сахране Данила Киша, приказујући православце као крадљивце туђих душа? Ако смо из поузданих извора сазнали да се јеврејство одређује *само њреко ејноса и релијије мајке*, просто је невероватно да се Филип Давид ниједном није замислио над природом таквог културног модела?

Но, вратимо се Кишу. Ако је овај писац – како Давид поуздано зна – постао православац из ината (јер му нису ни дали да буде Јеврејин), зар не би критика Кишове православне сахране, с много више разлога, могла бити упућена на јеврејску него на српску адресу? Замислимо да Србија оспорава право припадности неком јеврејском писцу само зато што му мајка није Српкиња, или зато што није православна. Ах, како би се Давид расписао о томе. Настрадало би барем милион „паланчана“ због погрешног културног модела.

Наставак Ковачевог филозофирања на тему идентитета (стр. 244) толико је бесмислен, да не кажем комичан, да заслужује читање „ред по ред“:

М. К.: *Морам ли доистаа бићи што ми је рођење одредило, зар се не може из властииће коже?*

Н. В.: Може, како да не, али онда као Јеврејин ваља ићи у израелску војску неке три године, а фина душа, Мирко Ковач, не воли да ратује.

М. К.: *Зар се морамо њовиновати, њомирићи, њоклекнути њред њом чињеницом да њи је њејознаѡ њејко одредио судбину?*

Н. В.: Не морамо се помирити, али се посезање за новим идентитетом (у овом случају јеврејским) показује као немогуће. Где је онда критичко промишљање о онима који нам ускраћују нови идентитет, враћајући нас у родни етнос?

М. К.: *Може ли се остати у истој кући иденѡиѡеѡа с онима који су у име ѡоа ѡчинили злочине?*

Н. В.: На примеру Ковача, очито да не може, зато се припадност проклетим Србима мења за припадност онима који се поносе Јасеновцем и протеривањем стотине хиљада Срба из Хрватске.

М. К.: *Можемо ли мирно ѡрихваћати да нас груѡи своде на једну димензију? Дакле, из малоѡриѡашње моје ѡриче ѡроисѡјече да ја не моѡу бићи Жидов, јер сам неѡѡо груѡо.*

Н. В.: Баш као што ни ја (писац ових редова) не могу бити Банту црнац или Еским, јер сам нешто друго. Због чега се проглашавам великим мучеником коме би требало доделити Нобела, због претрпљених болова. Наравно, под условом да „мученик“ Мирко Ковач нема ништа против тога.

II

ОДГОВОР НА КРИТИКУ САШЕ ЂИРИЋА

1.

Саша Ђирић, који се лажно представља као књижевни критичар, типична је жртва „транзиционих процеса“ у српском друштву. Недовољно искрен да би се посветио дневној политици, што је његова највећа љубав, а истовремено лишен дара за књижевну критику, овај се подобни пајац појављује на сваком вашару на којем се одсецају главе политички неподобних писаца. Његов приказ моје књиге *Ни љубави ни хлеба*, објављен под насловом „Ни поезије ни смрти“ („Бетон“, бр. 33, 2007) представља пример транзиционе хајдучије у књижевној критици која се данас своди на идеолошко тумачење уметности, слично ономе у периоду златних дана Стаљинове диктатуре.

Свој текст „Ни поезије ни смрти“, Ђирић почиње освртом на Сартров есеј „Шта је књижевност“ у којем француски писац истиче значај читаоца. Елем, за разлику од хуманисте Сартра, Васовић – по мишљењу Ђирића – негира читаоца. Ево и песме:

ПИШЕМ

*Пишем за издаваче
којима су долари
једина љубав и брија,*

за читаоце намучене
 ценом стирује и хлеба,
 за гладне који не читају књије,
 за пријатеље расељене по свету
 који и не знају да се бавим писањем,
 за њихову децу која говоре
 све језике осим овој на којем пишем,
 за моју децу која се нису родила,
 за расуће маслачке,
 радиоактивне честнице.
 Најзад сам постао писац,
 више не пишем за себе.

У свом приказу, Ћирић примећује да се песма „Пишем“ завршава црнотуморном поентом „Најзад сам постао писац / више не пишем само за себе“. Ћирић убацује реч *само* које у мојој песми нема, не увиђајући логичку бесмислицу свог подметања. Дакле, нити уме да препише стих који тобоже наводи, нити пак увиђа да оно што мења у мом стиху негира управо његову сопствену интерпретацију. Јер, ако „више не пишем само за себе“, како то погрешно „цитује“ Ћирић, где је онда негирање читаоца? Но, ни то му није довољно, он објашњава шта сам овим стихом хтео да кажем, а ево суштине: „Најзад сам постао писац, више не пишем ни за кога“. Какав подвиг интерпретације! Па чак и када би ово била „верно пренесена мисао“ (а поезија никада није само мисао чак и када се служи директним тврђењем), шта је ово ако не одсуство разумевања за нијансу, за форму која је сама суштина поетског израза? Јер у разлици између оригиналног стиха и Ћирићеве парафразе истог и јесте

тајна поезије и њеног језика, која овом критичару остаје недокучива. Моји стихови садрже иронијски обрт у односу на оно што им у песми претходи, док Ћирићево свођење тог обрта на став: „Најзад сам постао писац, више не пишем ни за кога“ укида управо оно што је за песму суштинско: истовременост ироније и *самоироније* на рачун бављења песничким занатом. Дакле, не ради се у овој песми само о критици света као нечег спољашњег, о критици издавача као „безобзирних капиталиста из доба првобитне акумулације капитала“, како то пише Ћирић, већ и о осећају узалудности и апсурда из угла онога који поезију пише. А да би се завршетак песме могао схватити и као пркосно пристајање на поезију чак и у времену када она никоме није потребна, Ћирићу не пада на памет. Уосталом, о смислу поезије у савременом свету питао сам се и у многим својим претходним књигама. За разлику од мене који се питам о свему па и о смислу бављења песништвом, Ћирић тај проблем нема, он је убеђен да се бави крајње корисном ствари за човечанство: препричавањем онога шта су песници заправо хтели да кажу.

У својој критици, Ћирић оцртава и онај општи духовни оквир у којем настаје моја поезија: „Ово писање намењено је небућу. Васовићев аутор се рађа у смрти бића. Он ту смрт констатује и са те позиције, која је почетна тачка збирке *Ни љубави ни хлеба*, креће његово непокретно путовање по Парменидовом бићу, кугли савршеног ништа.“ Дакле, моји греси су најпре негирање читаоца, а потом мој духовни нихилизам, бо-
 равак на парменидовској „кугли савршеног ништа“ од

којег нико вајде и практичне користи нема, а по којој ја „непокретно путујем“, како то песнички каже Ћирић. Да ли сам негирао читаоце о томе ће морати да одлуче они сами, а Ћирићево потезање Парменидове „кугле савршеног ништа“ као поредбене слике за нихилизам мојих стихова нема никаквог основа, осим у машти препотентног Ћирића. (Ако ми не верује, нека погледа оних седамдесет и нешто страница у W. K. C. Guthrie *The Presocratic tradition from Parmenides to Democritus*, Cambridge University Press, 1965; или на српском: Бранко Павловић, *Пресократска мисао*, Плато, Београд 1997, стр. 147–170). Док Ћирић не прочита литературу на тему коју не познаје а сам ју је иницирао, рећи ћу само то да Парменидово биће којим Ћирић овде барата није друго до илузија ерудиције овог тумача, илузија којој би се смејао сваки студент филозофије. Наравно, није књижевни критичар дужан да познаје свако сокаче филозофије, али ако већ посеже за неким општим одредницама као познатим и опште прихваћеним, ако се прави референца на Парменида или ког другог мислиоца, онда та референца мора имати некакву основу.

2.

ЗА РАЗЛИКУ ОД КАФКЕ

*За разлику од Кафке који никада није
имао слободној времена,
афрички слон увек има времена.
За разлику од Кафке који се йлашио*

*своја оца, афрички слон никада
не размишља о своме оцу.*

*За разлику од Кафке који није имао деце,
афрички слон остави макар једно
слонче иза себе.*

*За разлику од Кафке који није завршио
ниједан свој роман, афрички слон
заврши све шћо зайочне.*

*За разлику од Кафке који је вечићо
йтрајао за својим иденћићейћом,
афрички слон се никада не йића ко је он у сћвари.*

*За разлику од Кафке који је био јеније,
афрички слон уойиће није јенијалан.*

А сада, ево како ову песму тумачи Ћирић:

Васовић презире Кафку. Истовремено се посредно руга свима који у овом мањинском (Делез/Гатари) аутору (прашки Јеврејин који је писао на немачком језику) виде генијалног писца. У свом *Дневнику 1* (Народна књига, Београд 2004) Васовић пише:

Ево чиме је 1915, док су њејови вршњаци йнули на фронћу, био заокуйљен [инћроверћни] Кафка. Следи цийћай у коме Кафка узбуђено йремишља да ли и колико обвезница райћној зајма да куји и йрозничаво израчунава камаће (158–159). У песми „За разлику од Кафке“ (11), две године касније, доказује се генијалност Кафке у односу на афричког слона. Први, тј. Кафка, никад није имао слободног времена, плашио се свог оца, није имао

деце, није завршио ниједан свој роман, вечито је трагао за својим идентитетом. Други, тј. афрички слон, без терета генијалности, није бездетни неуротичар и *завршио све што њочне*. Васовићев сарказам није транспарентан али је малициозност према Кафки доследна. У наведеном цитату из *Дневника 1* Васовић је митомах. Он указује на ситну душу прононсиране величине „магијског реализма“, бацајући сенку оспоравања и на његово дело. У песми, чудно, Васовић је имплицитно заступник природе – родитељства, душевног мира, довршених и целовитих литерарних форми, слагања са родитељима, неподељеног и стабилног идентитета, свега, дакле, што није ни он сам ни његова поезија. Имплементира нови, пост-надреалистички идеал: бити афрички слон.

Најпре, нити је Кафка мањински писац јер је писао на једном од најпознатијих европских језика, а био промовисан од ционисте Макса Брода као велико перо јеврејске литературе, нити је његовој репутацији потребна Ћирићева одбрана. Иако не објашњава зашто је цитат из мог *Дневника* уопште значајан за разумевање дотичне песме, Ћирић тврди да сам једним цитатом из Кафкиног *Дневника*, у којем Кафка признаје да је куповином обвезница ратног зајма покушао да профитира док су његови вршњаци гинули на фронту, бацио сенку оспоравања на дело овог аутора (замислите да је неки српски писац гледао да се на сличан начин овајди у било ком рату – све ми се чини да би принципијелни Ћирић таквога узео у заштиту?). Не открива ли овде Ћирић сопствену методу тумачења моје поезије, јер он верује да је довољно цитирати нешто из неке од мојих непесничких књига па тим цитатом оспорити песме ко-

јих се у својој анализи није ни дотакао? Али, ако Ћирић сахрањује моје песме позивајући се на мој *Дневник*, по истој логици би се Кафкини романи могли негирати позивајући се на *Дневник* самога Кафке. Довољно би било цитирати неко од многобројних места у којима Кафка каже да се осећа беспомоћним, без инспирације, без талента, итд, па да се – Ћирићевом методом – изведе закључак да му ни проза не вреди три луле дувана. Наравно да Ћирић такву методу тумачења не би никада применио на неком страном писцу. Такве методе се користе само за одстрел писаца који пишу на српском језику. Још тврди Ћирић да људе позивам да буду све оно што нисам ја сам?! Ћирић, очито, поседује банку података на којој би му позавидео и министар српске полиције. Није само јасно да ли о мојој личности пише на основу моје поезије или моју поезију тумачи на основу поузданих података о мојој личности? А то што је моју песму схватио као позив да постане афрички слон, па то је она колатерална штета која настаје при буквалном читању стихова за коју ја не могу бити одговоран. Коначно, стварно не разумем шта овај светски дух има против афричких слонова, с обзиром да они нису из Србије.

3.

ЈЕДНОМ ПЕСНИКУ

*Кажеш, хтео би да будеш
йримљен у Академију.*

Е, ђа онда ђиши оно шћо они воле!

„А шћа је шћо шћо они воле, шћа да ђишем?“

*Е, ђа они не воле да ђи ђишеш,
они воле оно шћо је већ најисано.*

*Стварно, стварно не знам
шћа да ђи саветујем.*

*Биће ми жао ако ђи се жеље
не исјуне, ђа насћаве да
шћумарају ђољима,
као они мали лейштри
шћо сањају да их неко улови,
а мреже за њихово хваћање
нису још ни најрављене.*

Ђирић је ову песму протумачио у само две реченице, и то у фусноти: „*неисписана посвета Горану Петровићу и Михајлу Пантићу. Само, да ли је баш тако да сви који нису (још) примљени у Академију не пишу онако како то академици воле?“

Критичку анализу песме Ђирић своди на полицијско читавање *ко би мојао бијти јунак ђесме*. И опет читава погрешно и непотребно, јер из угла сатире сасвим је небитно да ли се ова песма односи на Горана и Мику, или на неке друге јунаке. А Ђирићева идеја да у Србији постоје само два човека који се довијају како да постану академици (Горан Петровић и Михајло Пантић) не само да је бесмислена, већ поново открива чаршијски менталитет овога критичара који сопствене опсесије подмеће аутору којег анализира. Авај, кад сам

имао храбрости да водим полемике са писцима у распону од Свете Лукића до Палавестре, од Николе Милошевића до Михиза, од Кундере до Киша и читаве армије кишолога, зашто онда нисам поменуо Петровића и Пантића ако сам на њих мислио? Зато што појединачна имена не могу бити основа за једну сатиричну песму. Она, истина, могу бити повод, али у случају моје песме нису чак ни то.

Ђирић за дивно чудо није у стању да примети ни наслов песме коју тобоже анализира: „Једном песнику“. Штавише, он ствара илузију да је навео целу песму, као и у случају претходне „За разлику од Кафке“. А управо последња строфа – коју је Ђирић тобоже случајно изоставио – пародирањем песничких слика указује да наслов песме није случајан. Наравно да се иронија ове песме може односити на било ког писца који машта о устоличењу и академским привилегијама, али је оштрица сатире на рачун песника-академика далеко најјача јер је право песништво увек најдаље од институција и привилегија академског типа.

4.

СРБИ

*Милионе својих најближих,
несћалих у рају
и расејању,
брзо су заборавили.*

Али, кад је 1971.
умро Луј Армстронг,
звани Сачмо,
сви су плакали.

Божји народ.

Ђирић тумачи:

Да постоји национални Бетон, Небојша Васовић би био његов главни уредник. Одлика новог српског националисте и даље је да га „све ране свога рода боле“, али то не показује отворено. Он сада наступа са позиције саркастичног дефанзивца. Он не промовише оно у шта верује, он грубо исмева и декапитује оно што не може да поднесе. На жалост читалаца, и стари и нови националиста хронично пати од недостатка рафинираног смисла за хумор. Крућости његове високопарне реторике и шерећ националне брије доушља његовом лицу њек сардонични кез или прохот победника. Из дефанзиве сие стрелице умочене у отров злобе, нарочито на рачун универзалних вредности. Све што напушта атар домицилног (тог ширег утврђења локалног и феудалног), буди неутрнули опрез заточника филозофије паланке. Налик Набоковљевим руским емигрантима или српској поратној емиграцији (која је са америчким пасошем у цепу и у својој америчкој домовини прозивала побуњене српске студенте да непатриотски примају америчку помоћ), Васовић живи тамо где највише мрзи. Његов мазохизам је њајријоски чин: он њајвише уместо друћих, њошенијалних емиграната, разобличавајући сву беду Зайада давно изложеној својој неумијној пројаси. Али шта овде Васовићу смета, зашто Србље прозива? Зато што мртве своје

заборавише или зато што су плачипичке? Или и једно и друго? Васовићев проблем лежи у томе што његова способност саучесњивовања у њајвише друћих, као и њошњивовање смрти њошуларној великана из друће културе, заиста представља део хришћанској њући у „царство небеско“. Зашто наводни колективни ридај Срба над Сачмом Васовић ставља насупрот забораву својих несталих у рату и расејању? Зато што за националисту и у емоционалном смислу постоји хијерархија приоритета: тужити се мора најпре за род свој, а потом, ако суза преостане, на ред долазе други. Поврх свега, жал због одласка Луја Армстронга нуди као комичну сензибилност и срамотан ерзац за империјалну трибалну солидарност.

Сва подвлачења у Ђирићевом тексту су моја па ми сада не преостаје друго него да му одговорим на подвучене бисере. Дакле, кад би постојао национално оријентисани „Бетон“ ја бих био његов уредник, тврди Ђирић. А пошто таквог подлистка нема, нити сам ја уредник било код листа, Ђирић напада моју књигу песама. Ишчитао сам сијасет полемика од почетка XX века па до данас, али нешто овако подло још нисам срео. То што је Ђирић један од покретача болшевичког подлистка „Бетон“, само га препоручује као непристрасног судију наше књижевне сцене. А то што ја нисам ни покретач, ни уредник, па ни стални сарадник ниједног часописа у Србији, чини ме интелектуално сумњивим!

У једној од најкраћих песама моје књиге, од само девет стихова и две песничке слике, Ђирић проналази „крућост високопарне реторике“(!), па чак и „комичну сентименталност“! Штавише, тврди да ја одапињем „стрелице умочене у отров злобе, нарочито на рачун

универзалних вредности“. А Ћирић је, већ погађате, заговорник свеопште љубави према човечанству. Још каже овај критичар да моја песма представља „срамотан ерзац трибалне (читај српске) солидарности“. Ово говори Ћирић чија је критика „часни“ ерзац планетарно трибалне солидарности под фирмом општих вредности, а против свега појединачног што се не уклапа у ту болшевичку визију. Планетарни трибализам у име „универзалних вредности“ Ћирићу нимало не смета, смета му само трибализам у име нације. Заиста принципијелно и крајње „логично“. Авај, парадокс на који моја песма указује није само феномен политике како би то хтео да представи Ћирић, већ много више психологије. Песма управо указује на патологију српског менталитета која је сама основа Ћирићеве љубави према Западу и његовог политичког бауљања. А количина мржње са којом се Ћирић окомљује на ову песму управо показује да је моја дијагноза успела.

Није тачно да живим тамо где највише мрзим. Није ваљда случајно што преко две деценије живим у Канади а не у земљи којом харају људи попут Ћирића. Ћирић се представља као љубитељ Запада, а у ствари је профитер пропале Србије јер то је једина земља на свету где се мржња према сопственој традицији сматра озбиљном професијом. И није тачно да ми је намера да својом поезијом икога одвраћам од пута на Запад. А пре свих, волео бих да се у томе окуша велики западњак, Господин Ћирић. Кад је четири милиона Срба отишло из Србије, не видим шта и њега спречава да нам се придружи. Велика љубав према Западу?

Ако се има на уму моје искуство живљења у разним срединама, тако различито од искуства Ћирићевог, с којим правом ми овај просветитељ открива истину о свету у којем никада није био и у који вероватно никада неће ни крочити, осим као туриста? Зашто „објективни“ критичар не помене да сам у својим књигама био критичан и према Истоку и комунистичкој Југославији у којој сам живео 35 година? Зашто му је потребно да ме прогласи само критичарем Запада? Зато што себе види као послушног јаничара тог Запада који би се без његове логистичке подршке претворио у прах. Толико је значајан Ћирић за тај Запад.

Још тврди Ћирић да ја „патим уместо других потенцијалних емиграната“ како би им отворио очи?! То је она скривена порука коју он ишчитава из моје песме. Ако бисмо се послужили Ћирићевом логиком дешифровања уметничких дела, онда бисмо морали да закључимо да је Достојевски писао *Злочин и казну* како би упозорио младиће да не убијају маторе старице – стављао се дакле на крст како би смањио стопу криминалитета у Русији, да је Црњански писао *Роман о Лондону* како би спречио исељавање српске омладине у правцу Британије ... Па кад је све тако једноставно, не могу да се не упитам: зашто се Ћирић већ није прославио дешифровањем скривених ауторских интенција на примерима много познатијих писаца него што сам ја? Зар би се слика Запада у делима Орвела, Т. Бернхарда, Кафке, Музила, Броха, Л. Ф. Селина, Хамсуна (списак би могао ићи у недоглед) могла довести у везу са ружичастим представама о Западу европеисте Ћирића? И зашто светски

дух не распали и по негативној слици Запада и у делима ових писаца кад је већ открио највећу тајну књижевности? Зар не жели да буде светски критичар?

Ђирић пише да мој проблем „лежи у томе што способност саучествовања у патњи других, као и поштовање смрти популарног великана из друге културе, заиста представља део хришћанског пута у 'царство небеско'“. Дакле, ја се подсмевам српском путу у царство небеско, а Ђирић тачно зна у чему је тајна небеских квалификација. Па ко је ту роб небеске паланке Господине Ђирићу? Плачевно православље као сентимент према свему страном, славном и познатом, Вама је сасвим прихватљиво јер се на чудан начин подудара (ко би рекао?) са Вашом вером у универзалне вредности! Но, има још нешто што нисте приметили. Не цмиздре Срби пред Сачмом само зато што је из друге културе, већ пре свега зато што је славан са свим оним што уз то иде. Нисам код Србаља приметио љубав према непознатим и сиромашним (а подједнако талентованим) музичарима из Африке на пример. А не знам ни за Ваше текстове у којима, у име „универзалних вредности“, признајете стваралаштво уметника Латинске Америке, Африке, Кине, Индије, Ирана или Русије.

Основни етички императив и инстинкт, основну психолошку истину коју до сада нико није успео да негира, да онај ко не воли себе не може волети ни друге, Ђирић изврће на главу, па ми пребацује што однос према себи проглашавам психолошком и вредносном основом односа према другима. Он предлаже нешто сасвим ново: „Љуби друге, а себе мало мање или још боље

– нимало“. Но, шта је са оваквом етиком у пракси? Ја не видим на примеру Ђирићеве критике некакву глобалну љубав ни према мени ни према мојој књизи, а управо љубав према ономе што му је туђе Ђирић проглашава императивом сваког честитог интелектуалног чина. Не видим да мене као странца воли више него себе самога. Ето, живим на другој страни планете, мислим и пишем различито од Ђирића, дакле туђин сам му да не могу бити већи. И где је сад глобалистичка љубав овога духовника према мени? Ја је у његовом тексту не налазим. Налазим само отрцане мрзилачке фразе према свему што се не уклапа у политичку утопију наших паланачких европеиста.

5.

НИСУ СВИ ПИСЦИ БУДАЛЕ

*Свакакве весѣи дойиру до мене
из белої ꙗрада Синїидунума.
Данас чујем: ꙗриведен наш ꙗознаѣи ꙗисац
ꙗод сумњом да је из касице једної завода,
кад нико није ꙗледао,
ни мање ни више неїо милион
еврића у ꙗейчић свој сѣавио.*

*Узбуркала се јавносѣи синїидунумска
(од наивних ꙗисаца нису ꙗїо очекивали),
ꙗїа до јуче су ꙗисци од ꙗуберкулозе ꙗрунули,
како сад, циѣули-миѣули, да од њих
исѣадну овакви морални ꙗрекардашиоци?*

*И већ се у шћамѣи јављају ѣласови ѣодришке
осумњиченоме: „ѣа он је велики умеѣник,
ѣусѣиѣе човека на миру,
ѣде би он украо, човек од ѣера је ѣо“.*

*Само се ја молим Боју да весѣи исѣадне
исѣиѣиѣа, да ѣљачка није измиѣљена,
макар наш сѣисаѣељ морао и у заѣвор
збоѣ ѣоѣа. И заѣо кажем: ѣозлаѣила ѣи се
рука модерни јуначе, она којом си узео
оно шѣо си узео, ако си узео.*

*Видим ѣе, ѣо одлежаној казни,
ако ѣе уоѣиѣе осуде (јер евро ће и ѣу
учиниѣи своје), како на малој јахѣи
крѣѣариѣи морима, сећајући се
оних давних дана када си ѣисао књѣе
у нади да ћеѣи доѣреѣи до људи,
до исѣиѣи оних људи који би сада све дали
да буду као ѣи, док љуљушкаѣи се на
ѣалуби јахѣе, окружен чашама шамѣањца
и малолетѣним ѣлавушама које обожавају
ове излеѣе у неѣознаѣо ... и све шѣо иде уз ѣо.*

С. Ђирић:

У песми „Нису сви писци будале“ наводно се хвали способност за проневеру великог новца код писца који се увек посматрао као туњава и интровертна особа без смисла за практичне ствари. А у ствари, једна чаршијска афера о Радославу Петковићу издиже се у ранг филозофског примера и изнова се потура као трач и обада и *цинизам* *раван* *злоби*...

Опет, уместо анализе, Ђирић нуди готове закључке, којих он у свом рукаву има на претек. Не бавим се некаквом чаршијском афером, већ указујем на лицемерје друштва које тако често своје мане пројектује у појединца, чиме се само друштво изузима од критике и етичке саморефлексије. Дакле, чак и да сам именовао Радослава Петковића као повод моје песме, она се не би могла односити само на њега, по истој оној логици по којој се песме Катула, Марцијала, и толиких других сатиричара, не односе само на конкретне људе именоване у њиховим песмама већ на људске особине и устројство друштва у целини. Ђирићева спремност да моју песму сведе на репортажу једног изолованог криминалног случаја управо представља доказ његовог чаршијског менталитета. Зашто би се моја песма односила само на Р. Петковића кад о сличним или истим аферама сазнајемо из дана у дан? Није мени потребно, већ Ђирићу, да се ова песма не односи на српско друштво већ на Петковића као изоловану појаву. Дакле, Ђирић нити разуме песму коју анализира, нити схвата суштину сатире. Ђирић, штавише, не уочава да самом себи противречи када каже да се у мојој песми једна „чаршијска афера издиже у ранг филозофског примера и изнова се потура као трач и обада“. Авај, ако се у појединачом случају види једна општа појава („филозофски пример“, како би рекао Ђирић), како онда то може бити „трач и обада“?

А што се тиче „цинизма равнoг злоби“, можда би Ђирић могао да се упита: да ли је цинизам већи недостатак поезије која се неминовно бави емоцијама, или књижев-

не критике која се издаје за дискурзивно, непристрасно сагледавање природе једног књижевног дела? И откуда толико „цинизма равног злоби“ у Ђирићевој критици, кад је то нешто што сам Ђирић с презиrom одбацује као нижу духовну творевину? Још нешто: радо бих прочитао Ђирићеве текстове у којима се окомљује на мрски му цинизам у поезији познатих светских песника, или макар оних наших песника код којих цинизма има на претек а објављени су код западних издавача (Новица Тадић, Радмила Лазић).

6.

КЕНИЈСКИ НАЦИОНАЛИЗАМ

Уђем у једну књижару у Торонџу и на њолици откријем књију некој Енџеза о кенијском национализму. Моју рећи да сам од њада изјубио душевни мир јер авећ кенијској национализму не ѡресџаје да ме ѡројања. Ја сам и раније слуђио да нешђо са овим нашим свеђом није у реду, али нисам знао шђа је у њиђању. Сада џо јасно видим: џо је ојасносћ од кенијској национализму. Понекад ми се чини да сам можда ѡреосеђљив, али чињенице се морају ѡрихвџићи ма како оне биле болне и неђријџне. Уђлашен овим најновијим открићем, и мојим осеђањима које је оно изазвало, одем код ѡсихијџира. Он ми каже да и сам ѡџи од несанице од кад је ѡрочиђао исђу књију. Шђџавише, сџзнам да ауђор дођичне књије није нико друђи до њејов ујак, сђџарији човек који живи у Лондону и који џакође ѡџи од несанице од кад је књију најисао. После свеђа шђо сам чуо, одбијам да разџварам са

људима и осеђам се још више бесђомоћним, док се кенијски националисђи џоме рађују, шђо је још један доказ да свеђом влада зло. А Уједињене нације седе и ѡсмађрају све џо.

Ево како Ђирић тумачи ову песму у прози:

У песми „Кенијски национализам“ исмева се енглески аутор који тврди да је свет у опасности од кенијског национализма. Тиме што је кенијски национализам стављен уместо, рецимо, америчког нео-империјализма или глобалног тероризма, критикује се лицемерје и слепило интелектуалне елите која од једне бодље не види кактус. Проблем је само у малобројности таквих кенијских хипокрита. Прејака критика за маргинални феномен заузима место критици доминантних проблема које аутор није у стању да види...

Дакле, проблем је (само чији?) управо у „малобројности таквих кенијских хипокрита“. Какав подвиг књижевне критике! Да у космосу има више кенијских хипокрита, Ђирићу моја песма не би нимало сметала. Још тврди Ђирић да је у питању „прејака критика за маргинални феномен...“ Али, ако се ова песма односи на „маргинални феномен“, зашто онда Ђирић пада у ватру? Дакле, критика маргиналног феномена је прејака, аутор би (по рецепту Зоговић-Ђирића) требало да се бави „критиком доминантних проблема“. А њима се песник не бави – тумачи Ђирић – „јер није у стању да их види“. Те проблеме види само критичар Ђирић, зато и не пише поезију већ политикантску пашквилу коју на трагикомичан начин протура као књижену критику. Није ли Ђирићев страх да би моја песма могла имати нека-

кав политички ефекат последица исте оне параноје коју сам насликао у песми? Патетика Ћирићеве *будности* открива одсуство смисла за реалност, а то и јесте предуслов безрезервног прихватања ове или оне идеологије.

7.

У свом приказу моје књиге, Ћирић се служи и методом узгредног шамарања појединих песама, онако у пролазу, без и најмањег покушаја да прецизира предмет и садржину своје критике. Специјалност ове методе је да се критичар окомљује на поједине стихове и места не узимајући у обзир контекст песме у којем једино и могу имати смисао. Тако у песми „Мизера“ (чији наслов и не помиње) Ћирић налази „испразност општих места исказану на компликован начин“. Има ли овакав критички говор икаквог смисла? Како могу општа места бити исказана на компликован начин и није ли препознатљивост општих места потпуно неусагласива са формом која би деловала компликовано? Ћирић цитира неколико стихова из моје песме, али нити разуме контекст у којем се они јављају, нити уочава да је моја песма одговор на истоимену песму Црњанског, па самим тим и дијалог са вечним темама лирике (Ћирић би рекао „општим местима“).

Моје песме „Гноза“ и „Увек има довољно“ представљају – тврди он – примере „неуспешне мистичке поезије“. И то је све, уместо критичке анализе Ћирић нам нуди готов закључак. Ако некоме није јасно зашто су

поменуте песме примери неуспеле мистичке поезије – нека погледа Ћирићеве крајње успешне (за сада необјављене) радове из области мистицизма.

Ћирић ће успут ошамарити још једну песму, „Мајанабо“, опет је и не помињући по наслову. У једној слици из поменуте песме Ћирић налази „анахрону алогичност“, не увиђајући да се служи логичком бесмислицом као аргументом. Авај, оно што је анахроно не може деловати алогично, нити се оно што је алогично може доживети као анахроно, осим у глави Господина Ћирића. Још тврди овај критичар да песма „Мајанабо“ представља „сентименталну парафразу поезије лармојантног штимунга“. Како конкретна песма може бити *парафраза поезије* било каквог штимунга? Ако је нешто парафраза, мора постојати конкретни извор на основу којег је парафраза направљена. Није ми познато да се ико инспирисао пејзажом који окружује један мали хотел у кубанској недођији, па заиста не знам чију сам то поезију парафразирао, а ако Ћирић тврди да јесам, није ли његова дужност као критичара да прецизно укаже на извор моје парафразе? Тим пре ако на основу те чињенице негира вредност ове песме.

8.

Како би себе приказао као објективног критичара, Ћирић истиче да у мојој књизи има и „добрих песама“ (зар је могуће?). И као што неке песме куди из умишљених или погрешних разлога, тако и када друге хвали,

Ћирић само открива своју површност и неразумевање песничког текста. Тако „светски човек“ Ћирић хвали моју песму „Паркдејл“ која је – примећује он – посвећена „градићу који одумире“. Није, Господине Ћирићу, Паркдејл градић који одумире, већ један од квартова Торонта, највећег града Канаде. И проучите мало оно о чему пишете јер Вам се, неком другом приликом, може десити да од толиког познавања светских градова, Пигал и Монпарнас прогласите градовима који одумиру.

Ћирић хвали и песму „Бразилске разгледнице 4.“ тако што је назива ставом, а и луд би видео да је у питању једна песничка слика, а не некакав *сџав* о било чему.

Ако је веровати овом критичару, песма „Баба Јела из Сан Франциска“, коју такође сматра успелом, представља „петријински сказ“. Има ли ово икаквог смисла? Нема, јер Михаиловићева Петрија је жена једне културе, а старица коју сликам у песми „Баба Јела из Сан Франциска“ је Српкиња која је добар део живота провела у Америци, што је кључно за разумевање ове песме, специфичног животног искуства, топонима и језика (укључујући и језичке лапсусе). Дакле, сказ ове песме није ни изблиза сличан ономе у Михаиловићевом роману. Ћирић, нажалост, не успева да види ни оно што је најочигледније нити нам објашњава зашто би песма о самоћи и пролазности нужно била трагична? Још мање уочава хуморну димензију језика којим је она написана, као што од превелике љубави према страним културама и страним писцима не примећује ни песму посвећену Мериен Мур, написану на енглеском. Или песму „Једно писмо из Африке (вероватно Рембоово)“ у којој

је изгнанство насликано као страст и лични немир, а не као некакав рационални (понајмање идеолошки) избор. Нити ме, за дивно чудо, овај критичар прозива за мржњу према Русима поводом песме „Крст“, чији су јунаци нико други до руски криминалци...

Ћирић мудро закључује:

Добре песме се рађају у окриљу одумирања, пуцања, коби, напуштености и мртве муве на дну. Да је (п)остао песник одумирања и небића, сада бисмо га славили упркос антисемитском пројекту *Лажној ... Киша*. Али, ангажованост глобалне ксенофобије и испразност стихова појели су Васовићев поетски смртопис, као буђ нирвану.

Ово већ постаје занимљиво: Ћирић тачно зна како настају „добре песме“. Морам да признам да му завидим на том знању, јер кад бих био на његовом месту – писао бих свакога дана барем десет песама. А, ето, Ћирић који зна како настају „добре песме“ не пише поезију, вероватно зато јер је скроман. Дакле, Ћирић тражи да будем песник „одумирања и небића“, а истовремено не крије да вредност поезије (као и свега другог) процењује из угла еу-ропских вредности које он погрешно назива „универзалним вредностима“, а за које је специјалиста. Има ли ту икакве логике? Ако добро схватам, поезији припадају слике одумирања и небића, а просветитељу Ћирићу живот у новој Аркадији, у којој ће се поезија толерисати на сличан начин на који се у градовима толеришу гробља. Као и сваки закаснио марксиста, Ћирић меша метафизику (трабуњање о бићу) са утопијским доскочицама („глобалним вредностима“). Авај, о

чијем би одумирању ваљало да певам по савету стручњака Ћирића: о свеопштем (које би укључивало и њега) или само о мом сопственом? Бојим се да оно што он назива идеалним садржајем поезије открива неке друге, прилично мрачне аспирације овог критичара.

Коначно, шта би се десило да сам „(п)остао песник одумирања и небића“? Е, па, Ћирић би ме, са својим послодавцима, славио упркос мојој претходној књизи *Лажни цар Шћейан Киш*. Хвала Вам Господине Ћирићу, најмање што ми у животу треба то је да ме Ви славите (у једнини или множини). Ћирић се превише уживео у улогу католичког свећеника који је спреман да ми опрости објављивање једне књиге која са поезијом коју анализира нема никакве везе. Сасвим подмукло, у маниру полицијског доушника, Ћирић *ујозорава* да је моја претходна књига била „антисемитски пројект“. На основу чега он то тврди? Вероватно на основу оних текстова о *Лажном цару* које до дан-данас није стигао да напише. Сад, да ли то значи да Ћирићеву критику моје песничке књиге ваља схватити као про-семитски пројект? Ако је тако, зашто се онда овај критичар уопште бави мојим песмама? Зашто се не опроба на семитске теме у неком од бројних семитских часописа? Сем ако „Бетон“ није такав један часопис? Уместо да анализира књигу песама коју је сам изабрао за предмет свог критичког приказа, Ћирић ме прозива за претходно објављене књиге претварајући своју критику у неку врсту одмазде за „грехе“ из моје прошлости. Али, ако су му моје претходно објављене књиге толико сметале, зашто о њима до дан данас није ништа написао, већ се са њи-

ма разрачунава преко моје књиге песама? Елементарна етика која критичара обавезује да вредносне судове о књизи коју анализира не формира на основу других књига, за Ћирића не важи. Дакле, пошто сам са претходном књигом пао на испиту из глобалне љубави према човечанству, сада ћу бити кажњен, а казниће ме С. Ћирић који нуди своје глобалистичке услуге на релацији Пирот – Београд. Да се ради о једном од великих умова нашег доба говори и податак да је С. Ћирић један је од покретача подлистка „Бетон“. Новац за покретање часописа је скупио радећи још као малиша у фабрикама западних престоница. Нико не зна зашто се вратио у Србију. Неки кажу да је то учинио да би просветио народне масе и повео их на Запад.

9.

О критичкој методи

У Ћирићевој критици нема ничег што би је издизало изнад унапред постављене политикантске шеме из које он пише и из чијег угла учитава у поезију искључиво политичке садржаје, као да других тема и нема. А о дијапазону мотива и садржаја у мојој књизи, о форми, прецизности језика и стила, о поетској слици, игри значења, разноврсности формалних поступака у распону од лирске минијатуре па до песме у прози, овај критичар нема шта да каже, јер то и није важно из угла *новој*

културној модела, како би то рекао његов духовни ментор Филип Давид. Важно је проценити колико једно дело служи том политичком моделу, све остало је *само лијтератури*. Из Ћирићеве критике зрачи полтронство према његовим послодавцима, крајње ћифтинска нада да ће због тог полтронства бити награђен, као што су некада бесплатном вечером награђивани ловци коју су убијали оне велике медведе са којима је волео да се слика Тито.

Пошто је неколико песама (у књизи од 104 странице) прогласио политички неподобним, Ћирић је – сасвим „професионално“ – прећутао на десетине песама које не дају ни најмањег повода за лекције на теме из дневне политике. Дакле, Ћирић сасвим злонамерно ствара утисак да се моја књига бави пре свега политичком тематиком, осим у оних неколико песама које истиче као успеле. Истина је управо супротна, у књизи има неколико сатиричних песама које се баве оном стварношћу која Ћирића толико мучи, док се већина песама бави темама и мотивима чију би разноврсност сваки озбиљан критичар морао да истакне. А о форми да и не говорим јер Ћирић до тога није ни стигао, штавише он ниједном не помиње да постоји ишта осим садржаја.

Поезија никада није израз песниковог коначног мишљења о нечему. „Навучен“ на привидну транспарентност мог песничког језика, поготово у сатиричним песама, Ћирић ниједног тренутка не сумња да су његова дословна тумачења једино и могућа. Ако их не шамара у пролазу, он песме препричава, па кад их тако претопи у прозу, онда ту прозу (која је његово дело а не дело

аутора којег анализира) процењује из угла политичке подобности еу-ропских утописта. Основни модел тумачења је читавање (подметање) песнику оних садржаја и референци које Ћирићу служе као повод за оцртавање сопствених политичких амбиција. Осим погрешног цитирања и идеолошког читавања, овде се срећемо и са читавањем података, имена, чак непостојећих градова. Зато су највећи подвизи Ћирићеве критике његова нагађања да ли ја волим Кафку, да ли се песма „Једном песнику“ односи на Г. Петровића и М. Пантића, да ли се сатирична песма „Сингидунум“ односи на Р. Петковића. Коначно, оцена моје књиге, а индиректно и свих претходних, јасно је предодређена Ћирићевим подметањем да бих ја био идеални уредник једног националистичког подлистка, кад би га било. Из угла таквих простачких претпоставки, он извлачи закључке о вредности књиге коју тобоже анализира.

Неко ће рећи да сам Ћирићу посветио превише пажње коју он не заслужује. Нажалост, не ради се само о Ћирићу, већ о једном моделу насилничког понашања који је већ успоставио монопол над данашњом књижевном критиком и српском културом уопште.

СТАЊЕ У СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ И КРИТИЦИ ПОЕЗИЈЕ, ОД 1970. ДО ДАНАС

Анкета часописа *Исидоријана*
Питања поставио *Мирко Маџарашевић*

1. *Шта за вас значи појам модерно у поезији 20. и првој декади 21. века, и које српске њеснике у њоследње четири деценије (1970-2012) сматраије изразио модерним?*

Морам да напоменем да од последњих четрдесет година које помињете као оквир за разматрање појма модерног у оквиру српске поезије, ја нисам у Србији већ четврт века. Но и без тог физичког одсуства, поезију никада нисам пратио а камоли писао на дневној бази, јер верујем да песништво не би смело да буде професија или некаква редовна активност. С друге стране, морам да признам да ме никакав оквир од 40 или 400 година не инспирише на разговор. Повод за разговор може бити бављење суштином једног појма, у овом случају појма модерног, па се надам да ми нећете замерити што се нећу нужно држати постављених временских граница.

Ја ћу овде намерно говорити што јаснијим језиком јер верујем да је превелико интелектуалисање, данас више него икада, само бацање прашине у очи, избега-

вање правог дијалога. Данас и деца знају да се о модерном не може говорити без свести о песничкој форми, о песничком језику... О томе су написани томови и то треба знати и уважавати. Но, иако је бављење формом неопходно, мислим да се ту отишло у једну крајност која је постала изговор за нови конформизам. Кратко и јасно: без истинског ризика нема модерности, макар се песник користио иновацијама у форми, он у том случају бива тек корисник онога што му је култура дала у наслеђе. *Песник који никада није у сукобу са собом и са светом, њо мени, не може бити модеран.* Ако се овај критеријум примени на наше песнике, није тешко видети да модерних песника имамо веома мало, упркос чињеници да није мало оних који посежу за елементима модерног израза. Дакле, поезија није само домаћа радиност, вештина римовања или вештина баратања „слободним стихом“, већ нешто много озбиљније од књижевности и прављења књижевничке каријере. Без тог разликовања *поезије и лијературе*, на чему су толико инсистирали модернисти и авангардисти, поезија је само симпатично штене које се врзма око ногу „доброг домаћина“. Одржавање илузије о доброти људске природе, о априорној вредности идеја и уметничких форми, није усагласиво са духом модерног. „Новолиричари“ који подгрејавају стару супу, амбасадори православља, мисионари „глобалних“ вредности, имитатори „песничких великана“ могу бити наши савременици, али не и модерни ствараоци. И као што сви знамо, модерност је ништа мање и питање осећајности, песничког језика и синтаксе, ритма у најширем значењу те речи.

У времену када сам био студент књижевности, Милодраг Павловић и Васко Попа сматрани су корифејима нашег послератног модернизма. Како ми из данашње перспективе изгледају ови песници? Не баш толико модерно. Павловић је био најмодернији својом антологијом која је указала на ону традицију српске поезије коју су комунисти хтели да униште. Његово „враћање у прошлост“ било је шамар тадашњим цензорима који су хтели да нас убеди да све, па и поезија, почиње од њиховог устоличења у дедињске фотеље 1945. (Данас је ситуација потпуно иста, још гора у погледу права на било какву прошлост). Павловићев интерес за религију, антропологију и археологију, Византију и грчку културу, проширивао је тематске кругове наше поезије, али мој основни утисак о његовој поезији јесте да је она без замаха, без ритма, да је укочена и професорска, да превише флертује са храмовима.

Попа је, с друге стране, увео у поезију читав чопор вукова, а потом се са тим вуковима поигравао као директор зоолошког врта, сводећи своју поезију на маниризам. Наравно да је лакше било играти се са вуковима од папира него са Брозовим хијенама и крокодилима *in vivo*. У својим најбољим песмама, Попа је мајстор песничке слике (нашим савременим песницима треба најмање тридесет стихова да би постигли ефекат који Попа постигао са само три стиха), он на моменте има смисла за хумор, али све то није ни снажније ни модерније од онога што су писали наши предратни модернисти. Иако су били заинтересовани за нашу песничку традицију, Попа и Павловић су профитирали од кому-

нистичког уклањања наше предратне баштине. У одсуству својих модерних претходника, они су изгледали модернији него што су заиста били.

Шта рећи о каријерама наших славних песника? У својој недавно објављеној књизи *Зайиси књижевної йаїшолоїа*, Маринко Арсић Ивков пише:

Може ли један песник, живећи у свету пуном неправди и насиља, проћи кроз живот и ниједанпут не подићи свој глас, не успротивити се, не устати у одбрану жртве, слободе мишљења и слободе уметности? А у исто време примати награде, уживати у привилегијама, бити академик? Проминути, а остати у историји књижевности као велики песник? [...]

То је разлог што увек помало испод ока гледам на песništvo Миодрага Павловића, Стевана Раичковића, Ивана В. Лалића и још неких ... Не доводим у питање уметничку вредност њихових песама, али доводим у питање њихове уметничке домете, њихова неприкосновена места која су бранили и својим ћутањем, и одрицањем од своје индивидуалности и интелектуалности. Велика поезија не дозвољава своме аутору да ћути (*Зайиси књижевної йаїшолоїа*, 2012, стр. 46–47).

Ивков указује на механизам успеха већине наших славних песника. Тај механизам конформистичког ћутања који су развили у комунизму, наши су песници само пренели у посткомунистичку епоху. Може ли неко годинама да ужива статус академика као Миодраг Павловић, а да академију чији је члан никада не упита зашто се језик којим пише не зове српски већ „српско-

хрватски“? Док су невини људи (међу којима и писци) пендречени на Голем отоку, наши су песници опевали лепоте православних манастира, тражили „златну меру“ у Византији, не мерејајући се вођама ниједног режима: од комунизма до данас. Једна изрека каже: „Треба и то моћи“. Иван В. Лалић био је секретар „Савеза књижевника“, активни сарадник комунистичког „Градског комитета“. И док је био марксистички активан, у њему се јавила идеја да опева „златну меру“ Византије као некаквог надсимбола. Оскар Давичо, Марко Ристић, Душан Матић, Васко Попа, Бора Радовић, били су активни чланови партије и њихове песничке каријере би другачије изгледале да нису биле потпомогнуте са највишег партијског врха. И Винавер је из заробљеништва писао полтронска писма вазносећи Титове батинаше као ослободиоце. Јасно је да нико од поменутих не би могао да руши политички режим и да је хтео (овде не говоримо о томе), нити ико нормалан може да тврди да је поезија икада имала такву моћ, али је исто тако јасно да песничке каријере поменутих песника не би ни изблиза биле тако блиставе без њихове отворене сарадње са комунистичким бандитима који су им омогућили уредничка места, стипендије, привилегован статус код издавачких кућа као и промоцију њихових дела у медијима. Усебљени и загледани у свој пупак, ови су песници радили на промоцији својих песничких каријера с оне стране сваког ризика јер су све време уважавали границе преко којих се не сме прећи. Оно што је била политичка подобност нама се данас приказује као свестан естетски избор, као обнова „византијске“ или

не знам какве духовности, а и луд види да је та „духовност“ само изговор да се *не буде сада и овде*, да се у самозабраву сопственог тела глуми некаква бестелесна хармонија. Да ли је случајно да и данас најпризнатији и наградама овенчани српски песници настављају ову традицију певања о свему само не о свом времену и о сопственим животима? Можемо ли веровати песницима који све знају о Византији, о културама у које нису ни ногом крочили, – а о себи, својој средини и времену у којем живе, немају да кажу баш ништа?

2. *Које ђесничке збирке и књиђе, ђо вашем мишљењу, означавају биђиан дођринос развоју ђесничкођ идиома у савременој срђској ђоезији и – зашђио? Издавајђе ли и ђоједине ђесме?*

Не мислим да постоји било какав „развој песничког идиома“ (то ми звучи марксистички), постоје само издвојени гласови, мање или више оригинални. Ниједна од могућности поезије не може бити потпуно превазиђена јер све оне припадају сфери слободног избора самих песника. Дакле, иако се може чинити да данас доминира некаква модерна поезија – то је само илузија јер, као што сам већ рекао, рециклажа модерних форми још увек није и модерност, потребан је ризик, искорак у неки нови простор и нови језик, храброст да се ухватимо са ружним и злим, а апстрактна идеја форме нам ту не може помоћи. Дакле, да би неко био модеран он мора да ризикује више него што би хтео, јер ко је луд да буде губитник, разум то не може хтети, то се може

остварити само не-разумним скоком у непознато. Зар је Рембо хтео да буде несрећан, да буде самлевен поезијом? Само они без талента могу да воле „песнички позив“ јер о њему немају појма, они поезију виде као сферу личног добитка, док је поезија управо супротно од тога. Стихови се не пишу и не одрађују, они се плаћају вишеструко и нема те идеје (естетике, поетике) која може да заобиђе искуство патње, расцепљености, изгубљености, искуство без којег је поезија само пројекција ситног ега, билдање бицепса пред увеличавајућим огледалом. Наравно, данас многи мисле да је време патње „прохујало са вихором“ и да се поезија може писати као што се „сличуга“ интернетом. И може, само са каквим резултатом?

3. *Да ли је савремена срђска ђоезија више и ђођиуније обузђиђа националном ђемађиђком, еђино-инсђирацијом, балканском, ађиђичком или неком друђом миђђођоеђиђком, или – урбаним изразом? Које од ових ђемађиђских смерова ви смађирађе ђођребнијим срђском ђесниђиђву данас?*

Једино „тематско усмерење“ које је потребно српској поезији јесте отварање казана за гладне писце у Србији; имамо два удружења – а ниједан казан. Немојмо се лагати, већина српских писаца живи на ивици ивице, док шефови оба наша књижевна удружења једу крваве шницлице. Старо удружење је про-темишварско, а ново је про-бриселско, ни једно ни друго не чине ништа за српске писце и српску књижевност. А што се тиче

саме поезије, српској књижевности није потребно никакво усмеравање, па ни тематско. Све ово што сте набројали постоји и постојаће, а поједини тематски кругови нису потпуно издвојени или супротстављени једни другима као што се то чини на први поглед. На пример, идеја да је градско потпуно супротно балканском и локалном није друго до досетка Сорошеве коминтерне. У једној анкети часописа „Дело“ из јануара 1959. (пренесеној у књизи *Пройланак и ум*), Душан Матић, који је стране књижевности познавао много боље од данашњих глобалиста, примећује: „Неразумљив ми је презир према појму локализам. Да ли је локализам кад неко даје дескрипције факата који се зову Париз или Њујорк, или само онда када описују Бијело поље или Врање?“ Мислим да је овим запажањем Матић указао на бесмисао априорног и некритичког разликовања локалног и универзалног, разликовања које се често користи у шовинистичке сврхе. Џојс је, на пример, истицао своју локалност и припадност Ирској, а доживео је да буде прихваћен као уметник и у многим другим културама, упркос томе што је његово дело све само не „лако штиво“. С друге стране, данас имамо на хиљаде „глобално опредељених“ уметника који су итекако локални, управо својом жељом да буду оно што нису. Овде није на одмет сетити се једне Борхесове изјаве: „У књижевности су најмање значајне пишчеве намере“. Коначно, требало би подсетити на нешто што се често заборавља: не бира песник тему, већ она бира њега. Када дански песник Хенрик Норбрант, који је напустио своју земљу из здравствених разлога како би добар део живота провео

у Шпанији, Турској и Грчкој, пише о овим срединама, а уопште не пише о родној му Данској, онда то није зато што се свесно определио за некакве тематске кругове, већ зато што су му се тематски кругови везани за поднебље Медитерана наметнули самим искуством. А без искуства, није лако осмислити и дочарати људски глас, неминовност његовог говора, без чега је поезија само литература, вештина склапања стихова.

4. *Да ли је, по вашем мишљењу, током последњих деценија 20. века, све до данас, неко јесничко име од значаја остало у сенци, неоправдано? Има ли даљи развој српског јесничтва ширење од ове чињенице? Ако мислите да има, у ком смислу ви сајледавате узроке и последице?*

Имајући на уму катастрофални ниво наше критике, могло би се рећи да су сви песници остали у сенци. Једни су хваљени и вазношени без икаквог озбиљног разлога – па су на тај начин надувани попут веселих балона који лебде изнад пејзажа док не пукну од сопствене лакоће, а има не мало и оних који су уклоњени из фокуса, тако што су прећутани или погрешно тумачени. Овде ћу се осврнути на неке од тих аутора.

Песничка слика

Александар Ристовић је неоправдано остао у сенци Павловића, Попе и Ивана В. Лалића. Истина, има он много млаких песама на нултом степену емоције у ко-

јима тобоже посматра ове и оне бубице, ове и оне руже, ослањајући се више на поетски ехо ових речи него на перцепцију. Но, није то код њега најбоље. Ваља рећи да је Ристовић мајстор песничке слике и мајстор кратке форме која је тотални табу за нашу критику. Предивне минијатуре из збирке *Плаино*, као и посмртно објављеног циклуса *Даниноћ*, мера су његовог неуоченог талента. Оно што је најмодерније и најбоље у делу овог песника, критика није ни приметила. Ко би рекао? Али је критика уочила нешто друго: да је овај песник (рођен у Чачку уместо у Паризу) један од циклуса своје збирке *Хладна ђрава* посветио обичним људима из народа (Србима сељацима) због чега је нападнут као „националиста“. Тако је онемогућена и нормална рецепција једне од најбољих књига овог песника.

Велики број досадашњих учесника Ваше анкете је истицао Ристовића као свог песничког узора. За нову генерацију меканих лиричара, Ристовић је симбол естете који не прља руке са незгодним темама. Он им, као добар песник, даје алиби да се не баве темама овога света, већ да остану загледи у пупак свог лирског стваралаштва. Овде није на одмет подсетити да Ристовић није баш увек био с главом у облацима како то желе да прикажу његови тобожњи следбеници. А, кад смо већ код естетског, на чему данашњи лиричари инсистирају, ваља указати на феномен *јесничке слике* који открива њихово потпуно неразумевање Ристовићевог песничког света. Да бих ово илустровао, цитираћу неколико стихова једног од данас најслављенијих српских песника: „Не знаш, или, пак, знаш, увек спреман да кажеш: /

Баш је добро, а одиста и јесте све баш добро; [...] Могло би и снега да буде, и слутиш биће га / Док дрхтиш под зрацима жедним и приближаваш се / Свему што постоји, као они, спреман да кажеш: / Баш је добро што пашће снег, примириће се / Све што постоји ... // Добро је знати / Понешто о томе, и не знати ништа добро је ... / Што речи у теби уобличава: добро је ...“

Може ли овакво гомилање општих места да се назове поезијом? Или је ово тек домаћа радиност честитога раба божјег, Живорада? Све је добро, теши нас овај духовник, „примириће се све што постоји“ – само нам песник не каже откуда уопште немир, а не каже јер га никада није ни доживео, јер за то је потребно искорачити из конформизма малограђанске егзистенције која рађа овакву фразерско-буразерску лирику. Зато је „песнику“ слађа хармонија јер она не кошта ништа, будући да се нуди сама од себе као цитат из Светог писма: „Баш је добро, а одиста и јесте све баш добро“, открива Недељковић. (У преводу: И добар је онај што створи небо и земљу, Добар је Бог на небесима, Добар је...). Зар се оваквим поступком не би могло написати на хиљаде стихова а да се човек и не презноји? Коначно, све ово не пева сам песник, већ има нешто у њему што – како он каже – „речи уобличава“. Шта би то нешто могло бити, ако не сам Свевишњи, тај наизбежни покровитељ трећеразредних појаца који се о њега кешају као да им је кум.

Шта су наведени стихови (а они су типични не само за овде цитираног Живорада Недељковића *већ* и за *већину наших данашњих лиричара*) ако не цеђење су-

ве дренажине, пресипање из шупљег у празно, *немоћ за изворну јесничку слику*. Јер песничка слика мора имати обресе, препознатљивост, боју, конкретност без које неминовно пада у ништавило општих места. Гомилање именица и придева (па шта упали), ловљење у мутном под окриљем тобожње Вишезначности, нема никакве везе са поезијом и може представљати тек вежбу из „креативног писања“, домаћу радиност. Да бисмо појаснили до које мере је овакво песништво далеко од поезије Александра Ристовића, не преостаје нам друго него да цитирамо самог Ристовића: „Ходам преко траве, / гледам у траву, / из траве не посматра ме нико, / ничији дах не осећам, / не гледа ме из траве ни Вергилије / нити иједан од песника који су живели пре мене.“ (Ни Вергилије). Ево још једне песме од само три стиха, из циклуса „Даниноћ“ 382: „Лажни цар / из лажног двора / влада лажним народом.“ Да би неко писао овакве стихове, мора да буде надарен имагинацијом и културом, искуством и перцепцијом, осећајем за форму чак и у њеним једва видљивим детаљима, коначно – храброшћу да гледа својим а не туђим очима. Дакле, мора да има оно што данашњи „следбеници“ Александра Ристовића немају.

Хумор

Матић је својевремено тврдио да нам је поезија брадата и преозбиљна. Да је Рејмон Кено рођен у Србији, не би имао никакву шансу као писац. Доказ за то је Раша Попов, човек изузетног духа, мајстор хумора. Управо он који се никада није гурао да буде признат као пе-

сник, показао је да поезија може да буде истовремено и забава и мишљење, шала и медитација, синтеза модерног и фолклорног и то управо кроз хумор. Духовитији од Копицла и Туцића, и барем онолико духовит колико и Воја Деспотов – коме критика такође не опрашта хумор. Цвилење, завијање, пренемагање и покајничко цмиздрење, српска критика увек је сматрала и сматра „дубљим“ од хумора, иронијске дистанце, изворне имагинације, снажне перцепције и критичке рефлексije.

Прећућкивање као метода вредновања

Могла би се направити антологија песника које критика заобилази, а то су аутори са замашним опусом: Цера Михаиловић (који је својом књигом *Сол на рану* доказао да се може бити модеран и на врањанском дијалекту), Ибрахим Хаџић (који најбоље пише када се ослања на перцепцију наизглед „једноставних животних ситуација“), Бошко Томашевић (песник емигрантске самоће и метафизичког неприпадања), Немања Митровић (један од ретких који је показао таленат за песму у прози и кога је критика уништила промовишући га као прозног писца). Слично се десило и са Слободаном Тишмом чије прозне књиге нису друго до разводњене варијације онога што смо већ читали у његовој песничкој књизи *Blues Diary*. (...) Дакле, није ствар у томе што критика заобилази песнике ове или оне естетске оријентације, она напросто заобилази свакога ко се разликује од сиве масе. Судећи по стиховима које нам нуде, већина наших савремених песника пишу са циљем да буду примљени

у Академију, како би своје „песничке животе“ провели у „срамној сигурнини“ (кованица Србољуба Митића – такође талентованог и самим тим скрајнутог песника).

Нейожељна сашира

Миодраг Станисављевић је у нашој чаршији постао познат по својим пецкалицама на рачун српског менталитета у часопису „Република“, али је остао непознат по ономе по чему би требало да буде запамћен: по својој поезији. А у питању је песник богатог језика, изузетни сатиричар, који је и даље табу за академску критику која се радије бави лирском струготином што се не опире на додир. Када сам пре много година приказивао његову поезију на „Трећем програму радио Београда“, нико се за овог песника није интересовао, а поговоро не они који га данас из крајње пешчаних разлога користе у својим политичким обрачунима.

Српски индијанац у Аустралији

Да није крагујевачког часописа „Кораци“ (9/10, 2010), мало ко би од млађих читалаца у Србији могао да се упозна са радовима једног од највећих и најзапостављенијих духова наших простора, Сретеном Божићем, урођеничко име: Вонгар. Један од наших најпровокативнијих писаца (и песника), сведок и жртва радиоактивних експеримената над људима, писац који је због свог сведочења о државном тероризму прогањан и цензурисан на „демократском“ Западу. Али, зар тај Вонгар не пише

на енглеском? Пише, па шта. И Чарлс Симић пише на енглеском па му се цела чаршија додворава и преводи га у српску књижевност, иако Симић као биши амерички војни полицајац никако не жели да буде Србин. Дакле, Србина Вонгара нико не признаје за српског писца. Тако му и треба кад је живео са аустралијским урођеницима, да је био амерички војник (макар две године као Чарлс Симић) врата српске књижевности била би му широм отворена.

Жене долазе

Бум нове генерације песникиња донео је обиље нових тема и нових имена. Као препознатљиви глас издвојио бих Даницу Вукићевић, како због њене смелости да се бави табуима породице и друштва, тако и због оригиналних песничких слика у којима се махом депресивна осећања преплићу са истанчаном иронијом. И друге савремене песникиње доносе нове теме којима наша критика не уме да се бави, поготово ако су то теме еротике. Милији су јој мушкарчићи из клуба „нове лирике“ који пишу као часне геновеве (пример: Саша Радојчић). Но, вратимо се буму српских песникиња. Оне су наступиле чопоративно, што није било без колатералне штете. Све су проглашене генијалним, па су се тако изгубили сви критеријуми у вредновању њихове поезије. Ако бих приметио да слављена Марија Кнежевић пише очајну прозу у форми стиха, изложио бих се ризику да ме прогласе за женомрсца, али и под претњом такве оптужбе – ја и даље у поезији ове пе-

сникиње видим само блебетање без граница. Оно што трећеразредни прозаиста ухвати у неколико реченица, ова песникиња не уме да искаже ни у неколико стотина стихова. Још је трагичнији случај Владиславе Војновић. Истина, ова песникиња је покушала да у поезију унесе неке нове теме и мотиве што је свакако за похвалу. Једини је проблем што дневници писани у форми стиха још увек нису и поезија. Скућеност имагинације, одсуство језичког чула, немоћ за песничку слику која се овде симулира гомилањем детаља и нарацијом без краја, неуспеле поенте, чине њену „поезију“ изузетно дрвеним и монотоним штивом. Не, нису баш све чланице клуба *Pro femina* тако генијалне како нас уверава српска критика, а чланство у сваком клубу, па и у клубу „мачака које не иду у рај“, није нужно и гарант мачијег талента.

5. *Који су књижевни критичари и теоретичари, по вашем мишљењу, допринели бољем, бољој унијем тумачењу српске поезије у последњих неколико деценија? Истовремено, које књижевне критичаре видите као контрпродуктивне? Има ли критичара који не разумеју оно о чему пишу? Који су то критичари? На којим примерима се оледају неусиеси у критици српске поезије данас, а који су примери доказ успеха?*

Данашња српска критика очекује од песника следеће:

1. Флерт са традицијом, али без стварног дијалога или не дај боже полемике. Рециклажу већ отпеваних форми, са нешто мало „савремене“ вегете („додатак јелима“). И јаре и паре.

2. Лирику која глуми некакав садржај, а заправо нема никакав, лирику без емоција и без перцепције, без имагинације и језичке инвенције, лирику која *не ша-ласа*.

3. Хеклање а ла Милосав Тешић где се „богатство лексике“ (махом мртве и извучене из недовршених САНУ-ових речника) промовише у подвиг поезије. Није на одмет подсетити да пчелица Тешић и сам ради на изradi тих речника – званих „српскохрватски“, што му нимало не смета да се у јавности промовише као национално забринути члан „Крунског савета“. Има ли већег лицемерја под плаштом науке? Тешићева поезија је добар повод да се размисли о стању књижевне критике у Србаља. Најбољу (негативну – само се ви чудите) критику о овом песнику није написао нико од данашњих критичара, већ Милош Бандић, некадашњи професор конформиста који се пред смрт поново посветио литеарној критици и рекао оно што до дан-данас о Тешићу нико није смео да каже (критика је пре више година објављена у *Летопису Матице српске*).

4. Шта још српска критика воли? „Опалне петље“ и „пеперминтске девице“ Д. Ј. Данилова, хватање сенки кроз спуштене трепавице Војислава Карановића, зашећерене небулозе Живорада Недељковића које у већим количинама могу да код читаоца произведу дијабетес. Уз Сануовог појца Милосава Тешића, то су и најнаграђиванији *Serbian poets today* што довољно говори о „нашим“ књижевним критеријумима. Иако нико не воли да говори о наградама, оне су ипак најбољи показатељ

„наших“ књижевних мерила. Може ли неко ко прати поезију (а камоли онај ко је пише) а да се не упита: да ли су поменути песници најмање десет пута изнад осталих српских песника, што број додељених им награда несумњиво жели да потврди?

Овде не треба заборавити ни ловорикама окићеног песника Николу Вујчића. Овај мајстор песничког кича, који се крије иза идеје „чисте лирике“, исподобијао је све могуће награде, па и ону за „трајни допринос српској поезији“, Дисову. Погледајмо укратко шта нам је то у трајно наслеђе оставио овај песник, на основу његове књиге *Докле ђоїлед доїире и нове їесме* (КЦНС, 2012). Вујчићеве песме скоро увек почињу директним исказом који је по правилу неко опште место које нам он представља као сопствено откриће: „Ако је дан огледало, ноћ је његово поцрнело лице“ (Ноћи, IV); „Једном сам негде чуо (можда и прочитао) питање / које је за мене стих / ‘Где почиње небо?’ (...) Да ли је оно увек горе, и кад испружим руку, / да ли ћу га напипати?“ (Небо и земља); „Пуне су ми очи даљине.“ (Небо); „Није удаљеност увек у даљини, већ је, најчешће, у близини.“ (Стрепња); „Прошлост не престаје да долази. Тече / из будућег“ (Мера); „Кад вода говори / светлост је одговор у очима Самарићанке, / дубљим од Јаковљевог бунара“ (Јаковљев бунар). Из оваквих општих места и кичерозних домишљаја, песник покушава да исцеди суву дреновину, али то готово никада не успева јер песничка слика мора да има своју боју, контекст, специфични смисао – а не да буде тек ехо некакве „проверене лирике“. И, зато, када песник пише: „Разбих се као талас о обалу.

Пљеснувши / остао је само шум.“ (Јутро), морамо да се упитамо: где се то овај песник икада „разбио“ (суочио са собом и друштвом, са провалијом идентитета, како личног тако и језичког)? Не може субјект да се разбије (поцепа), а да му говор остане „цео“, вазда лирски гњецав и литерарно припитомљен. И као што код Вујчића нема никаквог расцепа субјекта и језика, тако нема ни језичке енергије, ни ритма, ни емоције, ни перцепције, ни имагинације, ни визије, ни људског искуства, ни дијалога, ни рефлексije, ни духа (а камоли хумора), ни било чега што би се издизало изнад лирских клишеа које нам он нуди као лирику „за сва времена“. „Све је мање нежности. Остале су само / оштрице речи“, цви-ли у песми „Повратак“ Никола Вујчић. У преводу: док остали песници убадају оштрицама речи, ја – исконски лиричар – нудим Вам „њежност“, како би то рекао Арсен Дедић. Само што код Арсена има слика из живота, његова поезија није апстрактна већ дубоко хумана јер се бави обичним човеком и његовим емоцијама, док је „њежни“ Вујчић оперисан од емоције и као такав једино способан за продају апстрактне магле.

Нису ли наше данас најмаженије поете управо негација модерности о којој овде говоримо? Зар Лаза Костић није далеко модернији од већине савремених српских песника? Зар Настасијевић није модернији од Тешића, Растко Петровић од Данилова, Дединац од Карановића, Драинац од Недељковића, Васиљев од Вујчића? Не, не поредим овде више канонизоване са мање канонизованим, славније са мање славним, јер да ми је то основа критичке методе не бих критички писао о Кундери,

Кишу, и другим литерарним „величинама“ у које данас нико не сумња осим ако није спреман да своју главу положи на пањ. Говорим о нечем другом, о неминовности поља поређења без којег се свака критика претвара у локалну причу, у тапшање по рамену свога „колеге по перу“, јер: *оно што ја пишем о њему данас – он ће следеће године писати о мени, награду коју му дајем данас – он ће ми узвратићи првом приликом*. То је најдубља истина данашње српске књижевне сцене која и не заслужује посебну пажњу док се не ослободи овог мафиозног модела по којем функционише и замајава такозвану јавност. Оно што се у данашњој Србији промовише као модерно није друго до напад на тековине нашег и европског модернизма, тријумф аутизма?

Вредносна скала за коју се српска критика залаже не заслужује друго до подсмех. Са дескриптивном апаратуром која подсећа на средњошколске радове, са хроничним страхом да се аутори вреднују јасно и са ризиком (отуда антологије са по двеста песничких имена – да се нико не наљути), са генерацијским групашењима, са потпуним одсуством дубљег увида у традицију српске књижевности – а камоли у песништво других језика, шта се од ње и може очекивати? Ко су њени актери? То су подмукли учесници у затвореним жиријима, упарађени кецељаши који нису ништа смислено рекли ни о једној теми. Којим то књижевним заслугама неостојећи писци попут Драгана Бошковића или Ненада Шапоње седе у било ком жирију? Да ли је случајно да после разорне критике поезије Данилова из пера Предрага Чудића у књизи *Вејачи овејане сушићине*, критике

која је могла бити повод за озбиљан разговор о поезији не само овог песника већ и о српској поезији уопште, управо тај песник добија „Дисову награду“ за трајни допринос српском песништву? И да ли је случајно да му ту награду, као председница жирија, додељује Радмила Лазић која у предговору своје *Антилопије урбане поезије* с поносом истиче да не воли квази симболику и продавање магле, што је – узгред речено – сама суштина поезије коју награђује? Има ли ту икаквог принципа, икакве доследности, икаквог морала? И кад смо код Чудића чија је књига освежавајући искорак из шематског приказивања и слављења награђених песника, морам да укажем на једну недоследност овог аутора. Зашто славу песника Данилова Чудић повезује само са „Јулом“, кад је песник Данилов био подједнако слављен и у свим режимима после „Јула“, па и у оном режиму у којем је Чудић био српски амбасадор?

Истини за вољу, за стање у нашој поезији не можемо кривити само књижевну критику. Модерне демократе (свих режима до данас) успеле су да овом књижевном жанру нанесу штету о којој комунисти нису могли ни да сањају. Јер, више не хапсе песнике, сада је на робији сама поезија, склоњена од очију јавности и избачена из књижара, како би се промовисала прозна пискарала изашла испод шињела Џ. Сороша – глобалисте који у име профита неколицине банкарских павијана уништава сваки траг духовности и слободе речи. Поезија није употребљива у сфери дневне политике и као таква она је отписана. Али, тиме није и обесмишљена, напротив, обесмишљени су они чији је страх од дру-

гог и другачијег толико велики да морају да прогањају чак и поезију коју „нико не чита“. Истина је, међутим, да оно што пишу наши најбољи песници далеко надмашује неиздрживо досадна и политички подобна штива Албахарија, Маројевића, Арсенијевића, и читаве легије наших прозаиста. Уосталом, где је иједан доказ (осим подметнутих статистика наших корумпираних медија) да се наши прозаисти више читају него песници? И шта ту има да се чита, оно што нам они саопштавају, околна на мала врата, већ смо чули од њихових духовних лидера: Ахтисарија, Вестервелеа, госпође Ворлик.

Конечно, неку реч и о издавачима. Сви знамо да српски издавачи беже од поезије као од куге, а објављивање песничке збирке схвата се као гест Вишње благонаклоности. С друге стране, издавачке куће које су тобоже посвећене само поезији нису друго до легла локалних трговаца, попут КОВ-а, на чијем челу (што сазнах тек недавно) није нико други до Драшко Ређеп, стручњак за банкротирање филмских предузећа, „критичар“ чији кичерозни текстови подсећају на исповести доконе домаћице, човек који поезију схвата као ношење белог шала око врата и коме незнање у коришћењу компјутера нимало не смета у његовим уредничким пословима (власт је сласт, макар и без технологије). Имао сам ту част да ми овај издавач недавно одбије књигу песама, подмукло и преко секретарице, јер Ређеп – као и сваки главосеча – воли да ради у рукавицама. Нисам имао више среће ни са уредником „Завода за уџбенике“, Драганом Хамовићем, који је својевремено написао веома похвалну критику једне моје књиге. Уредник је тобо-

же био заинтересован за моју нову збирку, али сам најзад одбијен са објашњењем да су „скресане финансије“. Авај, није прошло ни неколико месеци а иста кућа је објавила фрулашку поезију Вите Марковића! Нудио сам песничку књигу и кући „Архипелаг“. Уредник Гојко Божовић ми је одговорио извињавајућим писмом у коме ме обавештава да моју поезију „јако цени“, али не може да ми објави књигу „ове године“. Нисам издржао а да му не одговорим да мени одговара и следећа година, после чега се Културни Гојко више није јављао.

Најпознатији издавач поезије, краљевачка *Повеља*, претворио се, на жалост, у *Ценџар за размену њесничких услуга* („Ја теби објавим књигу, ти мени дајеш награду“). Зар није очигледно да је у промовисању песника Живорада Недељковића кључног удела имала чињеница што је овај уредник могао рачунати на повратне услуге својих песника колега, чланова ових и оних жирија? И зар се исти модел није наставио и са новим уредником Дејаном Алексићем који, гле чуда, бива орденуван великом наградом чим је засео у уредничку фотељу? Предвиђам да ће овај песник тек бити мажен и пажен јер његова поезија оличава све оно што наша критика воли: малограђанску позу добронамерног лиричара, одсуство смелости у суочавању са било киме и било чиме, одсуство било каквих трагова проживљеног живота, свођење поетског на серију сличица из сузама натопљеног споменара.

III

И ПОСЛЕ ТИТА – БРИТАНИКА

Мерећи сантиметром колоне густог текста подједнаке ширине, у тридесетдвотомном издању *Енциклопедије Британике*, дошао сам до следећих резултата. Дужина текста посвећена:

Јосипу Брозу Титу 95, 5 cm
Николи Тесли 54, 5 cm
Исусу Христу 13 cm
Фјодору Достојевском 10 cm

Дакле, простор који је посвећен Николи Тесли, Исусу Христу, и Фјодору Достојевском заједно, мањи је за читавих 18 cm (или нешто више од једне петине) од простора посвећеног Јосипу Брозу Титу. За дивно чудо, ова свезнајућа енциклопедија није штампана у комунистичкој Југославији, како би се то по њеним вредносним критеријумима дало помислити, већ у демократским метрополама шароликих континената.

Све оне који би евентуално желели да провере резултате мојих скромних мерења, упућујем на извор:

The New Encyclopaedia Britannica, Inc, 15th Edition.
Chicago/Auckland/London/Manila/Paris/Rome/Seoul/
Sydney/Tokyo/Toronto

На крају, још један занимљив податак: тридесет два тома поменуте енциклопедије, који би требало да пред-

стављају суму знања и информација о васколиким људским цивилизацијама, посвећени су, са њиховим личним допуштењем:

Роналду Регану – председнику Сједињених Америчких Држава и Њеном Величанству Краљици Елизабети II.

Мото енциклопедије гласи:

*Let knowledge grow from more to more
And thus human life enriched*

Нек знање веће бива нам још веће,
животе наше то обогатиће.

О БУГАРСКИМ КЊИЖЕВНОСТИМА И ЊИХОВИМ „ЕУРОПСКИМ ПАРТНЕРИЦАМА“

У свом тексту „Морал тескобе“, који је заправо отворено писмо Игору Мандићу поводом његове књиге *Романи кризе* (НИН 2433, 2434), Станко Ласић се исповеда да је као професор српске књижевности „особиту“ пажњу посвећивао делу Добрице Ћосића. Ова „осебујна књижевна фигура – сећа се Ласић – била је предмет расправа у мојим семинарима, од Загреба преко Париза до Амстердама“. Већ прва Ћосићева књига *Далеко је сунце* „обиљежила је“ Ласићеву генерацију, па и њега самога. „Тако је почео мој пут према њему“ – исписује Ласић у стилу верника ходочасника. „Написао је вриједних књига... – тврди професор Ласић – бавио се кључним проблемима што су их донијели национални и пролетерски тоталитаризми, настојао уочити нове наративне методе и стваралачки их асимилирати.“

Пратио је Ласић Ћосићево стваралаштво и после *Деоба*. За Ћосићев роман *Време смрти* каже да би „била лаж кад би рекао да га није потресло“. Иако је према романима Ћосићеве тетралогије критичнији него према његовим раним делима, Ласић и у тетралогији налази „тежњу према књижевној дубини“, чиме се она – процењује Ласић – „*дуже изнад сличних дјела у српској књижевности*“ (курзив, Н. В.). И на крају, упркос

свим набројаним квалитетима Ћосићевог опуса, Ласић „објективно“ процењује да је дело овог писца „далеко испод онога што су му значиле велике свјетске фигуре прошлости и садашњости“. Ћосић, дакле, није на нивоу Раблеа, Шекспира, Пруста... и то је оно „најнеповољније“ што Ласић о Ћосићевој књижевности има да каже. Чак ни Ласићева критика на рачун Ћосића политичара, која потом следи, не успева да сакрије чињеницу да је Ласићу јако стало до тога да управо Ћосићево књижевно дело не изгуби на рејтингу који је до сада имало. Укратко, Ласић се од Мандића – који и јесте повод за његов текст „Морал тескобе“ – не разликује у погледу оцјене општег значаја Ћосићевог књижевног опуса, већ тек у погледу вредновања појединих његових дела. Ласићу се најмање свиђа *Верник*, а Мандићу је то врхунац Ћосићевог опуса. И то се овим књижевним посленицима чини најдубљом дилемом српске књижевности од њених почетака па до наших дана.

Заиста, како објаснити да и Мандић и Ласић пишу о Ћосићу са оволико уважавања? Да ли је посредни критичарско слепило, наивност...? Верујем да је посредни све друго само не то. Можда је заиста крајње време да нам Ласић и остали слависти из цивилизоване Европе и са осталих континената одговоре зашто су од рата па до данас, у својим наставним програмима српске књижевности, пресликавали исту ону скалу вредности коју су у Београду зацртали Ћосићеви партијски другови? Зашто већ деценијама по разним катедрама расправљају о Ћосићу, а никако о Бори Станковићу, Црњанском, И. Секулићу, или неким другим српским писцима? Да

ли су то „еуропске партнерице“ од Ласића наручивале „занимљиве“ семинаре о Ћосићу, или је то Ласић, као стручњак за српску књижевност, сам предлагао Ћосића као највећу занимљивост српске књижевности? Када се буде дао одговор на ово питање, постаће, верујем, јасније и зашто се опет, овога пута из Загреба преко Мандића, а из Париза преко Ласића, подгрејава мит о незаобилазном и вечно актуелном Ћосићу. Нема сумње, све док Ћосићево дело широм света буде словило за круну српске књижевности, неће бити тешко доказати да је та књижевност – како би то Ласић рекао – на нивоу „бугарских“ домета. Идентификацију Ћосића и српске књижевности захтевају светски слависти у истој оној мери у којој и наши домаћи мафиози.

С нескривеном ароганцијом, обавештава нас Ласић да он „нема појма“ шта се данас дешава у српској књижевности. Није то зато – истиче он – што постоје објективне препреке које би га спречавале да се о њој информише – већ „једноставно због тога што га сувремена књижевна збивања у Србији не занимају“. Српска књижевност, која је до јуче била саставни део његове професије и предмет његових интересовања, добила је за Ласића, преко ноћи, исповеда се овај професор, тек статус „бугарске књижевности“.

Нема сумње, туђе укусе морамо поштовати и уважавати. Можемо разумети Ласићеву жељу да се бави књижевностима које су богатије и које му пружају више него српска. Само, у том случају, није нам јасно откуда Ласићу воље и времена да надзирава оне који се, попут Мандића, овом књижевношћу још увек баве. Ласић би

хтео да се српском књижевношћу више не бави, али да истовремено има увид, боље рећи надзор, над онима који се њоме баве. Другим речима, он би и даље, упркос свог небављења њоме, хтео да утиче на формирање вредносног суда о њој.

Напомињући да никада није одбацивао оно што је у српској књижевности сматрао „као књижевну вриједност и обогаћивање“, Ласић наводи списак српских писаца од Стерије па до Боре Ћосића. Међу великане српске књижевности, он убраја и Крлежине идеолошке саборце Д. Ћосића и Марка Ристића. Истовремено, на Ласићевој листи онога што је „вриједно“ нема Његоша, Л. Костића, Б. Станковића, М. Настасијевића, С. Винавера, И. Секулић... И ово понешто говори о Ласићевом односу према српској књижевности коју је деценијама, упркос своје нељубави према њој, ко зна како и зашто, тумачио студентима разних светских метропола.

Набраја Ласић и писце из осталих крајева Југославије који су на њега утицали. У ту другу групу, несрпских писаца, он укључује Андрића, Селимовића и Лалића, упркос томе што су се ова тројица, у току припремања едиције „Српска књижевност у сто књига“, изјаснили као српски писци. Нема никакве сумње да су на Ласићево разумевање, па и тумачење српске књижевности, утицали не само његов „низоземски“ књижевни укус, већ и специфична политичка визура у којој се препознају трагови наших балканских распри и подела.

У свом тексту „Морал тескобе“, Ласић изражава дубоко жаљење што су га наши југословенски школски програми, па и сама чињеница да није рођен у некој

од земаља велике културе, спречили да раније открије значајне писце попут Киркегарда или Гонгоре. Уместо да се од ране младости бавио делима ових великана, он је морао, по сопственом признању – поразном с обзиром на то да је ту материју предавао по светским универзитетима – да потроши читава три месеца студирајући дела Доситеја и Вука. Не изражава при том Ласић нигде жаљење што се бавио делом једног Ћосића и то не неколико месеци већ неколико деценија. Нити нам пак објашњава зашто се ни данас, када је већ открио драгоценог Киркегарда, не бави делом овог великог филозофа – већ се и даље бави литерарним сочиненијима „Оца српске нације“.

Заиста, ко је крив што је Ласић са толико закашњења открио велике европске умове? Бојим се, нико други до Господин Ласић лично. Истинске писце никада није спречавало порекло да пронађу своју духовну сабраћу из других средина, да се образују и мимо онога што се у њиховој матичној средини сматрало основним фондом знања. Иако рођена на Балкану, као и Господин Ласић, Аница Савић-Ребац бавила се античком књижевношћу не зато што ју је на то подстицао школски систем у којем се образовала – већ зато што је то био њен лични избор. Исидора Секулић је читала скандинавске писце и то у оригиналу када се код нас није ни знало за скандинавске књижевности. Винавер је примењивао Бергсонове идеје у тумачењу наше песничке традиције док многи у Европи нису ни знали за Бергсона, или су се са његовом филозофијом тек упознавали. А Пера Слијепчевић је, да поменемо и њега, докторирао у Швајцарској на теми

„Будизам у Немачкој књижевности“, иако је и он био рођен на Балкану, у херцеговачком селу Самобору. Заиста, може ли се уопште и замислити Пера Слијепчевић како се, под старе дане, у Ласићевом стилу жали што је Готама Буду открио прекасно јер је у младости морао читати Доситеја и Вука? За разлику од поменутих писаца, Станко Ласић се, по сопственом признању, све до својих зрелих, па чак и позних година, бавио искључиво оним темама и ауторима које су прописивали школски програми средине у којој је одрастао. И када се он због тога љути на српску књижевност (Ласић нигде не помиње „изгубљено“ време у читању старијих хрватских писаца), онда то заиста звучи трагикомично. У свом тексту, Ласић се не пита није ли ово закаснило откриће великих европских писаца узроковано можда и његовим личним предиспозицијама а не само „објективним околностима“.

Ласићеву тврдњу да је само оно што се збива у центрима великих култура вредно пратити јер само то представља „духовну нужност“, док духовне творевине осталог дела света представљају тек сферу занимљивости (егзотике) – не би подржао ниједан прави уметник или интелектуалац јер ова теза представља модел колонијалистичког, па и расистичког начина мишљења. У тренутку када сви, од банкара и војних лидера, па преко политичара и црквених поглавника, траже унификацију Европе, па и целе планете, култура остаје можда још једина сфера живота у којој се можемо залагати за разноврсност и међусобно уважавање. Но Ласић смиао културе не налази у коегзистенцији већ у подређи-

вању „малих култура“ великим европским центрима. Оно што се не усуђују да јавно затраже Немци, Французи, Енглези: потчињавање туђих култура њиховој националној култури – тражи у њихово име професор Станко Ласић.

Међу велике културе којима се диве и које препоручује као узор другима, Ласић не помиње само немачку, италијанску, шпанску, француску и енглеску, већ исто тако данску и низоземску! Нема никакве сумње, верује Ласић, да би и хрватска и српска књижевност требало да уче на светлим примерима ових традиција, уколико желе да у будућности избегну свој „бугарски“ статус. Додуше, Ласић нам не каже да ли би и Мексико, Русија, Индија, Јапан и Кина такође требало да увозе литерарне modele из великих књижевности Низоземске и Данске. Нити нам објашњава зашто писци великих европских земаља, кад су већ толико универзални и отворени према свету, не би могли ама баш ништа да нађу у делима њихових српских, грчких или турских колега – већ утицаји увек морају бити једносмерни: од европских центара па ка периферији.

Најзад, има ли смисла проучавати данас наше балканске, „бугарске“ књижевности? Верујем да вредност појединих националних књижевности (као и појединих књижевних дела уосталом) није само у универзалности – већ и у аутентичности и непоновљивости искуства о којем говоре. Естетички и вредносни плурализам чини ми се изазовнијим од свођења разноврсности на једну меру, па макар она била и „европска“. Из Европе се могу увести компјутери и технологија, па и модели образова-

ња, али не и књижевност, јер она не настаје имитацијом туђег искуства већ изражавањем сопственог. Српску, хрватску, и друге књижевности „малих народа“ ваља изучавати не зато што су боље или горе од француске или низоземске књижевности, већ зато што су различите од њих. Не би имало смисла проучавати их само онда ако постану бледе копије својих узора, а Ласић – судећи по његовом тексту – управо тај пут препоручује како хрватској тако и српској књижевности.

КО СЕ БОЈИ ПРОТОКОЛА ЈОШ?

У свом приказу моје књиге *Зар ојетї о Кишу*, објављеном у *Полиџици* од 29. марта под насловом „Ко се боји Киша још“, Тихомир Брајовић није нашао ништа што би вредело не само похвале, већ ни елементарног уважавања труда уложеног у писање једне обимне књижевнокритичке расправе. Рекло би се да су обимне студије о домаћим писцима у Србији свакодневна појава на коју смо већ оуглали. Таква критичарска надменост не мора сама по себи бити спорна, под условом да критичар успева да пружи макар основну информацију о књизи коју је одлучио да сахрани, и да, наравно, о књизи има да каже нешто смислено. Нажалост, Тихомир Брајовић не само да не пружа ни најосновније податке о садржају моје књиге, већ њене теме заобилази како би се фокусирао на оно што би могло да буде изговор за њену дисквалификацију. Указаћу само на неке примере критичарева злонамерности и непрофесионалности.

Брајовић ме, на пример, прозива да посежем за биографском методом у тумачењу Кишовог дела, а то исто приговарам другим тумачима. Да је ова тврдња безочна лаж увериће се сваки читалац моје књиге. Истина је да се у поглављима „Завера против Киша“ и „Кобајаги дисидент“ бавим Кишовом биографијом у циљу раскривања Кишовог дисидентског мита (зар сам ту уопште могао избећи биографију човека који је проглашен све-

цем), али је лаж да сам се и у *једанаесџи друкчијој* бавио Кишовом биографијом у циљу оспоравања његове „литерарне величине“. Већ и сами наслови ових поглавља негирају Брајовићево подметање. Но, чак и да сам се у анализи Кишових дела користио биографском методом (попут читаве армије наших доктора кишологије), Брајовићев приговор не би био мање бесмислен, јер се неминовно поставља питање: по чему је онда њихова метода боља од моје? Ако нам је метода иста, због чега су онда њихови радови канонизовани а моји прогањани? Брајовић нас оставља без одговора.

Настављајући да оспорава вредност моје књиге, Брајовић пише: „Онда кад се окрене самим литерарним аспектима Небојша Васовић највећим делом остаје у оквирима који су давно задати критиком Кишовог ‘плагијаторства’ и ‘оскудне имагинације’.“ Другим речима, моја књига не доноси ништа чега већ нема у познатој Јеремићевој студији *Нарцис без лица*. И ова Брајовићева тврдња је потпуно без основа јер су разлике између Јеремићеве и моје књиге више него очигледне. Пођимо редом: 1. Јеремић истиче неоригиналност као суштину Кишове литературе, а ја истичем идеологију као основу Кишове поетике и његове литературе; 2. Јеремић је мислио да за разумевање Кишове *Гробнице* није важно то што су Нојман и Новски Јевреји, а ја сам показао да је јеврејство ових ликова сама суштина Кишове идеолошке визууре; 3. Јеремић је заједно са већином других тумача видео Новског као невиног револуционара који страда у борби за светле идеале, ја пак показујем да овакво схватање Новског проистиче из једног много ши-

рег идеолошког оквира: покушаја да се корени револуције и њене методе замагле тако што ће се злочиначка идеологија и пракса бољшевика приписати само једном човеку – Стаљину, чиме се избегава питање одговорности јеврејских револуционара у периоду пре Стаљина; 4. Јеремић је ценио, па и хвалио, прве Кишове књиге, а ја те радове сматрам литерарно неуспелим; 5. Јеремић је био жртва популарног мита да је Киш борхесовац, а ја доказујем да Киш није схватио ни основне поставке Борхесове поетике, те самим тим није ни могао бити његов следбеник; 6. Јеремић је указивао на Кишову језичку аљкавост али се није посебно бавио проблемом стила, ја сам пак показао како се Кишов немаран однос према језику одразио на његов књижевни стил; 7. Јеремић је водио полемику са живим писцем, а ја сам своју књигу писао неоптерећен личним односом према Кишу или било ком другом учеснику ондашње полемике; 8. Коначно, ја у својим радовима о Кишу анализирам Кишова дела и критичке радове о Кишу који су објављени после Јеремићеве смрти и за које он није могао знати. Да ли је могуће да један доктор књижевности попут Брајовића није успео да примети ништа од овога, а тврди да је читао књигу?

У приказу моје књиге *Зар ојети о Кишу*, бранитељ наше официјелне кишологије пише: „Прави ‘специјалитет’ и својеврсну кулминацију књиге ипак представља апологија *Пројмокола сионских мудраца* током тумачења Кишове приче ‘Књига краљева и будала’.“ Шта значи Брајовићева цинкарошка тврдња да сам бранио „културни и профетски интегритет фамозне публикације“

(читај: *Пројтокола сионских мудраца*)? А шта је требало да урадим: да анализирајући Кишову причу о *Пројтокоlima* ниједном не поменем *Пројтоколе*, како бих доказао своју политичку подобност? Свођење многих тема и садржаја моје књиге на некакву „семитску проблематику“ представља управо онај пример редукционистичког манипулисања који Брајовић тобоже критикује као модел књижевне критике. Такође, нечасно обнављање вишегодишње кампање у циљу политичке дисквалификације мојих књига. Да којим случајем нисам поменуо *Пројтоколе*, Брајовић не би успео да кулминира. Зашто би се он трудио да оспорава моје идеје, кад може да ме потказује истим оним моћницима који су већ тражили забрану *Лажној цара* и који су ме на страницама „Нина“ (у којем је Брајовић годинама био цењено критичарско перо) ставили на списак аутора које треба забранити (види „Нин“, 18. март 2010), претећи потенцијалним издавачима мојих књига, залажући се за најцрњи облик цензуре, а све у име „угроженог Киша“. Тадашњем „Ниновом“ сараднику Брајовићу није, наравно, пало на памет да брани право на слободу мисли и јавне речи, он је тада гледао само своју рубрикицу и свој хонорарчић. Зато данас и јесте моралиста највишега ранга, кишолог за сва времена. Своју високу стручност на тему *Пројтокола* Брајовић је доказао у „Нину“ (7. јануар 2010, стр. 62) тако што је стрип Вила Ајзнера (који тобоже разоткрива порекло овог документа – кажем „тобоже“ јер се докази о фалсификату мењају од прилике до прилике) промовисао као велико дело светске литературе, прогласивши га најбољом преведеном књигом у *кайгејорији*

романа (!) за годину 2009, па се тако стрип о *Пројтокоlima* нашао испред дела Војновича, Ишигуре, Клезиоа и других познатих романописаца. Шта би могао бити разлог за промовисање најобичнијег стрипа у велико дело прозне уметности ако не Брајовићева жеља да се овим гестом препоручи оној елити која контролише српску књижевну сцену методама познатим још из времена комунизма. Да ли је случајно што је, баш у време Брајовићеве похвале Ајзнеровог стрипа, Филип Давид предлагао да се овај стрип уведе у *обавезну школску лектуру*, како би се тиме спречило читање *Пројтокола*, а све у нади да онај ко се стриповао „чистом истином“ не мора даље да чита и да истражује?

Свој текст, Брајовић завршава у патетично-поучителном тону: „Јер, ко се, заиста, после свега још боји Данила Киша и његовог персоналног, тако темељно ‘раскринканог’, књижевног ‘мита’. Знатно маркантнији, наиндивидуални митови, већ су, чини се, дочекали свој ред за исти ‘драгоцени’ третман.“

Брајовић, очито, у својој фиоци има списак митова који су зрели за раскринкавање, али никако да нађе времена да се позабави макар једним од њих. Заиста, било је и у време славне полемике о Кишовим делима и других митова у српској књижевности, много важнијих од мита Драгана Јеремића, али се, за дивно чудо, нико од кишолога није сетио да о томе обавести Киша, како не би губио време на „неважном“ Јеремићу.

Извините, Докторе Брајовићу, али ако је Киш провео године раскринкавајући Драгана Јеремића који није био ни близу статуса канонизованог писца у свом вре-

мену, зашто ја не бих раскринкавао култ Данила Киша, култ који је далеко репресивнији од Јеремићевог и који се данас намеће још више него за Кишова живота? Биће да се ја ипак бавим много већим и много репресивнијим митом од онога којим се у свом времену бавио Данило Киш. И да, самим тим, ризикујем далеко више од Киша. Да није тако, не бих био прогањан још од 2004. када сам о Кишу објавио своју прву књигу. За дивно чудо, они који су у нашој култури заиста прогоњени, названи су прогонитељима „невинога Киша“. Киш, пак, који је у српској средини уживао највеће могуће привилегије, што сам у својој новој књизи доказао на обиљу докумената, проглашен је од стране српских установа мучеником већим и од Исуса Христа. Зар овакво извртање проверљивих чињеница може бити случајно? Зар оно не указује да нам је књижевна наука заснована на серији фалсификата?

И зашто се Ви, Господине Брајовићу, буните против раскринкавања оваквог модела идеологизоване и строго контролисане културне сцене, осим ако од ње немате опипљиве користи, што се управо види из Ваше „успешне биографије“ која је у потпуном раскораку са димензијама Ваших књижевних остварења? Чиме сте, којим великим делима, заслужили присуство у раду десетина жирија које Вам даје моћ да одлучујете о књижевним стандардима, чиме сте заслужили даноноћно присуство у медијима које Вам омогућује да цинкарите књиге које Вама нису по вољи, Ви чији су критички покушаји подједнако безначајни колико и Ваши рани „песнички радови“?

Коначно, ако некеме још увек није јасно зашто је Брајовић типични представник наше кишобранске науке, одговор је једноставан: зато што он о Кишу нема шта да каже, али тачно зна шта се о Кишу не сме рећи.

ТИХОМИР БРАЈОВИЋ У УЛОЗИ СИОНСКОГ АДВОКАТА*

Методом полицијског инспектора који окривљеног наводи да призна своју кривицу, Брајовић у свом тексту „Фатални ‘стрип’ или како сам постао завереник“ кличе што ме је натерао да признам управо оно за шта ме оптужује: да сам се у анализи Кишовог дела (у књизи *Зар ойетї о Кишу?* Конрас, 2013) бавио јеврејским темама (уместо да сам се бавио кинеским што би било уместније имајући на уму садржину пишчевих дела?), штавише – да у Кишовом односу према јеврејској историји (сведеној на историју патње и погрома) видим идеолошки угао који у анализи његовог дела, за дивно чудо, увек остаје неосветљен. Оно што је у мојој књизи речено више него јасно, Брајовић проглашава својим новинарским открићем, раскринкавањем скривених токова моје мисли:

Уосталом, у полемичком дискурсу аутора *Лажної цара Шћейана Киша* истина је врло растегљив и крајње функционалан појам, веома подложен уметничком „дељању“ и „тесању“.

Значи ли ово да је „истина“ у Брајовићевим текстовима није подложна никаквом „тесању“, будући да је

* Необјављени одговор на текст Тихомира Брајовића: „Фатални ‘стрип’ или како сам постао завереник“, *Полиїтика*, Културни додатак, 12. април 2014, стр. 5.

однекуда преузета у довршеном стању? Надовезујући се на познату хајку од пре десет година, Брајовић жели да омогући додатни разлог за негацију моје нове књиге? Јер, шта је изједначавање моје претходне књиге која је била предмет хајке са мојом новом књигом, ако не позив да се и ова нова књига изложи истој врсти гоњења. За овакву препоруку, није потребно никакво критичко „дељање“ и „тесање“, довољно је најобичније цинкарење, преузимање негативног суда о *Лажном цару* као једино могуће и његово калемљење на књигу која се тобоже анализира.

И то је оно што је овде битно. Битна је транспарентност књижевних становишта и културних гестова, јер једино тако вреди дебатovati и полемисати. Крајње транспарентно је, рецимо, да Васовић у свом тексту најпре *цишира* моју опаску о томе како он „највећим делом остаје у оквирима који су давно задати критиком Кишовог плагијаторства и оскудне имагинације“, да би већ у наредној реченици непорециво тврдио: „Другим речима, моја књига не доноси ништа чега већ нема у познатој Јеремићевој студији...“! Ево, дакле, истинoљубивог метода на делу, управо на начин који Васовић неуморно „тренира“ на Кишу: замениш речи („највећим делом... у оквирима“ у „ништа чега већ нема“), подесиш потребне координате значења („другим речима“), нанишаниш, и - трасс! Право у средиште „истине“, коју затим, „другим речима“, „дељеш“ до миле воље.

Дакле, Брајовић ме је најпре прозвао што сам у својој књизи остао „у оквирима који су давно задати критиком Кишовог плагијаторства и оскудне ‘имагинације’“.

је“. Борац за транспарентност у књижевној критици не помиње ко је то највише писао о Кишовој неоригиналности и његовом одсуству имагинације! Ко други ако не Драган Јеремић, аутор познате књиге *Нарцис без лица*? Када сам, како бих удовољио Брајовићевом позиву на транспарентност, на Брајовићево подметање набројао осам важних тачака у којима се моја књига разликује од Јеремићеве, он се (у маниру добро дресираног папагаја) поново задржао само на теми јеврејских ликова, а прећутао све друго. Хајде сада, без јеврејских ликова, да погледамо да ли његова тврдња да сам у анализи Кишовог дела следио већ задате токове има основа:

Јеремић истиче неоригиналност као суштину Кишове литературе, а ја истичем идеологију као основу Кишове поетике и његове литературе;

Јеремић је ценио, па и хвалио, прве Кишове књиге, а ја те радове сматрам литерарно неуспелим;

Јеремић је био жртва популарног мита да је Киш борхесовац, а ја доказујем да Киш није схватио ни основне поставке Борхесове поетике, те самим тим није ни могао бити његов следбеник;

Јеремић је указивао на Кишову језичку аљкавост али се није посебно бавио проблемом стила, ја сам пак показао како се Кишов немаран однос према језику одразио на његов књижевни стил;

Јеремић је водио полемику са живим писцем, а ја сам своју књигу писао неоптерећен личним односом према Кишу или било ком другом учеснику ондашње полемике;

Коначно, ја у својим радовима о Кишу анализирам Кишова дела и критичке радове о Кишу који су објављени после Јеремићеве смрти и за које он није могао знати.

Да ли је могуће да један доктор књижевности попут Брајовића није успео да примети ништа од овога, а тврди да је читао књигу?

Зашто Брајовићу само смета оно што сам писао о јеврејству у Кишовој прози, а не смета му све ово друго које се итекако односи на процену Кишовог литерарног значаја, то ће најбоље знати он сам. Ово је први пут да неко јавно признаје да су теме оригиналности, имажинације, књижевног стила, поетике и постмодернистичког конформизма, које сам у мојој књизи анализирао на примеру Кишовог (и Естерхазијевог) дела, потпуно неважне и да је важна само јеврејска тематика. Киш је својевремено писао да су јеврејски ликови у његовом делу „у функцији онеобичавања“, на шта му је Јеремић, сасвим исправно, одговорио да се поступак онеобичавања може односити само на форму, али не и на садржину књижевног дела. Дакле, док је Киш хтео да своју јеврејску тематику (макар на нивоу поетичког објашњења) издигне изнад пуког садржаја и да у њој види и елемент форме, дотле је његов бранитељ Брајовић сасвим задовољан са јеврејском тематиком као таквом! Отуда и потпуно пренебрегавање питања уметничке оригиналности, форме и стила, борхесовске поетике, односа литерарног дела и нелитерарних извора, поетике и стваралаштва, што су важне теме моје књиге које Брајовић уопште и не помиње.

У мојој књизи Брајовић види ни мање не више него „опсесију ‘сионским’ завереништвом“!? Штета што нам овај критичар није понудио и доказе за оно што тврди. Какве везе са „сионским завереништвом“ имају моје анализе катастрофалног стања не само наше књижевне критике већ и европске, анализа Кишовог стила, поетике документа, уметничке имажинације, односа литерарних дела и нелитерарних извора, анализа поетике постмодернизма на примеру Кишовог и Естерхазијевог дела, анализа неосноване квалификације Киша као Борхесовог следбеника...? Да ли ја игде тврдим да наши кишолози преписују Киша и то подмећу као коначну истину о овоме писцу због сионске завере? Да ли ја игде тврдим да је Киш био лош стилиста зато јер је то део сионске завере? Да ли ја игде тврдим да Киш није схватио основне поставке Борхесове литературе због сионске завере? Да ли су поетичке контрадикције у Кишовом *Часу анатомије* и његовим другим текстовима објашњене сионском завером? Да ли моје залагање за оригиналност у литератури има икакве везе са сионском завером? Да ли ја тврдим да је идеолошки угао у Кишовој литератури резултат сионске завере или, пак, одсуства пишевог талента и његове жеље да се већ избором теме препоручи издавачима као политички подобан писац? Да ли је критика патолошке потребе за митовима у српској средини (види поглавље „Кобајаги дисидент“) објашњена позивањем на сионске завере? Сионски адвокат, професор Брајовић, мораће да логично и документовано одговори на ова питања, ако имало држи до своје докторске титуле.

Зашто је Брајовић у свом осврту на моју анализу приче „Књига краљева и будала“ промашио тему? Зато што он жели да расправља о *Пројоколима сионских мудраца*, а не о Кишовој причи. Ја сам у својој књизи покушао да покажем зашто је Кишова прича неуспела као књижевно дело. Овакав мој суд не може се оспорити распедањем о некњижевном извору (у овом случају *Пројоколима*), јер то није предмет моје критике, већ начин на који је Киш један нелитерарни документ користио као инспирацију за своју причу. Моје указивање на Кишову неупућеност у хронологију издања овог документа, сложеност његове рецепције и његовог садржаја, на одсуство ма и најмањег трага оригиналности у обради једне познате теме, Брајовић проглашава ни мање ни више него „апологијом“ *Пројокола*, јасно нам дајући на знање да не разуме шта реч апологија значи. Да ли би бављење историјским докуменатима које је Андрић користио у *Травничкој хроници* у циљу бољег разумевања Андрићевог романа представљало апологију тих докумената? Судећи по Брајовићевом схватању речи „апологија“, одговор би морао бити позитиван.

Шта значи Брајовићева примедба да сам у својој књизи бранио „културну и профетску вредност“ *Пројокола*? Па, профетски значај *Пројокола* признаје чак и циониста Норман Кон из чије је књиге Киш крпио своју причу (види: Норман Кон, *Позив на јеноцид*, стр. 64). Узалуд, Брајовић би да буде већи циониста чак и од Кона! Нека буде, само какве то везе има са литературом и књижевном критиком? Шта значи Брајовићева примедба да сам нелитерарни извор Кишове приче

анализирао на десетинама страница, поготово ако се има на уму да ову причу до сада нико није подвргао детаљној анализи? Зашто би детаљна анализа било чијег дела била нешто лоше и колики је број страница требало да посветим овој Кишовој причи? Да ли је посао књижевног критичара да другима одређује о чему ће и на колико страница писати, или да изнесе логички повезано и утемељено мишљење о књизи коју анализира? Где је макар један аргумент који би оспорио моју тврдњу о Кишовој неупућености у нелитерарни извор којим се он у својој причи бави, неупућености из које су проистекле бројне бесмислице у сликању ликова, фабуле, хронологије догађаја? Где је иједан доказ да ова прича представља уметничко дело, а не тек политичко подобни памфлет под маском уметничке приче што тврдим у својој књизи и што сам детаљно анализирао? Какве везе има Кишов неспретни реализам који он примењује у овој причи са поетиком модернизма којом кишолози дан-данас машу као са Библијом? Било би добро да нам Брајовић каже нешто о томе, макар и на неколико десетина страница.

Брајовић је на моју анализу Кишове приче могао одговорити оспоравањем онога што сам у својој књизи рекао (чега у његовом приказу нема), или пак нуђењем другачије анализе која би на индиректан начин оспоравала моје закључке, чега у његовом осврту на моју књигу такође нема. Уместо да полемику води о Кишовој уметности, он се пребацује на цинкарошко достављање и саме теме: *Пројокола*, као да сам ја бирао о чему ће Киш у својим причама писати! А пошто је те-

ма Кишове приче везана за „мрачну књигу“ каквом је Брајовић назива (какав подвиг интелекта!), онда и моје размишљање о Кишовој причи која се бави „мрачном темом“ не може бити друго до доказ мојих „мрачних“ побуда! Брајовић, очито, не разликује литерарно дело од нелитерарне грађе, не разликује моје размишљање о Кишовој причи која се бави *Пројтокоlima* од самих *Пројтокола*. Тиме што *Пројтоколе* сматра „мрачном књигом“, Брајовић није доказао уметничку вредност Кишове приче. Чак и кад бисмо сви исто мислили о нелитерарном извору (*Пројтокоlima* или којем другом), то још увек не значи да морамо исто мислити о уметничком делу које се инспирише таквим извором. Брајовићева осуда *Пројтокола* као „мрачне књиге“, очито, има други циљ: да упозори да је свака осуда ове књиге дело високе уметности, док критичко преиспитивање такве „уметности“ не може бити друго до доказ критичаревог антисемитизма!

Брајовић ме такође оптужује да ауторима *Пројтокола* опраштам шеснаест посто текста преузетог од Мориса Жолија (откриће које приписује мени, иако у књизи јасно стоји да је у питању резултат аналитичке обраде текста од стране Питера Мајерса), док исто то (плагирање) критикујем код Киша. Да ли је могуће да професор факултета не разликује проблем оригиналности документа (чије се порекло сматра спорним) од оригиналности уметничког дела чије ауторство не подлеже никаквој сумњи? Као што је Брајовић показао да не разликује стрип од романа (у противном не би стрип Вила Ајзнера сврставао међу значајне романе светске

књижевности!), тако професор Брајовић не разликује оригиналност историјских докумената (читај: нелитерарних творевина) од оригиналности књижевних дела. Авај, да би тајни план за манипулацију масама био успешан, он не мора бити оригиналан, што сам јасно у својој књизи рекао, указујући на сличност идеја *Пројтокола* са идејама других, старијих извора. Да би, пак, једно уметничко дело било вредно, оно мора бити оригинално, макар утолико да не понавља општа места и већ прихваћене истине, на шта се у крајњој линији своди Кишова прича. Брајовић жели да оправда Кишову неоригиналност позивајући се на неоригиналност *Пројтокола*, што је невиђени бисер наше књижевне науке. Пошто су *Пројтоколи* однекуда преписани (иако до данас не знамо одакле), што онда и Киш не би преписивао из књига које денунцирају *Пројтоколе* и то представљао као дело уметничке прозе? Док би *Пројтоколе* требало ако не спалити а оно свакако забранити због неоригиналности, дотле Кишово дело треба промовисати у оригинално управо зато што је његов аутор („поетички-свесно“) преписивао из *Позива на јеноцид* ционисте Нормана Кона?! Осим политичке подобности, Брајовић не уме да пронађе ништа друго због чега би Кишову причу препоручио као књижевно успелу. Он Кишову причу брани тако што напада *Пројтоколе*. Тако је на најочигледнији начин доказао оно што сам тврдио у књизи која је предмет његове критике: да „књижевна вредност“ Кишових дела најчешће нема другог ослоња осим у политичкој подобности (читај: идеологији) њиховог творца.

Брајовић ми, такође, пребацује што дешавања на нашој књижевној сцени тумачим у конспиративном кључу. Али, ако се у нашем књижевном животу све дешава спонтано и без икаквог конспиративног деловања, нека Брајовић објасни како је оптужба за антисемитизам постала најлакшим и најбезбеднијим начином дисквалификације српских аутора? И зашто управо таква оптужба има тежину коначне пресуде? Како је и од када огрешење о Семите постало највиши критеријум књижевног и критичког вредновања у српској култури? Ако овакво стање српске културе и не би било конспиративно, оно не би било мање патолошко и вредно проучавања. Зашто „слободним мислиоцима“ попут Брајовића смета постављање оваквих питања? Коначно, зашто Брајовићу толико сметају *Проџоколи*, а не сметају му, рецимо, политичке идеје Џорџа Сороша, који је главни финансијер и контролор српске културне сцене, а чије су усређитељске идеје истоветне са идејама *Проџокола*? Исто би се могло рећи и за једног другог „добротвора“, Господина Рокфелера, који кроз своје „племените“ фондације помаже разградњу српске и осталих националних култура управо по рецепту који је дат у *Проџоколи*-ма? Како је могуће да професору Брајовићу толико сметају *Проџоколи*, а није му сметало да буде стални сарадник „Нина“, на чијим страницама банкар Жак Атали на најдиректнији начин рекламира идеје *Проџокола*, лажно их представљајући као своје сопствене? („Нин“, 26. 02, 2009)

У ту сврху опортуно је, изгледа, писати о десетотомном опусу познатог писца с обиљем увреда и без иједног афирмативног суда (!)

Како може бити опортуно критиковати најпривилегованијег писца модерне српске књижевности, писца чије је дело претворено у камен темељац данашње политичке коректности? Да није овде опет на делу Брајовићево непознавање страних речи које воли да користи? Да је пажљивије читао књигу коју је одлучио да прикаже, могао је овај критичар приметити да управо у анализи приче „Књига краљева и будала“, преко које и денунцира целу књигу, износим позитиван суд о Кишовој причи „Лаута и ожиљци“ коју сматрам успелијом од приче „Књига краљева и будала“. Зашто је Брајовићу потребно да ме оптужи за нешто у шта се сваки читалац може уверити као у најбедније подметање? (види: *Зар ојетѝ о Кишу?*, стр. 345) Како једна дијалошка књига у којој је дато обиље Кишових цитата (понекада и читавих страница у континуитету) може бити „ружење“? Да није ружење оно што ради Брајовић у својој критици када из моје књиге не наводи ниједан одломак, када лажно приказује садржину књиге сводећи је на „апологију *Проџокола сионских мудраца*“? У Брајовићевом приказу нема ни трага претпоставци да би моју књигу требало прочитати како би се примедбе мога критичара и провериле. Зато овакву критику можемо сматрати цинкарошком. Он од читалаца тражи да о мојој књизи суде на основу моје политичке неподобности. За разлику од оваквог схватања књижевне критике, ја у својој књизи о Кишу позивам на поновно читање Кишових

књига, упркос мом негативном суду о њима: „Конечно, шта остаје од Кишовог *Часа анаџијоме*, и Кишовог дела уопште, ако се одузме мит Киша као највећег тумача сопственог дела, мит великог znalца књижевне теорије и књижевне критике, мит дисидента, мит великог све-дока историје, мит великог стилисте? Остаје дело без вредносног и идеолошког предзнака, *дело које њек њре-ба њрочиџаџи* (стр. 191).

Аутор екстензивне пасквиле *Зар оџеџи о Кишу?* у својим критичким радовима већ десетак година, баш као и у овој полемици, полутранспарентно али упорно, додуше и понешто радикализовано, заправо заговара делу ин-телектуалне елите и те како привлачан концепт етно-конфесионално ексклузивне, пуристички самодовољне књижевности и културе као одбрамбеног бедема пред растачућим тенденцијама и претећим силама савременог света.

Стручњак за „екстензивне пасквиле“ ме оптужује да већ „десетак година“ (у преводу: од када сам објавио *Лажној цара*) једном делу српске елите намећем „привлачан концепт“ [...] самодовољне књижевности и културе као одбрамбеног бедема пред растачућим тенденцијама и претећим силама савременог света.“ На основу чега Брајовић тврди да је поменути концепт привлачан? И ако је већ привлачан, зашто бих онда ја морао да га било коме намећем? „Претеће силе савременог света“, које плаше провинцијалца Васовића, мајчи су кашаљ за професора Брајовића који (из своје професорске фотеље) у савременом свету највише обожава управо оно

што прети и растаче. Нема сумње, Брајовић је модерни дух у чијим жилама тече крв епског јунака који се ничега не плаши. Но, колико је ово што мој критичар пише заиста храбро и колико ново? Баш нимало, јер његова критика није друго до плагијат онога што је поводом *Лажној цара*, управо на страницама „Политике“, својевремено писао Слободан Владушић (културни додатак, 12. март, 2005): тврдња да се залажем за провинцијализам и авлијски концепт културе. Пошто ни Брајовић, баш као ни Владушић на чију ћу критику одговорити у мојој следећој књизи, не могу да оспоре ниједан од мојих аргумената у вези са Кишом, они су посегнули за самим коренима мог мишљења. А корени мојих радова о Кишу јесу у томе што сам ја један (ваљда по природи) провинцијалац, који се залаже за авлијски концепт културе. Шта је овакво „откриће“ ако не школски пример онога што се у логици зове *genetic fallacy*, где се конкретна мисао (дело) објашњава пореклом те мисли (дела), а не самим значењем реченог. Уместо да се говори о нечијим идејама и аргументима, заговорник ове критичке методе има лакши пут негирања онога што му не одговара: увид у порекло самога дела.

Како Брајовић доказује провинцијалност мог концепта културе? Једним јединим цитатом из моје књиге која до сада није ни примећена, *Дневника 1*. Господин Брајовић је, очигледно, са цинкарењем ове моје књиге закаснио неких десет година што баш и није нека препорука за посао којим се бави. Ево одломка из мог *Дневника* који Брајовић сматра кључним доказом мога провинцијализма: „У Андрићевим романима срећемо

Турке, у Пекићевим Цинцаре, у Павићевим Хазаре, у Кишовим Јевреје... Српски писци су одавно увели санкције над књижевним ликовима српског порекла.“ На жалост, професор Брајовић је из средине наведеног цитата изоставио следећу реченицу: „Чак је и Црњански у свом *Роману о Лондону* за главни лик узео Руса а не Србина“ (*Дневник 1*, стр. 34). Уочавање једног парадокса наше књижевности, изречено на крајње непретенциозан и рекао бих духовит начин, што је одлика не само овог фрагмента већ и целе књиге из које је преузет, Брајовић својим буквалним читањем претвара у „камен темељац“ моје књижевне мисли.

Шта је изостављање целе речинце из једног кратког одломка ако не доказ да је за мог критичара (послужићу се његовим речима) „истина врло растегљив и крајње функционалан појам, веома подложен уметничком 'дељању' и 'тесању'“. Зашто је било важно изоставити реченицу о Црњанском? Зато што се из ње види да писца који је неоспорно српски не одвајам од писаца о чијој се припадности још увек воде спорови. Није ли из целине одломка такође очигледно да јеврејске ликове стављам у исти ранг са другим ликовима (Цинцарима, Русима, Хазарима, Турцима)? Зашто бих то радио, ако ми сметају само јеврејски ликови и јеврејска тематика, како је Брајовић тврдио у свом првом нападу на моју књигу? Видевши да је са својом оптужбом за антисемитизм упао у живо благо, Брајовић потеже једну много ширу оптужбу у којој антисемитизам остаје као могућност, али не и као доминантна оптужба моје књиге. Сада се тврди да ја заправо мрзим

све што је страно и етнички другачије! Но, пре него што писца ових редова пошаљемо на вешала, вратимо се још једном тексту наведеног одломка. Да ли наведени фрагмент из мог *Дневника* предлаже одстрањивање страних ликова/средине/култура из наше књижевности, или поставља питање: зашто „отвореност за друга порекла и другачија културно историјска искуства“ искључује могућност српских ликова у српској прози? Може ли неко бити отворен према другима, ако није отворен према себи? Не открива ли човек *друго* и *друго* и у самоме себи (што је одавно доказала психологија), а не само у човеку друге расе и друге нације? Како објаснити да је за разлику од српске књижевности којој недостају српски ликови, енглеска књижевност богата енглеским ликовима, француска француским, а немачка немачким? Да ли бисмо на основу тога, како недвосмислено сугерише Брајовић, морали да закључимо да су писци ових земаља провинцијални духови који се нису отварали за „туђа искуства“? Зашто Брајовићу омиљени Томас Бернхард пише о Аустријанцима, а не пише о Банту црнцима кад је толико отворен? Зашто је пожељније мрзети своју матичну културу (Аустрију), неголи мрзети Банту црнце? У чему је овде разлика осим у сорошевској мудрости да нико боље не разграђује националну културу него њени сопствени припадници. Дакле, нека Бернхард пљује по Аустријанцима, а Банту писци ће пљувати по Банту племену када за то дође време, а то време ћемо препознати по Сорошевим добротворним улагањима за „спасавање“ Бантуа као таквих.

Брајовић би да одбрани наше канонизоване писце од моје критике позивајући се на светла начела отворености према другим нацијама и културама. Али, гле чуда: Пекић (полу Цинцарин) пише о Цинцарима, а не о Перуанцима; Киш (полу Јеврејин) пише о Јеврејима, а не о Ескимима; Андрић (који се бавио српском историјом) пише о Турцима не зато што их воли, већ зато што су део српске историје. Где је ту отвореност оног типа за коју се залаже Брајовић? Ако би се доследно применили Брајовићеви вредносни критеријуми, морали бисмо да књижевно вредним сматрамо само оне теме које нас не додирују ни географски, ни културолошки, ни историјски, ни генетски. Крајњи исход овакве идеолошке естетике био би да се пише само о ванземаљцима јер ту је изазов љубави према *другима* највећи.

Пошто ме Брајовић прозива за националистичку искључивост, хтео бих да овом приликом изађем у сусрет његовим космичким видицима. Верујем да се стручност у било којој области не може мерити расном, верском, националном или политичком припадношћу, већ стварним знањем и делом. Зато сам спреман да Филолошком факултету на којем Брајовић говори за стручњака из области хрватске књижевности (без иједног рада који би оправдао ову његову позицију), понудим списак од 100 (а могао бих и више) хрватских писаца који би своју књижевност у Београду тумачили далеко стручније од Брајовића. Заиста, нема никаквог разлога да Брајовић своју професуру сматра вечном само на основу своје српске адресе. Или на основу своје спремности да прогања већ прогоњене књиге.

П. С.

Батина звана Томас Бернхард

Пошто није могао да изнесе ниједан нови аргумент у прилог Кишове књижевне величине, нити да у своја два полемичка осврта оспори моју анализу Кишовог дела, Брајовић је у свом нападу на позитиван суд Мила Ломпара о мојој књизи, „Бернхард и ми“ (*Полијтика*, 26. априла 2014), одлучио да потражи срећу са новом темом: ко је већи усамљеник: Васовић или Томас Бернхард? Какве то везе има са Кишовим делом које је у своја два текста покушао да одбрани од моје критике – то зна само Брајовић. Бернхарда не помињем ни у књизи о Кишу, ни у свом одговору на Брајовићев приказ. Па, о чему се онда ради? Брајовићево скретање почетног полемичког правца представља одговор на тврдњу Мила Ломпара да је моја позиција у српској књижевности усамљеничка. Иако ме у свом новом тексту не помиње по имену, јасно је да, одговарајући Ломпару, Брајовић Бернхардово усамљеништво пореди са мојим, а у циљу оспоравања мога критичарског морала. На то је у свом тексту указао и Мило Ломпар:

Ова тврдња је усмерена на моје схватање самотништва као језгра поетике Небојше Васовића. Како Бернхарда чини истинским самотником – по овом виђењу ствари – „обрачун с лажним сентиментом према сопственом пореклу, језику, култури, повести, државној политици и њеним експонентима“, онда овај обрачун не би требало

да буде присутан у делу Небојше Васовића који очитује само „декларативно самотништво“.

„Васовић и Бернхард, *via* Михиз“, *Печати*, бр. 317, 9. мај 2014, стр. 57.

Но, да видимо зашто по Брајовићу моје усамљеништво није аутентично, за разлику од Бернхардовога. Као доказ великог слободоумља и храбрости овог аустријског писца наводи се његова критика нацизма. Авај, каква је храброст нападати поражене нацисте? У години када се Бернхард окомљује на нацизам, нацизам није постојао. Објашњавати летаргију, корупцију, конформизам и провинцијализам једног друштва (о чему Бернхард пише у сваком свом делу) појмом нацизма је потпуно депласирано јер је свега тога било, и то у свим људским друштвима, и много пре појаве нацизма. Оно што, међутим, Бернхард не помиње у тренутку када „храбро“ напада аустријски нацизам је кршење људских права у новооснованој јеврејској држави, што не би била незанимљива тема тим више јер је савремени „писци хуманисти“ упорно заобилазе. Да ли је тешко замислити шта би било од Бернхардове књижевне каријере да је којим случајем нешто рекао и о томе?

Само неко ко није читао моје књиге може да тврди да се у њима нисам обрачунавао са лажним сентиментом према средини из које сам потекао, напротив – критиковао сам и наше лажне писце и наше труле институције, наше лицемерје и конформизам. Само неко ко је спреман да лаже може да тврди да сам икада гајио позитивни сентимент према „нашој државној политици и ње-

ним експонентима“. Недостаје само цитат, какав било, па да се сви уверимо да научна метода професора Брајовића није тек пука подметачина. Управо чињеница да је моје дело све супротно од онога каквим га види Брајовић најбоље објашњава мој статус маргинализованог писца. За разлику од Томаса Бернхарда који је, из само њему знаних разлога, читавог живота прихватао награде од највиших установа државе у којој је живео.

Ако је веровати Брајовићу, Бернхард „афирмише истинско на рачун тек декларативног самотништва иза којег лако провирује популистички схваћен ресантиман и невешто прерушене колективне фрустрације“. Али, зар се у Бернхардовим критичким тирадама на рачун своје земље не очитује „колективна фрустрација“ народа који би да се обрачуна са сопственом прошлешћу. Зар се и Бернхард, по истом принципу, не би могао прогласити лажним усамљеником? Јер шта је Бернхардова мржња према нацистима ако не ехо окајавања кривице целог једног народа, тек одраз „колективне фрустрације“. Али, снага Бернхарда као писца лежи негде другде, свакако не у његовој критици нацизма што данас представља опште место, мисао без и мало ризика. Бернхард је свакако много сложенији него што би данашњи промотери југо-сфере хтели да признају, оту-да редуковање овог писца на општа места о нацизму и плувања по сопственој нацији, а све у циљу обучавања млађих српских писаца како и о чему да пишу. А треба смело распалити по нацистима који су поубијани пре седамдесет година или по матичној држави, тим више што је та да држава окупирана, опљачкана и обеспра-

вљена. Треба испољити исту ону дозу храбрости коју су показали амерички војници када су (што смо видели на документарцу који је обишао свет) мокрили по мртвим талибанима. Али, не ствара ли се тако један „нови“ колективни дух, нова хистерија просечности коју би Бернхард, да је жив, верујем, ништа мање презирао? Да, верујем да би управо он презирао његове промотере из југо-сфере који оперишу под кишобраном тренутно најмоћније и новцем најпоткованије идеологије и који, као такви, о некаквом усамљеништву и снази индивидуалног духа могу само да сањају. Када је Бернхард критиковао Аустрију и Аустријанце, он то није чинио јер је био на платном списку неке НВО. Његови бранитељи и промотери на простору бивше Југославије, махом су плаћеници ових организација који у фигури овог писца виде згодно средство за промоцију своје мондијалне идеологије. А та се идеологија промовише непрестаним нападима на сваку посебност, било какву традицију, поготово националну. Тако Бернхард постаје користан на начин на који су то совјетској држави били корисни писци соц-реалисти. Они који су читали моје књиге, знају да сам српске институције критиковао пре него што је то постао уносан бизнис, финансиран од банкара Сороша, дакле – у времену када је то био ризик. Штета што се Брајовић тада није сетио да ме мало упореди са Бернхардом? Вероватно није стигао, с обзиром да је у то време градио каријеру у тим истим институцијама.

У контексту слављења Бернхарда као литерарног узора југо-сфере, посебно је смешан Брајовићев приговор да сам у обе књиге „ружио“ Киша. Авај, зар ружење

није основни покретач Бернхардове инспирације? Зашто је Бернхардово ружење познатих имена аустријске и немачке културе пожељно, а моје „ружење“ Данила Киша неприхватљиво? Зашто се српском писцу унапред ускраћује иста она слобода која се хвали код писца Аустријанца? Зар је Бернхардово исмејавање Аустријанаца, који купују Витгенштајнова сабрана дела само зато да их не би ни читали, различито од мојег исмејавања српских „кишобрана“ који своју љубав према Кишу вазда заснивају на туђим мишљењима? Зар неоригиналност и конформизам које у својој књизи критикујем (не само код наше књижевне науке већ и књижевне публике) нису слични оном типу малограђанштине који је толико пута жигосао Томас Бернхард? У свом тексту о Томасу Бернхарду и нашој књижевној сцени (*Поља*, бр. 482, 2013, стр. 192), Бошко Томашевић цитира:

Оно, (дело му) нема никакве везе са слободом уметности. То су (дела му) увреде части, хуљења, клевете на текућој траци, дакле, у свему, повреде закона“ (Cato, псеудоним аутора, „Пред заласком сунца“, „Vor Sonnenuntergang“, *Neue Kronen Zeitung*, 11. X 1988).

Шта је данас остало од овакве критике Томаса Бернхарда? Исто оно што ће остати и од Брајовићевог схватања књижевне критике као полтронског неговања књижевних митова.

МЕДИЈСКА БЛОКАДА КАО ОБЛИК ЦЕНЗУРЕ

(На примеру књиге *Зар ойейи о Кишу?*)

1.

Неко ће можда бити зачуђен насловом овог текста. Како може књига која је била номинована за престижну награду „Никола Милошевић“, и којој је додељена награда за критику и есејистику „Николај Тимченко“, бити под медијском блокадом? Видећемо да у данашњој Србији све може, па и то.

Књига *Зар ойейи о Кишу?* била је практично прећутана, већ од самог објављивања. Изненађујуће, с обзиром да је претходна књига на исте теме, *Лажни цар Шћейан Киш*, изазвала у нашој јавности прави скандал. Чињеница да се овога пута нико од мојих ватрених опонената није јавио да разговара о Кишу и његовом делу може значити две ствари: или да кишологе и нашу јавност то у суштини никада није ни занимало, или да постоји неки план да се (у недостатку аргумената) овога пута избегне полемика. И полемике вероватно не би ни било да се нису појавили позитивни прикази књиге, и да се књига није нашла у најужем избору за награду „Никола Милошевић“. Седница за доделу награде била је јавно преношена преко радија. Чланови жирија Миле Савић и Симо Елаковић гласали су први и своје гласове доде-

лили књизи *Прирок и суштинство* Слободана Жуњића. Самим тим, трећи члан жирија, Мило Ломпар, није могао утицати на име добитника. Мило Ломпар је гласао за књигу *Зар ојетѝ о Кишу?*, и тако починио прекршај који „кишобрани“ не праштају.

Већ и само помињање моје књиге у јавности било је повод за напад у листу „Политика“, најпре на књигу, а затим на професора Мила Ломпара. Баш као у славним данима политичког терора, не само што смета књига, већ се морају казнити и они који неподобну књигу читају и на било који начин препоручују. Као бранилац наше официјелне кишологије појавио се у „Политици“ професор хрватске књижевности – Тихомир Брајовић, са тврдњом да је књига безвредна, чак антисемитска. „Политика“ објављује мој први одговор Брајовићу, будући да сам се позвао на „Закон о штампи“, али не и мој одговор на Брајовићев други напад, као ни текст Мила Ломпара који је покушао да се укључи у полемику. Тако се професор Тихомир Брајовић одједном појавио као врховни стручњак за Киша, и то у дневним новинама у којима има статус сталног сарадника. Окрилаћен чињеницом да има где да попује, а заштићен својом газдарицом – уредницом „културне рубрике“ Весном Рогановић, он је неко време глумио књижевног критичара, све док у „Печату“ нису уследили разорни аргументи Мила Ломпара који су Брајовићев излет у област кишологије ставили тамо где му је место.

До које мере је Брајовић успео да убеди јавност у ваљаност своје „експертизе“ говори и чињеница да је Задужбина „Николај Тимченко“ (жири у саставу: Миливој

Ненин, Јован Пејчић и Горан Максимовић) доделила награду за годину 2013. књизи *Зар ојетѝ о Кишу?* Овога пута (барем до сада) није било полемике. Књига је на просто прећутана. Да ли то може бити случајно? Од десетина дневних, недељних, и осталих новина у Србији, да не помињемо на стотине блогова и осталих интернетских портала, вест о додели награде „Николај Тимченко“ донеле су само три новине: „Печат“, „Политика“ и „Вечерње новости“, као и „Српско књижевно друштво“ и „Српски књижевни лист“. Сама додела награде, остала је *пошитоно незабележена*, како од телевизије и радија, тако и од публикација и интернетских портала, што је вероватно први случај таквог прећуткивања од када се у Србији додељују књижевне награде.

Истовремено, одвијала се једна друга, од очију јавности скривена прича која је у много чему морбиднија од цензорског система из периода комунизма, морбиднија јер је анонимна, скривена, и иза себе не оставља никакве трагове, те самим тим ни могућност дијалога и разоткривања „режисера из сенке“. Овде ћу указати само на неке чињенице које су део историје моје књиге, иако је права слика вероватно још мрачнија.

Неке књижаре, попут „Цептерових“, наручују књигу од издавача, али чим виде да књига није хвалоспев Кишу, враћају књиге дистрибутеру. У београдској књижари „Беополис“ одбијају да приме књигу аутора „који је против Киша“. И у другим књижарама (како ми јављају колеге из Београда) праве се да немају књигу, и тек на инсистирање, „сасвим случајно“, проналазе тобоже затурени примерак.

По изласку књиге, новинар „Политике“ (Слободан Кљакић) и новинар „Вечерњих новости“ (Драган Богутовић) распитују се код сарадника „Конраса“, Ј. Цвјетковића, како да са мном ступе у контакт јер желе да направе интервју. Потом се више не јављају.

Лист „Данас“ одбија да објави приказ моје књиге „Морбус Киш“ из пера Бошка Томашевића. (Да се подсетимо, Томашевић је доспео на црну листу кад је у једном интервјуу за лист „Данас“ дао негативну оцену Кишових стваралачких домета, после чега је „Данас“ одбио да објављује Томашевићеве приказе непреведених књига са француског и немачког које са Кишом немају никакве везе. Још један доказ да свако критичко мишљење о Кишу неминовно повлачи неку врсту казне, што сам тврдио у књизи *Зар ојетї о Кишу?*)

Исти лист одбија приказ Здравка Крстановића „Вага за кумира“. Разлог: и овај приказ је био позитиван.

„Коларчев Народни универзитет“ одбија предложени разговор о књизи. Објашњавајући разлоге ове своје одлуке уреднику „Конраса“ Срђану Станишићу, уредница трибине, Олгица Стефановић, истиче да Васовић „критикује људе који су још увек живи“! Дакле, баш као што је и Киш критиковао своје „још увек живе“ савременике. Није незанимљиво сетити се да сам после објављивања *Лажної цара* био нападан зато јер критикујем писца који није међу живима?!

На трибини Студентског културног центра заказан је разговор о књизи за 24. април 2014. Убрзо после тога, уредница трибине, Весна Капор, обавештава уредника „Конраса“, Срђана Станишића, да „већ има пробле-

ме због те промоције“ и да она за тако нешто „нема ни кичму ни стомак“. Разговор коначно бива отказан две недеље пре заказаног датума са изговором уреднице да ће јој 24. априла бити болестан отац, што свакако представља редак пример видовитости у нашим крајевима. Уредник „Конраса“ је покушавао да сазна разлоге такве одлуке од директора СКЦ-а, Славка Веселиновића, али се овај ниједном није одазвао на позив.

Часопис „Поља“ одбија да објави текст Бошка Томашевића „Морбус Киш“ у којем критичар износи позитиван суд о мојој књизи. Занимљиво, с обзиром да је исти часопис објавио Томашевићев текст „Часност (ehrlichkeit) и добра воља да се нешто против савременика критички каже и немоћ да се тиме ишта постигне – случај Томас Бернхард“, у којем је Томашевић изнео крајње негативно мишљење о великом броју српских писаца. Шта је ово ако не још један доказ да се у Србији могу критиковати сви осим Киша?

Исти текст Томашевић нуди и „Београдском књижевном часопису“, али уредник Милован Марчетић одбија да га објави.

Два напада на књигу у „Политици“ из пера Тихомира Брајовића, без могућности одговора на његов други напад. Објашњавајући зашто не жели да објави мој одговор, уредница Весна Рогановић ми је написала да полемика има смисла само онда када и други желе да се у њу укључе, „како би се укрстило што више ставова“. За дивно чудо, уредница је заборавила да је одбијањем текста Мила Ломпара управо она спречила да се чују и други гласови.

Да се подсетимо: у првом приказу моје књиге, Тихомир Брајовић је оптужио Мила Ломпара јер је, предлажући моју књигу за награду „Никола Милошевић“, дао подршку моме „антисемитизму“. Када је Ломпар на овакву оптужбу покушао да одговори, „Политика“ је одбила његов текст са изговором да би текст требало скратити. Поводом чињенице да се једном цинкарошу даје неограничен простор за нападе, док се нападнутима ограничава могућност одбране, Мило Ломпар примећује:

Текст је – вели уредник – предугачак, па би га требало скратити. Сам захтев је неуљудан и бесмислен: неко ко посеже за оптужбом за антисемитизам, вишеструко немотивисаном и лажном, неко ко циљано премешта књижевно-политички спор у полицијско подручје, неко ко је стални критичар *Политике*, па има несумњиви монопол на страницама листа, појављује се одједном као особа чија се права штите од прекобројних слова у тексту којим се невољни оптуженик – брани. Како стоје ствари са оптуженим лицем? Политички потказан без било каквог повода, човек треба да унапред ограничава простор своје аргументације, да скраћује сопствени текст, као да не зна како иза његовог оглашавања следе слапови припремљених и наручених текстова. То је Политикина равноправност: пет аутора по пет страница равноправно је са једним аутором коме скраћујете текст, додатно га дискриминишући у писмима читалаца.

(„Денунцијант са маском знанственика“, *Печай*, бр. 314, 11. април 2014, стр. 56)

Сукоб између професора Ломпара и професора Брајовића распалио је страсти на београдском Филолошком

факултету. По сведочењу колеге који је присуствовао састанку професора факултета, Јован Делић прилази свом асистенту и из руку му отима примерак моје књиге, објашњавајући тај културни гест следећим речима: „Дај ми то ђубре да прочитам!“ Зашто је талентовани ђубретар Делић промашио професију, остаје тајна.

„Поља“ одбијају да објаве мој други одговор Брајовићу, први пут да су „Поља“ одбила неки мој текст.

Априла 17, Издавач „Конрас“ у својим просторијама организује округли сто о мојој књизи на којем учествују: Лабуд Драгић, Петар Арбутина, Мирослав Ивановић, Триво Ђинђић, Бранко Пиргић, Јово Цвјетковић... Учесници су говорили позитивно о књизи, али нису испунили обећање да у писменој форми доставе своје прилоге како би они били и објављени. Ово није први пут да чак и они који моју књигу подржавају то чине са великим страхом? Од кога, ако у нашој књижевној чаршији нема никакве конспирације већ се све дешава слободно и спонтано?

Маја 26, 2014, одржано је књижевно вече о књизи *Зар ојетѝ о Кишу?* у Студентском граду. По сведочењу уредника Срђана Станишића, ниједна новина није хтела да најави тај догађај.

Новинарка „Печата“, Љиљана Богдановић тражи од Мила Ломпара моју електронску адресу како би са мном направила интервју, али се потом никада није јавила.

На хрватском блогу (autograf.hr), појављује се нови цинкарошки текст Филипа Давида о мојој новој књизи. Некада су наши научници преписивали оно што је писао Давид, а сада Давид преписује оно што је (у његово

име) рекао Тихомир Брајовић. Кишова преписивачка школа доживљава процват.

У „Новостима“ бр. 747 (Загреб, 14. 04. 2014) појављује се текст мог старог прогонитеља Саше Илића. Оптужен сам овога пута за рехабилитацију Стаљина (не заборавимо да сам до јуче, по мишљењу А. Јеркова, био следбеник Хитлера). Илић мој однос према Кишу пореди са козачким шибањем чланица групе „Pussy Riot“. Преведено на језик савремене кишологије: ја сам Козак, а Киш је „Pussy“.

Из писма Срђана Станишића, јун 20, 2014:

Пласман књиге је стварно сужен. Са књижарама иде тешко и споро. Највећи број књижара су под монополом неколико највећих издавача (Лагуна, Мамут, Еврођунти и сл.), а они издања која нису њихова, а не процене их као комерцијална — или не узимају или их ставе на невидљива места.

Покушавао сам да изазовем медијску пажњу, па сам са телевизијом и са „Политиком“ покушавао да направим неки договор да се уради прилог о феномену овакве реакције на књигу, *и предлајао им учеснике с обе стране*, али ништа нису одговорили. Са Николом Тркљом из „Политике“ сам поновио покушај после два месеца и, опет, ништа. Са РТС нисам поново био у контакту јер је Драгољуб Којчић минирао разговор о твојој књизи, правдајући то „сукобом интереса“.

Селимир Радуловић, који се ономад сам понудио да направи вече посвећено књизи, није ми се више јављао и не одазива се на мој позив. Од Здравка Крстановића сам сазнао да се директор новосадске Градске библиотеке, Драган Којић, плаши да би му то угрозило радно место...

Занимљиво: исти Селимир Радуловић који није изгубио радно место објављујући серију политички неподобних аутора у својој едицији „Лични став“, сада би могао да остане без посла ако само приреди разговор о књизи *Зар ојетї о Кишу*? А зашто би било ко у Србији изгубио посао јер је омогућио разговор о једној књизи? Не сведочи ли овај страх о снази и методама оних који данас наступају у Кишово име, а које сам у својој књизи раскринкао као мафиозну организацију чији је циљ потпуна контрола над српском културном сценом?

Поводом планираних промоција књиге у Нишу и Чачку, уредник „Конраса“ ми јавља:

Нишлије су рекле да су у финансијском проблему и да практично ништа не могу да организују...

Уредница чачанског дома културе је уз опаску „Што сте ми дирали Киша?“ рекла да ће промоцију организовати почетком јесени 2014, јер за тај период има средстава. Није се више јављала.

Тако нам и треба кад смо јој „дирали Киша“.

2.

Још у марту месецу, уредник Станишић сазнаје од једног сарадника листа „Политика“ да ће Републичка комисија одбити да откупи моју књигу за библиотеке и да ће у тој „операцији“ главну реч водити Милан Влајчић. Ах, те конспирације, ко ће у то веровати? Елем, свим случајно, десило се управо оно што је и најавље-

но: у јуну месецу, Републичка комисија одбила је откуп књиге *Зар ојетџи о Кишу?*

Да видимо зашто:

У Извештају Министарства културе и информисања, послатом 04. јуна 2014. на захтев уредника „Конраса“ Срђана Станишића, а потписаном од овлашћеног лица Марине Шинко, помињу се три књиге издавача „Конрас“ за које Републичка комисија није одобрила откуп:

Небојше Васовића *Зар ојетџи о Кишу?*

Светомира Бојанина *Волејџи, али како?*

Слободана Арсенијевића и Видана Папића: *Ајџлас у џоџрази за майом жене.*

Образложење:

На првој седници, на којој је прецизирано како ће се водити Записник, Комисија за откуп књига закључила је следеће: „Ако није додатно прецизирано, за наслове који су одбијени, сматра се да не одговарају конкурсним критеријумима, односно *да својим квалитетом не заслужују да се нађу на списку ојџкуљених џубликација.*“ У складу са неведеним, публикација под редним бројем 3: *Зар ојетџи о Кишу?*, аутора Небојше Васовића, подведена је под ову класификацију, јер за њу није дато друго образложење (курзив Н. В.).

Авај, од члана комисије који је присуствовао седници, а чије име не могу да откријем јер бих га увалио у невоље, сазнао сам да је Милан Влајчић, подржан Јешом Денегријем, оцинкарио књигу као „антисемитску“, а ве-

лики стручњак, Александра Вранеш, радосно прихватила такав суд и књигу избацила са списка. Питање које се намеће: *зашто то није ушло у записник, ако чланови жирија заиста верују да је књига антијевејџиска?* Када су се и како поменути чланови жирија специјализовали за питања семитизма и књижевне критике, остаје нејасно. И, најзад, неизбежно питање: да ли је икада иједна књига која уздиже Киша била од комисије одбијена као безвредна или плагијаторска? Наравно да није, а да већина књига о Кишу јесу управо такве увериће се свако ко буде нашао времена да прочита неку од њих. Да ли је случајно да исти они који су и у комунизму имали сва врата отворена (трећеразредни филмски хроничар Милан Влајчић и трговац Јеша Денегри) и данас одлучују о судбини књига иза затворених врата?

Није мање занимљив ни разлог за одбијање осталих књига у издању „Конраса“, које су одбијене под изговором да су у питању „публикације стручног карактера“. Значи ли то онда да су откупљене књиге председнице комисије Александре Вранеш нестручне? А тек *Час антијевејџије* Данила Киша, књига која је проглашена стручном да стручнија не може бити? Зашто тој књизи није сметала „стручност“ да својевремено буде откупљена за библиотеке у великим тиражима? А ако се „стручни карактер“ користи у смислу означавања оних дела која су писана за узак круг зналаца једне области, а не за ширу публику, како онда схватити откуп уџбеника за албански језик ауторке Вранеш? Зар ће ико такву књигу позајмити из наших библиотека осим неколико студената албанског језика?

Шта је овакав поступак Републичке комисије ако не индиректно кажњавање издавача због објављивања моје књиге? Неко је, очито, наредио да се мој издавач дебело казни. Кажем „дебело“ јер сви знају да се ради о малом издавачу коме је откуп сваког наслова значајан део годишњих прихода. Шта је следећи корак у кажњавању „Конраса“: да се искључи струја у згради у којој је издавач смештен? Или да се, као васпитно средство, изврши физички напад на уредника? Не могу да верујем да толико каснимо за Европом. У Француској су, не тако давно, до дан-данас неоткривени младићи физички насрнули на писца и издавача Алена Сорала, а мој уредник и даље слободно шета Београдом?!

Није незанимљиво рећи ко је председница Комисије за откуп. Нико други до декан Филолошког факултета у Београду и стручњак за библиотекарство, Александра Вранеш, која је недавно, преко ноћи, постала и стручњак за албански језик, и која је у функцији председника Републичке комисије откупила не само свој уџбеник албанског већ и оне књиге које је писала у сарадњи са другим ауторима. Све заједно, *само осам наслова*. Ах, шта би гладни Срби уопште читали да им Госпођа Вранеш није објаснила све лепоте и благодати албанског језика? Па, још и државним новцем откупила ово своје ремек-дело и разаслала га по свим библиотекама Србије! Албанија, очито, нема алтернативу.

Нећемо овде о начину на који је „деканница“ Филолошког факултета (коју понекад називају „деканка“) запослила свога сина и то на факултету где деканише, због чега је већ добила упозорење од „Агенције за бор-

бу против корупције“. Позабавићемо се овде њеним активностима као председнице Републичке комисије. На мрачне активности ове особе осврнуо се не тако давно лист „Данас“, боље рећи новинарка Зорица Миладиновић. У свом тексту „Откупљују књиге чланова комисије“ (среда, 14. јануар 2015) она пише:

Комисија за откуп књига је, такође, донела одлуку да предложи откуп наслова још три своја члана, од којих су два на јавним функцијама у државним установама. Поред осам књига председнице Вранеш, на списку књига које је Комисија предложила за откуп, и који је достављен библиотекама у Србији како би одабрале наслове за своје читаоце, *налазиле су се и књије чланова Комисије Љиљане Марковић, њродеканице Филолошкој факултету, и Мирослава Перишића, директора Архива Србије. У сјисак су увршћене и књије Јерка Денеђија, члана Комисије и универзитетској њрофесора у њензији*. Скоро све те предлоге библиотеке су прихватиле, па ће за откуп наслова чланова Комисије из државног буџета бити издвојено више од милион динара.

„Част ми је што сам члан и председник Комисије за откуп књига за јавне библиотеке у Србији, чији је рад био потпуно јаван и отворен за медије. Сматрам да су моје колеге и мене за чланство у Комисији препоручили управо наши научни радови и да у том погледу није било никаквих неправилности. *Зарад њрецизности, ујућујем вас да је њом њриликом оѡкуљена једна моја ауѡорска и једна коауѡорска књија од укујно 2.250 наслова*“ – кратко је одговорила Вранешева на питања „Данаса“ да ли Агенција за борбу против корупције испитује евентуални сукоб интереса у којем су се нашли она и још двоје

чланова Комисије, да ли су она и ти чланови обавестили Агенцију о сумњи да би могли да се нађу у сукобу интереса, као и шта су предузели да би се избегло евентуално кршење закона при одлучивању (курзив Н. В.).

Дакле, деканица факултета и председник Републичке комисије тврди да је сама откупила *само два своја наслова*. Да научница Вранеш не уме интелигентно да лаже, потврђује нам новинарка Зорица Миладиновић у наставку текста:

Међутим, тврдњу да су библиотеке откупиле само два њена наслова негирају званични извештаји о откупу на сајту Народне библиотеке Србије. У делу тих извештаја под називом „Табела са одабраним издавачима, изабраним књигама, откупном ценом сваке књиге и укупним износом за сваког издавача“, који је објављен ових дана, *наводи се да су библиотеке откупили два њена ауторска дела („Библиографија“ и „Настава албанског језика као стирано“) и шест коауторских наслова, које су идентифицирале она и чланица Комисије Марковићева*. Ауторске књиге откупљене су у укупно 115 примерака и по укупној откупној цени од 106.000 динара, а шест коауторских у скоро 680 примерака и по укупној цени која прелази пола милиона динара.

Према том делу извештаја, библиотеке у Србији откупиле су и још један коауторски рад чланице Комисије Љиљане Марковић, у 78 примерака, и по укупној откупној цени од 51.480 динара. Одлучиле се да откупе и 51 примерак коауторског дела члана Комисије Перишића у износу од скоро 41.000 динара. Откупиле су и пет ауторских и један коауторски наслов Денегрија, у укупном износу од око 300.000 динара.

Дакле, „научници“ из Републичке комисије јавно лажу, откупом својих књига злоупотребљавају своје функције, а успут и цензуришу политички неподобне књиге!

3.

А сада, да са прећуткивања и цензурисања пређемо на најновију грану домаће кишологије: анонимне доставе тако добро познате из периода тоталитарних режима. Оно што се некада радило анонимним цинкарењем како би се „непријатељ народа“ послао у логор или на стрељање, данас се ради цивилизованије: анонимним блаћењем по блоговима. Циљ је, наравно, исти: сружавање кредибилитета, одстрел личности као најлакши пут негирања нечијих идеја и нечијег дела. Тако је на форуму Б92, у рубрици „Литература“, јула 11, 2014, отворена тема под насловом *Зар ојет о Кишу?* Да видимо како у пракси изгледа борба против „говора мржње“ за коју се тобоже залаже Б92:

Онај идиот Небојша Васовић? Та скопина и даље жива?

Н. В. Како примећујем, и Ви сте још увек живи, драги Шкоте?

...ментални болесник коме се [...] даје јросиор у медијима и јредсјавља као неки „културни“ садржај, уместио да буде у устјанови зајвореној шийа. То је искључива шјековина национал-социјалистичкој исјирања мозја (а крешен Васовић је, јоред шјоја шјио јљује јо једном од

рејких великих књижевних ликова у нас, и велики националисти и нејатјор суверенијетија Црне Горе).

Н. В.: Некада су комунисти хапсили неистомисљенике, а Ви бисте, модерни јуначе, да ауторе који Вам нису по вољи држите у „просторијама затвореног типа“. Не кажем да Вам идеја није добра. С обзиром на стање наше књижевне науке и наше културе, изгледа да бољег начина за доказивање Кишове величине и нема.

Васовић је јоновио оне ПОТПУНО ИДИОТСКЕ ојшужбе удбаша Јеремића јројив Киша, које су јрактично јој великој човека ојерале из јадашње СФРЈ и није јојме додао ни кварк ичеј новој или оријиналној. Али шја друо очекиваји од јесничкој Лејије, јакође јознаји и јо експремној јојрошњи алкохола.

Н. В.: Да ли Ви, као мондијално будни субјект, пијете само лимунаду? Тако изгледа по Вашим трезвеним коментарима.

Песнички Лејија - јер нејатјор суверенијетија Црне Горе и књижевној јенија Данила Киша јознаји је и јо јојме шјо је са очјледним саосећањем јисао и о србијанским јаравојскама у једном емијранјском часојису...

Н. В.: Недостаје само извор, о којим војскама, у ком часопису, кад већ читате безвредну емигрантску публицистику? Није ваљда да те публикације стижу чак до Црне Горе?

...фрусјирани, јровинцијални анјисемиија који се у свом канадском буцаку осећа несјособним да учесјвује у културном живоју је велике и јросвећене државе, ја

зајо јуши Србију својим имбецилним књијама и сјавовима.

Н. В. А ко Вас, цењени анонимусе, спречава да учествујете у културном животу “велике и просвећене земље” Канаде, кад ја већ не умем? Дођите што пре, Канада Вас зове.

Узјред, да је Васовић јајолошка јојава на јесничкој сцени доказују не само њејови сјавови јрема Кишу, Кундери, Варјасу Љоси и још некима [...] Али ејо, Васовић јомера јранице крејенизма, нема шја.

Н. В.: Жао ми је, никада нисам писао о Љоси. Шта Вам је требало да померате сопствене границе?

О њејовој ојсесији свейском завером, слободним задарима, “јодивљалим ајеизмом”, ксенофобијом, нумеролојјом (шја је јачно сјецијални значај броја 555? и јо код некој који бојзна како озбиљно кријикује Кундери-ну “разијраносји”) и друјим мемама национал-социјалистјичке ејоке и “дешавања народа”, не јреба јрошији речи.

Н. В.: Наравно, зашто бисмо трошили речи о нечему што никада није ни написано. Само неко ко пије лимунаду може да тврди да сам икада писао „подивљалом атеизму“, нумерологији броја 555, мемама национал-социјалистичке епохе, и „дешавању народа“. Доставите ми изворе и ја ћу Вас наградити великом кесом пуном лимунова.

Исја ја нијанса либерализма која је навела Сјамболића да Кишу да САМО ОНО СТО ЈЕ КИШ САМ ЗА-СЛУЖИО, довела је и до њејовој мучкој убисјива које су

обавили НАЦИОНАЛИСТИ, и то исто она врста коју њихови драги Васовић велича.

Н. В.: Заборавили сте да саставите списак радова у којима сам величао Стамболићеве убице. У међувремену, смислите нешто боље.

Васовић јесте неморално, политиканско и антицивизацијско јовно.

Н. В.: Ма нисам, то само Вама, цивилизацијском градитељу, тако изгледа.

Занимљиво, док њује и лево и десно, и горе и доле, представљајући се као велики иконоборац (а усавари је инфантилно деришће и заверолошки “јобуњеник без разлога”), Васовић никако да ољуне и по Андрићу. По Црњанском може, по Крлежи може, по Михизу, Пекићу, Кишу, Ковачу наравно, једино наравно не дира у фашисте (Злобрицу, Машићу, Антионија Исаковића) - и у Андрића.

Н. В.: Зар је могуће да Ви хвалите „тог фашисту Црњанског“ како су га некад називали, баш као што и Ви сада називате мене? А где сам то пљувао по Црњанском? Па, у Србији и деца знају да ми је он један од омиљених аутора. У тренутку када ово пишете, тек сам радио на тексту о Ковачу који Вам самим тим није могао бити познат. Откуда Вам онда информација да се уопште бавим тим писцем? Истина, пре неколико месеци неко ми је „хаковао“ електронску адресу и вршљао по компјутеру. Ако сте тада читали мој у то време необјављени текст о Ковачу, хвала на читању. На истом блогу где сте зацарили својом памећу, могли сте приметити да сам, у осврту на

један Ласићев текст, о „Злобрици“ писао негативно. За дивно чудо, Ви сте Ласића који „Злобрицу“ цени, бранили од моје критике?! А у мојој књизи *Зар ојет о Кишу*? могли сте видети шта мислим о Бећковићевом посмртном слову поводом Кишове смрти и његовом доприносу у стварању Кишовог култа. Читате ли Ви уопште, или само пљуцкате? Хајде мало да Вам помогнем једним цитатом из моје књиге:

У канонизацији Кишовог имена и дела нису учествовали само кишолози, страни и наши, већ и српски комунисти, српске демократе, српски националисти, српске културне установе и српска православна црква. У стварању Кишовог култа учествовали су сви, без обзира на њихове разлике у схватањима и политичкој оријентацији. Конфликт између кишолога и онога што они називају паланком не постоји, нити је икада постојао. И једни и други заговарају исту скалу вредности, и једни и други скрнавље оно најбоље из наше културне традиције, како би политички подобне писце попут Киша, подобне у свим режимима – јуче у лажном комунизму, а данас у лажној демократији, промовисали у наше највеће културно благо. (*Зар ојет о Кишу*?, Конрас, Београд 2013, стр. 106).

...то је јисац њаћеник, који ради за некога и нешто, док га естетика и уметничка истина не занимају уопште...

Н. В.: Авај, ако не знате за кога радим, шта Вам је требало да се у све ово упуштате? Дакле: да ли знате или само нагађате? Нисте ли управо Ви тврдили да радим за „српске националисте и фашисте“? А са-

да, одједном тврдите да радим „за некога и нешто“. Определите се.

Ма немам ја ништа против да се Васовић бави поезијом, да једе, пије, дрогира се, whatever. Оно што је за сваку осуду јесте његов покушај да се ионако полумисменом, четвртписменом и неписменом српском читалачком аудиторијуму исцрта мозак кроз холивудске и антиквизерске шаблоне, стилски ужасне, а и нелепо описане, какве су његове књиге о Кишу, Кундери и квази-есејистика о Михизу, Ковачу, итд. И то не са неких оригиналних, већ са изанђалих националистичких, традиционалистичких, а бојама и антисемитских позиција.

Н. В: А Ви бисте, генијални анонимусе, да „полуписменом, четвртписменом и неписменом српском читалачком аудиторијуму“ испирате мозак са мондијалистичко-мојсијевских позиција. Само напред, шта Вас спречава? Можда Ваша анонимност која најбоље говори о Вашем кукавичлуку и одсуству карактера? Недостаје Вам за историјски подухват још нешто: ауторитет стечен објављеним радовима. Осим ако за Б92 не припремате своја „Сабрана блогерска дела“? А што се тиче „антисемитских позиција“ које ми приписујете, својевремено је Киш признао да је причу о антисемитизму српске средине измислио само зато да би што боље продао своју књигу (Види: *Зар ојет о Кишу?*, стр. 64–65). А шта Ви продајете?

[Васовић је] холивудски и националист, са елементима чисте клиничке параноје...

Н. В.: Није лепо да сада одједном наступате као психијатар, кад сте се у својим коментарима сами представили као параноик.

Обашка што, карактеристично за будалешину попут Васовића, онако упутује врећа и књижевност нама суседне и пријатељске Бугарске.

Н. В.: Не врећам ја књижевност Бугарске или било које мале земље, већ у мом одговору Станку Ласићу управо браним право малих култура на аутентичност. Како Вам је то промакло, поред толике интелигенције?

Btw, Леија често помиње Васовића међу омиљеним јесницима у ЦЗ-у...

Н. В. Драго ми је да посећујете ЦЗ, иако не знам у ком својству. Ништа не може да замени искуство из прве руке.

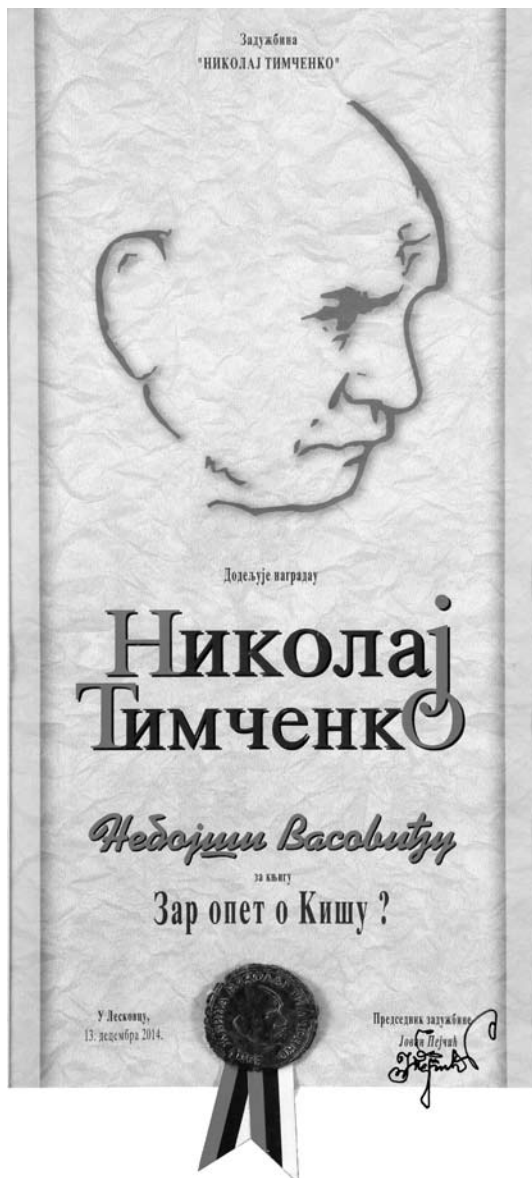
Шта је смисао оваквог писања ако не да се методом емоционалног условљавања створи одбојност потенцијалних читалаца према мојим књигама? И по томе је овакво блогерисање у дослуху за осталим врстама медијске блокаде мојих књига. Да ли анонимуси на форуму Б92 пишу ишта оригинално? Као што се може видети из наведених примера, они само плагирају оно што су о мени (а под изговором да пишу о мојим књигама) већ писали Филип Давид, Александар Јерков, Теофил Панчић, Саша Илић, Саша Ђирић, Тихомир Брајовић... Сличност стила и бесмислених оптужби, клевета и фалсификата просто су невероватни. Питање које се намеће: да ли на било ком форуму Б92, или у било ком гласилу данашње Србије, може да се оваквим речником говори о Данилу Кишу или Филипу Давиду? Свакако да не може, што само потврђује тезе из мојих књига *Ла-*

жни цар Шћейан Киш и Зар ойейі о Кишу? о режисери-ма наше културне сцене који своју грамзивост и жељу за доминацијом називају „новим културним моделом“! Цивилизацијски ћемо се обновити и бити заиста културни тек када све препустимо њиховој контроли. У међувремену, бићемо само одвратна српска паланка, чак и када државном „Седмојулском“ наградом китимо Киша, а „Ниновом“ Филипа Давида.

Но, вратимо се блогерима. Довођење мене који живим у Канади од марта 1988. у везу са Легијом, Стамболићевим убицама, паравојним трупима којима сам тобоже давао подршку у емигрантској штампи (којој?), тврдње да сам (у ненаписаним текстовима) нападао Црњанског и Варгаса Љосу, да сам (опет у ненаписаним текстовима) писао о тајни броја 555 и „дешавању народа“, довољно говори о стручности и моралу мојих критичара. Представници званичне кишологије Александар Јерков, Саша Илић, Теофил Панчић, већ су нападали моје књиге на основу својих нагађања о томе где живим, шта једем и пијем (а нарочито колико пијем), зашто пишем о томе о чему пишем – а не о нечем другом, зашто не пишем као „сав нормалан свет“ него својеглаво и неподобно. Није незанимљиво да анонимни блогери припадају истој школи „књижевне критике“. „Идиот“, „скотина“, „будаљетина“, „кретен“, „ментални болесник“, „параноик“, „антицивилизацијско говно“ – ето то су књижевни аргументи у борби са мојим књигама, то је врхунац домаће кишологије, то је речник против којег ниједан представник наше науке никада неће устати јер то је заправо исти онај речник који је у

Часу аналџомије користио њихов идол – Данило Киш: „шта зна свиња шта је диња“, „У један хип, у један миг / Pigeon ће постати pig“ (читај: новинар Голубовић није човек већ свиња). Оне који су критиковали његово дело, Киш је прогласио „списатељском багром“ и члановима „коза ностре“. Француски преводац који је одбио да преведе Кишову књигу, добија од Европејца Киша честитку: „Једи говна и у Новој години као што си их јео и у старој.“ На Јеремићеву критику *Гробнице за Бориса Давидовича*, Киш одговара тврдњом да Јеремић има „лисичију репину“ и да у својим текстовима користи „курвинске заграде“. Срби који не воле Кишова остварења час су Власи, а час Каравласи (детаљнију анализу Кишовог критичког речника видети у мојој књизи *Евројски давийељи из нашеї сокака*). Шта год мислили о данашњим блогерима, јасно је из приложеног да су они аутентични настављачи Кишове бахатости и примитивизма који се код нас уздиже као „европска литература“, литерарно и критичко умеће првога реда. Ах, куда сте нестали „философи паланке“, баш сада кад је најзанимљивије?

НАГРАДА
НИКОЛАЈ ТИМЧЕНКО

Миливој Ненин

КЊИГА О ПИСАЊУ,
МИШЉЕЊУ И ДОБУ

НАГРАДА ЗАДУЖБИНЕ
„НИКОЛАЈ ТИМЧЕНКО“

Образложење

Жири Задужбине „Николај Тимченко“, који је радио у саставу: Јован Пејчић, председник Задужбине „Николај Тимченко“ у Лесковцу – члан, Горан Максимовић, професор Филозофског факултета у Нишу – члан, и Миливој Ненин, професор Филозофског факултета у Новом Саду – председник жирија, једногласно је одлучио да добитник Награде „Николај Тимченко“ за 2014. годину буде

НЕБОЈША ВАСОВИЋ

есејист, песник, књижевни критичар и историчар

за књигу изузетне полемичке снаге

Зар ојей о Кишу?,

коју је 2013. године објавила издавачка кућа
„Конрас“ из Београда.

Књига *Зар ойей о Кишу?*, изнуђени наставак Васовићеве књиге *Лажни цар Шћейан Киш – Полемички осврћ на дело и идеје Данила Киша* (Београд 2004, 2005), писана је, као и претходна, с истог становишта – да цитирамо Сретена Марића: „са становишта здравог разума, те тако скромне, а можда највеће тековине људске“. Отуда књига и делује тако окрутно и неумољиво.

Небојша Васовић не само да је показао, још једном, да литература има свој простор истраживања, већ и да се о књижевности може писати, да парафразирамо Јована Скерлића, са више књижевних преокупација, живо и занимљиво.

Исписујући својеврсну одбрану литературе и показујући да у литератури нема заувек добијених битака, Небојша Васовић нам је подарио књигу после које оно што су писали Данило Киш и Драган М. Јеремић (*Час анаџомије и Нарцис без лица*) не може више бити читано на исти начин... Да поједноставимо – исписујући реченицу којом би требало да буду задовољни и они који Киша обожавају и они који сумњају у божанство – Киш се мора поново читати.

Ако бисмо у српској књижевности тражили сродну књигу, овој коју смо наградили (Небојша Васовић, *Зар ойей о Кишу?*), онда би то била, нема никакве сумње, Костићева *Књија о Змају*. Прво, и једна и друга су изнуђене, а друго, и једна и друга су (уз часне изузетке) дочекане на нож. Костићеву књигу изнудио је пригодан говор у Матици српској о тада неприкосновеном Змају, а Васовићеву књигу су изнудили напади књижевне критике после два издања књиге *Лажни цар Шћейан*

Киш, 2004. и 2005. године. Коначно, и прва и друга књига могле би имати у поднаслову оно Костићево да су, парафразирам, о певању, мишљењу, писању и добу.

Интересантно је да је Лаза Костић желео да – уколико му преостане новца од штампања *Књије о Змају* – штампа и „документе за историју те књиге“. Дакле, све оне нападе и оно што је пратило настанак те књиге... Исту такву, документарну, историју, захтева и ова Васовићева књига...

Користе исти метод, и Костић и Васовић – читају ред по ред, а некад и реч по реч – мада је, морам признати, Костић спремнији да призна Змају (Јоци Кишу) понеку успелу песму. Васовић то чини једино када је у питању Кишова приповетка „Лаута и ожиљци“. (А баш је та остала у рукопису.) Но, нешто друго Васовић признаје Кишу. Признаје му да је постигао литерарни успех на Западу, и да је тај успех посебно важан када се зна да писац долази из мале земље!

Али, оно што Васовић даље каже јесте да тај успех не мора да одговара литерарном квалитету дела. И доказује Васовић да Киш није оно за шта се издаје (Борхесов следбеник) већ реалистички писац – и то слаб реалистички писац. Тај доказни поступак је суров – мери се свако слово; овај доказни поступак је провучен кроз читаву књигу и то је заправо заједнички именитељ читаве књиге. (Узгред, у једном тренутку ће се Васовић – у доказном поступку – окренути, попут Костића, дијалогу. То су странице које заслужују да буду више пута прочитане! Преплеће се ту царство сени, испод сена, на обалама Сене. Весело.)

Одвећ би „литерарно” било поређење Данила Киша са Симеоном Пишчевићем – са човеком који хоће виши чин у војсци: баш као што Киш жуди за славом. Јер, ово је књига и о глади за успехом; о средствима којима се Киш служио не би ли стигао до славе и отргао своје књиге од „млинара времена” – да се послужимо већ помало потрошеном сликом из *Планина* Петра Зоранића. Ту бих, поред Киша, посматрао и писца који је последње деценије живота подредио литерарном успеху и слави. Мислим на Милорада Павића.

Чини ми се да је Павић играо улогу писца – онако како Запад замишља писца – и обукао је оно што мисли да Запад жели да види на писцу, и при том је још ставио лулу у уста. И стао пред фотографа. Али, и поред те луле, Павић говори чисто и јасно. Не прича оно што Запад жели да чује. Српски речено – не улагује се.

Киш јесте остао у својој гардероби, али говорио је, показује нам то Васовић, чисте лажи, само да би постигао успех, то јест да би био превођен и објављиван на Западу. Зна Киш шта би писац требало да испуњава да би био превођен. Требало би да је прогоњен, да је дисидент... И Киш свој случај диже на ниво којем бисмо се данас, из ове перспективе, могли само подсмехнути. Зар није смешна теза да су Киша напали српски националисти, који су у исто време и комунисти, а, да би све то прикрили, нападају га у Загребу... И коначно стижем до онога што ме као читаоца највише привлачи: до мемоара, сећања, али и до преписке; и то до преписке оних људи који су Кишу блиски... Одбрана Киша понекад се указује као најтежа оптужба.

Очито је да је Киш имао неку харизму. Јер, не могу другачије тумачити да о Кишу као дисиденту пише, на пример, и један Борислав Пекић, који је био у затвору због својих политичких ставова. (То је онај исти Пекић, који коментарише, 22. јануара 1983. године, интервју Душана Радовића дат *Нину*. Критиковао је Радовић Васка Попу и Киша као „државне писце”. Радује се Пекић што Радовић критикује Попу, али је недопустиво да критикује Киша. Мада и сам признаје: „има истине у томе да је самодраматизација Данилова подигла његов случај на један степен нешто већи од својих правих размера”). Узгред, ако је Запад хтео великог писца, којег је, вероватно, у тадашњој Југославији чекала спремна ћелија, имао га је. Највећи српски писац, Црњански, живео је две деценије у Лондону. Нису се отимали о његово дело. И како се овде не сетити Станислава Винавера и текста „Бора Станковић и пусто турско” и онога што је писац *Нечистије крви* говорио. Није волео Турке, али с ужасом мисли на трулог савременог Европејца – као на биће лишено осећаја. Европљани су – мислио је Станковић – изгубили смисао доживљаја, смисао света, смисао за пролеће, небо, жубор врела и плавет небеса... Од Европе је остала само празна љуска и лака плева: „Нема шта више ни да слаже кад би хтела лагати, не да јој се више ни лаж. И лаж има своје сласти.”

Вратимо се Кишу и погледајмо његову лаж. То је заправо кључни аргумент против Киша. (На ту лаж ни његови пријатељи не могу да пристану!) Да поједноставим: Киш је Западу, између осталог, рекао да је прогоњен због тога што је Јевреј. Притеран у ћорсокак од

пријатеља, Киш је признао – и очекивано и неочекивано – да је то рекао да би му се књиге боље продавале.

Покушајте да замислите Милорада Павића како износи такву бестидну лаж. Или, покушајте да замислите Павића како, у тренуцима славе, пише водећим комунистима књижевницима и тражи да га они заштите. Писао је Киш ником другом него Оскару Давичу и Мирославу Крлежи! Зар то није тадашњи партијски књижевни врх? Ту смо већ на терену доброг укуса. Читао је Васовић, заједно са читаоцима, и два Давичова писма поводом исте Кишове књиге. Једно пише Кишу (мало куди књигу), а друго пише уреднику који би требало да објави ту књигу (и хвали је преко мере). Био је Киш мажен и пажен! Неће Васовић то рећи, али видим Киша овде, на тренутке, као размажено дете. Замислите, неко га је довео у питање. Сам континуитет односа са Давичом је довољан да отклони сваку сумњу о дисидентству... Али, зар није довољна државна награда коју је Киш добио из руку председника Србије, човека који је у том тренутку био на челу српских комуниста... (Узгред, зар није једна врста дисидента био Душан Радовић, који је био нападан од тог истог председника.) Кад сам већ поменуо Душана Радовића – добио је Радовић од Јосифа Бродског, у Њујорку, списак наших прогоњених писаца. Приметио је Радовић да су баш ти писци највише пажени.

Нема Киш ниједну забрањену књигу, попут, на пример, једног од јунака ове књиге – Драгослава Михаиловића. Узгред, оставио нам је баш Михаиловић опис оне ноћи када су у Михизовом стану заседали пријате-

љи Данила Киша и спречили објављивање текста против Киша у *Дуи*. (А *Дуи* би се боље продавала! Ако је и било лажи у тексту, зар није лаж легитимно средство – да би се „роба” боље продавала?) Да се вратимо тој ноћи: била је то мешавина снисходљивости, неспретности, полтронства, самохвалисавости и Кишовог незадовљства количином ангажовања пријатеља... Не смем да напишем да је Васовић ту ноћ „интерпретирао” мајсторски – плашим се општих места.

Но, супротставимо још једном Павића и Киша у њиховој глади за успехом и погледајмо заједно како се односе према читаоцу. Милорад Павић ту има далеко „еластичнији” однос: читаоца понекад диже изнад писца... Кишов читалац је, показује то ова књига, приглуп – ништа не види док му Киш не нацрта. (Ако му постави загонетку, онда му и напише да је то загонетка. Заправо најбољи тумач Кишовог дела – из Кишовог угла – јесте сам Киш – и томе се нема шта додати.) Даље, Киш пише да је први у нашој литератури потеглао питање логора у (нашој) јеврејској књижевности... Васовић са лакоћом обара ту Кишову тезу: једноставно указује на Кишову необавештеност. Павић је, пак, говорио о томе како би се требало чувати одреднице – „први”. Али, како Киш да напише да је био међу првима који су потегли то питање – кад он може бити само први! (Понекад ми се стварно учини да је Киш оболео од себе.) Павић је и у овом случају био господин!

Прећутаћу епизоду са разгледницом коју пише Киш и у којој од тринаест потписа – фалсификује „само“ десет. Прећутаћу њен садржај.

Пожелео сам да мало разбијем мрачну ноту овог говора и уведем у причу удовице – већ у шареним хаљинама, јер прошла је прва жалост. Но, и у Кишовом и у Павићевом случају морао бих прецизно дефинисати шта је то удовица – и одустајем.

Можда је боље задржати се на томе како је Васовић показао да уредници не читају књиге које објављују. И не само што их не читају – него то и јавно обзнањују – ни мање ни више него на корицама књиге. Јер, како другачије тумачити то што је и Ирац постао Јевреј. (Можда су и читали, али им *инерција* није дозволила да мисле.)

Свестан сам да сам толико тога прећутао, па и отворено питање оригиналности и стваралачке немоћи. Најпре на примеру мађарског писца Естерхазија. Али, време је да приведем крају овај текст – већ имам спремну и последњу реченицу.

Нема Васовић превелике захтеве ни за читаоце ни за књижевне критичаре. Он би само да се ствар обрне. Дакле, не полазити од вредносног суда (да је Киш велики писац), већ читати Киша, као и сваког другог писца, и ићи ка вредносном суду! Дакле, против је САМОПРОГЛАШЕЊА, већ је за проглашење... (Да није *инерције*, то би се лако дало извести.) Но, није то та последња реченица. (Мада оправдава наслов Васовићеве претходне књиге о Кишу: *Лажни цар Шћейан Киш*.)

Последња реченица је о писцу који је у полемици између Данила Киша и Драгана М. Јеремића нестао. (Више пута помињана Европа рекла би да је био „колаторална штета“.) Реч је о Бранимиру Шћепановићу. Волим његову приповетку „Оно друго време“.

Нек макар та последња реченица у овом говору буде необична кад је све оно што јој претходи – обично!

БЕСЕДА ДОБИТНИКА НАГРАДЕ

Небојша Васовић

ЋУТАЊЕ УМЕСТО ДИЈАЛОГА

*Поштовани чланови Задужбине
„Николај Тимченко“,
поштовани чланови жирија!*

Вест о додели награде „Николај Тимченко“ дочекао сам са изненађењем. Као што знате, моја претходна критичко-полемичка књига, *Лажни цар Шћейан Киш* (Народна књига, Београд 2004), била је не само позив на превредновање књижевног дела једног познатог писца, већ и позив на расправу о монополу над књижевним вредностима, о катастрофалном стању српске књижевне науке која негује митове о писцима уместо да се бави њиховим делима. Изгледа да сам у дијагнози наше књижевне сцене био више него прецизан, јер зашто би се иначе против мене водила кампања до дана данашњег. При том, негира се не само оно што сам у тој књизи рекао, већ се у маниру познатих прогона из времена комунизма негира и све оно друго што сам икада написао, а што са поменутом полемиком нема никакве везе. Тако сам постао чак и „бивши песник“, ако је веровати стручњацима који су васкрсли оно најгоре из пера Марка Ристића, како не бисмо случајно помислили да су дани идеолошког терора само прошлост.

Суочен са оваквом реакцијом, одлучио сам да мојим критичарима одговорим једном још студиознијом расправом и тако је настала књига *Зар ојей о Кишу?* (Конрас, Београд 2013). Овога пута су моји оспораватељи одабрали другу тактику: не фронтални напад, већ прегуткивање. Осим два негативна приказа у „Политици“ из пера Тихомира Брајовића, бранитељи дела Данила Киша и данашње књижевне науке, одабрали су ћутање уместо дијалога. Свакако није случајно ни то што је Републичка комисија одбила да откупи моју књигу за библиотеке. Да се ради не само о кажњавању аутора већ и издавача, постаје јасније ако се има на уму да је одбијен откуп још два наслова у издању „Конраса“.

У атмосфери подмуклог цензурисања и медијске блокаде, награду „Николај Тимченко“ схватам као покушај вредновања моје књиге мимо идеолошке хистерије. Драго ми је што су у комисији за доделу ове награде били Миливој Ненин – који је у периодици приказивао још моје прве књиге, и Јован Пејчић – који је више пута у јавности скретао пажњу на моје радове и препоручивао их читаоцима.

Драго ми је што ова награда носи име неукраљаног интелектуалца и писца какав је Николај Тимченко, који је у Титовом режиму био цензурисан и прогањан. Она доказује да се култура у Србији још увек није свела на „Круг двојке“, што је циљ данашњих цензора српске културне сцене.

Уз извињење што нисам у могућности да лично присуствујем додели награде, ја вам се захваљујем и шаљем најсрдачније поздраве,

Торонто (Канада)

9. децембар 2014.

ДОДАЦИ

ПОРЕКЛО ТЕКСТОВА

Матавуљ о себи и о нама. – Објављује се први пут.

Михизова *Аутобиографија о друјима*. – Реч (Београд), 15 (1995), 48–52.

Књижевна критика и клечање пред иконама. – Реч (Београд), 28 (1996), 67–72.

Инквизитор са маском просветитеља. – Објављује се први пут.

Разговор о Радомиру Константиновићу. – Објављује се први пут.

Мирко Ковач: *Писање или носилац*. – Објављује се први пут.

Одговор на критику Саше Ћирића, *Поља* (Нови Сад), 465 (2010), 183–195.

Стање у српској поезији и критици поезије, од 1970. до данас. – Анкета *Исидоријане* „Стање у српској поезији и књижевној критици поезије од 1970. до данас“, *Исидоријана* (Београд), 15–17 (2014), 493–517.

И после Тита – *Бриџаника*. – *Књижевне новине* (Београд), 984 (1998), 5.

О бугарским књижевностима и њиховим „еуропским партнерицама“. – *Реч* (Београд), 42 (1998), 35–37.

Ко се боји *Проџокола* још? – *Полиџика* (Београд), 5. април, 2014 (додатак „Култура, наука, уметност“).

Тихомир Брајовић у улози сионског адвоката. – Објављује се први пут.

Медијска блокада као облик цензуре. – Објављује се први пут.

О КЊИЗИ

Књига *Полемике и ѿорџеџи* обухвата објављене и необјављене текстове.

Већ објављени текстови не би били укључени у књигу да не указују на сродност тематике и доследност вредносних судова.

Српска књижевност и култура изложени су свакодневном насиљу: свођењу живота и уметности на идеологију. Зато се у овој књизи посебно бавим оним ауторима који би да, под фирмом књижевности, историју српске културе прилагоде својим потребама, личној слави и личном профиту.

Оно што данашњи просветитељи зову „новим културним моделом“ није нимало ново, већ итекако познато потчињавање читаве једне културе интересима једне мале групе по моделу бољшевичке идеологије, мада са нешто измењеним речником. Отуда су портрети наших писаца у овој књизи виђени у полемичком светлу које открива раскорак између жељене (пројектоване) слике о себи и онога што од те слике остаје кад се уклоне увеличавајућа огледала.

Н. В.

О ПИСЦУ

Небојша Васовић рођен је 1953. године у Краљеву.

Дипломирао је на Филолошком факултету у Београду, на групи „Југословенске књижевности са општом“ 1978. Магистрирао је 1992. на Новом Калифорнијском колеџу у Сан Франциску (програм „Poetics“).

У Београду је радио као слободни уметник: писац, књижевни критичар, један од уредника листа Књижевна реч (1984–1988) и књижевни критичар Трећег програма Радио Београда (1980–88).

Од марта 1988. године живи у Торонту (Канада).

Аутор је следећих књига:

Поезија

Сџруна/Суџон, Београд 1983.

Со лично, Београд 1986.

Бразил, Нови Сад 1986.

Песме за децу и калуђере, Нови Сад 1989.

Пердиго, Нови Сад 1991.

Гоні у жиџу, Нови Сад 1991.

Музика роба, Београд 1992.

Талмуд и ја, Београд 1992.

Седм чунова, Београд 1995.

Посечене су шуме, Београд 2003.
Ни љубави ни хлеба, Краљево 2006.
Изабране њесме, Краљево 2011.
Нека, хвала, Нови Сад 2014.

Есеј, критика, дневници

Поезија као изванумишће, Београд 1983.
Прошљив Кундере, Пожаревац 2003.
Лажни цар Шћейан Киш, Београд 2004.
Дневник I, Београд 2004.
Contra Kundera, Ciudad de Mexico 2012.
Зар ојетџи о Кишу?, Београд 2013.

ПРЕГЛЕД ИМЕНА

Ајзнер, Вил 238, 239, 250	Бећковић, Матија 150, 151, 282, 283
Албахари, Давид 220	Биландић, Душан 120
Алексић, Дејан 221	Бисерко, Соња 130
Амин, Иди 65	Бихаљи, Ото Мерин 73, 76, 77
Андрић, Иво 38, 62–64, 146, 230, 248, 255, 258, 282	Богдановић, Љиљана 271
Апдајк, Џон 144	Богutowић, Драган 268
Арбутина, Петар 271	Божич, Сретен (Вонгар) 212, 213
Армстронг, Луј Сачмо 180, 181	Божовић, Гојко 221
Арсенијевић, Владимир 220	Бојанин, Светомир 274
Арсенијевић, Слободан 274	Бојнинген 60
Арсич Ивков, Маринко 75, 76, 202	Борхес, Хорхе Луис 72, 206, 237, 245, 247, 293
Ахтисари, Марти 220	Бошковић, Драган 218
Бакић, М. 14	Брајовић, Тихомир 5, 235– 241, 243–263, 266, 269–272, 285, 302, 306
Балзак, Оноре де 102	Брод, Макс 176
Бандић, Милош 215	Бродски, Јосиф 296
Банковић, Сава 65–67, 102	Броз, Јосип Тито 36, 41, 47, 52, 64–66, 77, 120, 121, 130, 131, 136, 151, 154, 155, 196, 201, 203, 225, 302
Беара, старац 18, 21, 23,	Брох, Херман 183
Бекет, Самјуел 124, 127–129	
Бекон, Франсис 102	
Бергсон, Анри 231	
Бернхард, Томас 183, 257, 259–263, 269	

- Булатовић, Миодраг 68, 135, 152–156, 158, 160–162
- Вајлд, Оскар 102
- Вајнингер, Ото 102
- Васиљев, Душан 217
- Васовић, Небојша 47, 171, 173, 175, 176, 180, 181, 193, 236, 244, 254, 259, 260, 268, 274, 279–282, 284, 285, 291–294, 296–298, 301, 309
- Велимировић, Николај 86, 99, 100–102, 104
- Вељковић, Горан 66
- Венцловић, Гаврил Стефановић 69
- Веселиновић, Славко 269
- Вестервеле, Гидо 220
- Винавер, Станислав 203, 230, 231, 295
- Витгенштајн, Лудвиг 263
- Владушић, Слободан 255
- Влајковић, Светозар 76
- Влајчић, Милан 273–275
- Војновић, Владислава 214
- Војновић, конте 10, 18
- Војнович, Владимир 239
- Ворлик, Мери 220
- Вранеш, Александра 275–278
- Вујчић, Никола 216, 217
- Вукићевић, Даница 213
- Галић, Мирко 150
- Гатари, Феликс 175
- Гатри, В. К. Ц. 174
- Главуртић, Миро 139, 140, 148, 149
- Глигоријевић, Мило 38, 61
- Гоја, Франциско 60
- Голдхаген, Данијел 82
- Голубовић Пижон, Драгољуб 287
- Гонгора, Луис де 231
- Гонкур 12, 152
- Готама Буда 232
- Давид, Филип 33, 71, 73, 75, 77–81, 84–109, 111, 112, 125, 128, 129, 140, 141, 146–148, 157, 164–166, 196, 239, 271, 285, 286
- Давичо, Оскар 29, 51, 62, 73, 75, 111, 203, 296
- Данилов, Драган Јовановић 215, 217–219
- Дединац, Милан 217
- Дедић, Арсен 217
- Делез, Жил 175
- Делић, Јован 271
- Денегри, Јеша 274, 275, 277, 278
- Деспотов, Војислав 211
- Дилан, Боб 138
- Дороњски, Стеван 31, 41, 51
- Достојевски, Фјодор Михајлович 183, 225
- Драгић, Лабуд 271
- Дражевић, Ратко 31, 51
- Драинац, Раде 217
- Дучић, Јован 126
- Ђилас, Милован 29, 41, 51, 69
- Ђинђић, Триво 271
- Езоп 61, 75
- Ел Греко 60
- Елаковић, Симо 265
- Елизабета II 226
- Енценсбергер, Ханс Магнус 90
- Естерхази, Петер 246, 247, 298
- Жид, Андре 76
- Жоли, Морис 250
- Жуњић, Слободан 266
- Зелић, Герасим 69
- Зоговић, Радован 62, 63, 68, 189
- Зола, Емил 12
- Зоранић, Петар 294
- Јанковић, Мирослав 271
- Иго, Виктор 24
- Изетбеговић, Алија 137
- Илић, Саша 272, 285, 286
- Ишигуро, Казуо 239
- Јанковић, Владета 47–59, 65, 70
- Јанковић, конте 10, 18,
- Јеремић, Драган 73, 236, 237, 239, 240, 244, 245, 246, 280, 287, 292, 298
- Јерков, Александар 272, 285, 286
- Јовановић, Јован Змај 292, 293
- Јовановић, Слободан 29, 69
- Јосиповићи, Габриел 78
- Ками, Албер 149
- Кант, Имануел 102
- Капор, Весна 268
- Карановић, Војислав 215, 217
- Караџић, Вук Стефановић 10, 20, 24, 231, 232,
- Карлајл, Томас 102
- Катул, Гај Валерије 187
- Кафка, Франц 77, 174–177, 179, 183, 197
- Кацин, Јелко 130
- Кашанин, Милан 29, 64, 69
- Кено, Рејмон 210
- Киркегард, Серен 231
- Киш, Данило 33, 71–74, 77–79, 83, 87, 97, 105, 125, 127, 135, 140, 145–146, 148–149, 151–162, 164–166, 179, 193, 194, 218, 235–241, 243–251, 253–256, 258–259, 262–263, 265–269, 271–275, 279–287, 291–292, 294–298, 301–302, 310
- Кларк, Весли 138
- Клезио, Жан-Мари Гистав ле 239
- Кљакић, Слободан 268
- Кнежевић, Марија 213

Ковач, Мирко 5, 33, 83, 92–94,
96–97, 105, 109–111, 133–
167, 282, 284, 305
Којић, Драган 272
Којчић, Драгољуб 272
Колдвил, Женевијев 60
Колумбо, Кристифор 100
Кон, Норман 248, 251
Константиновић, Радомир
5, 9, 81, 89, 90, 114–119,
121–129, 305
Копицл, Владимир 211
Костић, Лаза 17, 18, 24, 217,
292, 293
Кош, Ерих 73, 75, 76
Кошутић, Радован Р. 126
Крилов 75
Крлежа, Мирослав 39, 43, 51,
61, 62, 68, 136
Крстановић, Здравко 268,
272
Кундера, Милош 179, 217, 281,
284, 310
Кушнер, Бернар 138

Лазић, Радмила 188, 219
Лалић, Иван В. 202, 203, 207
Лалић, Михаило 230
Ласић, Станко 227, 228–234,
283, 285
Лацки, Евгениј 13
Легија (Милорад Улемек)
280, 285
Лихт, Соња 130

Ломпар, Мило 136, 259, 266,
269–271
Лончар, Будимир 130
Лоренс, Д. Х. 102
Лукић, Света 179
Љоса, Марио Варгас 281, 286
Љотић, Димитрије 101, 106
Љубиша, Стефан Митров 25

Магарашевић, Мирко 199
Мајерс, Питер 250
Максимовић, Горан 267, 291
Максимовић, Десанка 150
Малетин, Марко 58
Малро, Андре 75
Мандић, Игор 227–229
Манцони, Алесандро 25
Марић, Сретен 292
Марков, Младен 76
Марковић, Витомир 221
Марковић, Љиљана 277, 278
Марковић, Марко 53, 54, 68
Марковић, Светозар 69
Маројевић, Игор 220
Марцијал 187
Марчетић, Милован 269
Матавуљ, Симо 9–25, 305
Матић, Душан 203, 206, 210
Медаковић, Дејан 33
Миладиновић, Зорица 277,
278
Миланковић, Милутин 64
Миловановић, С. 138
Милошевић, Никола 179, 265,
270

Милошевић, Слободан 91,
137
Милутиновић, Сима
Сарајлија 69
Митић, Србољуб 212
Митровић, Немања 211
Михаиловић, Драгослав 33,
192, 296
Михаиловић, Дража 138
Михаиловић, Цера Мирослав
211
Михајловић, Гојко 43
Михајловић Михиз,
Борислав 5, 27–45, 47–70,
72, 146, 150, 151, 179, 260,
282, 284, 296, 305
Мицкијевич, Адам 59
Мишетић, Др 11,
Мојсије 95
Монтерлан, Анри де 157
Мохамед 111
Музил, Роберт 183
Мур, Мериен 192

Набоков, Владимир 180
Настасијевић, Момчило 29,
217, 230
Недељковић, Живорад 209,
215, 217, 221
Недић, Милан 101
Немањићи 72
Ненин, Миљивој 267, 291, 302
Нешковић, Благоје 120
Никола, кнез 10, 16, 18, 19,
Ниче, Фридрих 11,

Нобел, Алфред 38, 167
Новак, Виктор 151
Новаковић 21
Норбрант, Хенрик 206
Нушић, Бранислав 97, 165
Његош, Петар Петровић 69,
230,

Обрадовић, Доситеј 231, 232
Олбрајт, Мадлен 111, 138
Орвел, Џорџ 183
Орфелин, Захарија 69

Павелић, Анте 101, 119
Павић, Милорад 156, 256,
294, 296–298
Павићевић, Борка 130
Павићевић, Вуко 130
Павловић, Бранко 174
Павловић, Жика Живојин
135, 142–147, 156,
Павловић, Миодраг 68, 201,
202, 207,
Палавестра, Предраг 74, 179
Пантић, Михајло 178, 179,
197
Панчић, Теофил 285, 286
Папа 111, 149
Папић, Видан 274
Парменид 173, 174
Пејчић, Јован 2, 267, 291, 302
Пекић, Борислав 33, 39, 64,
68, 105, 106, 135, 146, 156,
256, 258, 282, 295
Перишић, Мирослав 277, 278

- Перовић, Латинка 130
Петковић, Радослав 186, 187, 197
Петковић Дис, Владислав 216, 219
Петровић, Вељко 62
Петровић, Горан 178, 179, 197
Петровић, Растко 29, 73, 74, 156, 217
Пијаде, Моша 73, 75
Пиргић, Бранко 271
Пишчевић, Симеон 294
Попа, Васко 68, 109, 201, 203, 207
Попов, Раша 210
Поповић, Јован Стерија 97, 165, 230
Поповић, Мића 32
Поповић, Срђа 84
Прота Матеја 20
Пруст, Марсел 228
Пушкин, Александар Сергејевич 163, 164
- Рабле, Франсоа 157, 228
Радовић, Бора 203
Радовић, Душан 295, 296
Радојчић, Саша 213
Радојчић, Светозар 64
Радуловић, Селимир 272, 273
Раичковић, Стеван 202
Реган, Роналд 226
Ређеп, Драшко 220
Рембо, Артур 118, 157, 192, 205
- Ристић, Марко 29, 203, 230, 301
Ристовић, Александар 207, 208, 210
Рогановић, Весна 266, 269
Рокфелер, Дејвид 252
- Сава, Свети 110, 111
Савић Ребац, Аница 69, 231
Савић, Миле 265
Сартр, Жан Пол 75, 148, 149, 171
Секулић, Исидора 62, 63, 69, 99, 156, 228, 230, 231
Селенић, Слободан 156
Селимовић, Меша 53, 64, 146, 230
Селин, Луј Фердинанд 149, 183
Сервантес, Мигел де 157
Симеон, Свети 111
Симић, Чарлс 213
Скерлић, Јован 292
Слијепчевић, Перо 231, 232
Сорал, Ален 276
Сорош, Џорџ 206, 219, 252, 257, 262
Спиноза, Барух 102
Стаљин, Јосиф Висарионович 171, 237, 272
Стамболићи 123, 281, 282, 286
Станисављевић, Миодраг 27, 212
Станишић, Срђан 268, 271–274
- Станковић, Борислав 228, 230, 295
Стефановић, Олгица 268
Стивенсон, Роберт Луис 102
Стојановић, Бранимир 84
- Тадић, Новица 188
Тепавец, Мирко 51
Тесла, Никола 69
Тешић, Милосав 215, 217
Тиквицки, Геза 51
Тимченко, Николај 265–267, 289, 291, 301, 302
Тишма, Александар 156
Тишма, Слободан 211
Томашевић, Бошко 211, 263, 268, 269
Томсон, Марко Перковић 138
Траиловић, Мира 31
Тркља, Никола 272
Туђман, Фрањо 137
Тухолски, Курт 111
Туцић, Вујица Решин 211
- Ћирић, Саша 5, 171–197, 285, 305
Ћосић, Бора 230
Ћосић, Добрица 29, 31, 35, 36, 51, 53, 58, 59, 62, 63, 65–68, 70, 227–231
- Фердо Помикало 61
Финкелкраут, Ален 86, 87, 88, 89
Финци, Ели 73, 76
- Франс, Анатол 18, 24
Фројд, Сигмунд 102
- Хајдегер, Мартин 102
Хаксли, Томас 102
Хамовић, Драган 220
Хамсун, Кнут 157, 183
Хандке, Петер 78, 141
Хартман, 12
Хаџић, Ибрахим 211
Хелдерлин, Фридрих 157
Хердер, Јохан Готфрид фон 111
Хитлер, Адолф 82, 104, 272
Хјум, Дејвид 102
Хофман, Мајкл 78
Христ, Исус 225, 240
- Џвијић, Јован 37, 40
Џвјетковић, Јово 268, 271
Џедунг, Мао 149
Џеровић, Стојан 84
Џрногорски, Исак 158, 159
Џрњански, Милош 10, 29, 64, 73, 74, 156, 157, 183, 190, 256, 282, 286, 295
- Чехов, А. П. 12, 13, 15, 16, 157
Чудић, Предраг 218, 219
- Џонс, Франсис Р. 111
- Шапоња, Ненад 218
Шарве, П. Е. 28
Шатобријан 27, 28, 38

Шекспир, Вилијем 102, 157,
228
Шинко, Марина 274

Шо, Џорџ Бернард 102
Шопенхауер, Артур 102
Шћепановић, Бранимир 298

Небојша Васовић ПОЛЕМИКЕ И ПОРТРЕТИ

Издавачи
ЗАДУЖБИНА НИКОЛАЈ ТИМЧЕНКО
Лесковац

ALTERA BOOKS
Београд

За издаваче
Предраг Стајић
Марко Петровић

Корекција
Тијана Катона

Корице и њелом
Зоран Станковић

Формати
14 x 20,5 cm

Обим
20 шт. Табака

Тираж
300 примерака

Штампа
Altera Books – Београд

ISBN 978-86-89937-21-3 (AB)

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09 "19/20"

ВАСОВИЋ, Небојша, 1953–

Полемике и портрети / Небојша Васовић. – Лесковац : Задужбина
Николај Тимченко ; Београд : Altera Books, 2015 (Београд : Altera
Books). – 317 стр. ; 21 см. – (Награда Николај Тимченко ; 6)

Тираж 300. – Стр. 291–299 : Књига о писању, мишљењу и добу /
Миливој Ненин. – Порекло текстова: стр. 305–306. – О аутору: стр.
309–310. – Напомене и библиографске референце уз текст. – Регистар.

ISBN 978-86-89937-21-3 (AB)

а) Српска књижевност : 20–21в.

б) Књижевна критика

COBISS.SR-ID 216482316